

rim

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 1-2 (117-118) / 2010

DIN SUMAR

- Închiderea Mării Negre sub otomani (I)
- Relații româno-germane în anul 1914
- The Call of Duty? German Soldiers, POWs and Women in the Last Year of the Second World War
- Școala de ofițeri tehnici de aviație de la Mediaș

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
• Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
• Prof. univ. dr. DENNIS DELETTANT, London University
• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
• IULIAN FOTA, consilier prezidențial
• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

- **Studii pontice**
    - Închiderea Mării Negre sub otomani (I)
– *SERGIU IOSIPESCU* 1
  - **Formarea statului român modern**
    - Unirea Principatelor și Înalta Poartă în viziunea diplomației europene
– *MIRCEA SOREANU* 8
  - **Primul Război Mondial**
    - Relații româno-germane în anul 1914 – *CARMEN PATRICIA RENETI* 30
    - Un document inedit despre apărarea Portului Constanța în anul 1916
– *CORNEL POPESCU* 40
  - **Al Doilea Război Mondial**
    - The Call of Duty? German Soldiers, POWs and Women in the Last Year of the Second World War – *JOHN ZIMMERMANN, Germany* 47
  - **Diplomație și apărare**
    - Lumini și umbre ale relațiilor româno-polone în perioada interbelică (II)
– *Prof. dr. NICOLAE MAREȘ* 57
  - **Bătălii celebre**
    - Bătălia de la Adrianopol (14 sau 15 aprilie 1205) – prima luptă din secolul al XIII-lea pentru hegemonie în sud-estul Europei dintre Orient și Occident
– Dr. VASILE MĂRCULEȚ 69
    - Atacuri ale hunilor asupra frontierei romano-bizantine de la Dunărea de Jos în prima jumătate a secolului al V-lea – Dr. ALEXANDRU MADGEARU 80
  - **Memorialistică militară**
    - Școala de ofițeri tehnici de aviație de la Mediaș
– Dr. ing. ITZHAC GUTTMAN BEN-ZVI, Israel 89
  - **Semnal. Recenzii** – *SERGIU IOSIPESCU, PETRE OTU* 94
-
- Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.
  - Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (6 lei x 6 = 36 lei/an), precum și prin oficiile poștale și factorii poștali (7,5 lei x 6 = 45 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.
  - Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Pontic Studies (Black Sea Studies)

- The Closing of the Black Sea under the Ottomans (I)
– *SERGIU IOSIPESCU* 1

• The Formation of the Romanian Modern State

- The Union of Romanian Principalities and Sublime Porte in the Perspective of the European Diplomacy
– *MIRCEA SOREANU* 8

• The First World War

- Romanian-German Relations in 1914 – *CARMEN PATRICIA RENETI* 30
- New Documents about the Defense of the Constanța Harbor in 1916 – *CORNEL POPESCU* 40

• The Second World War

- The Call of Duty? German Soldiers, POWs and Women in the Last Year of the Second World War
– *JOHN ZIMMERMANN, Germany* 47

• Diplomacy and Defense

- Lights and Shadows in the Polish-Romanian Relations during the Interwar Period (II)
– *NICOLAE MAREȘ, PhD* 57

• Famous Battles

- The Battle of Adrianople (14th or 15th of april 1205) – first Fight for Hegemony in South-Eastern Europe, between the East and the West from the 13th Century – *VASILE MĂRCULEȚ, PhD* 69
– Hunnic Attacks against the Late Roman Lower Danubian Frontier – *ALEXANDRU MADGEARU, PhD* 80

• Military Memoirs

- The Romanian Air Forces School for Technical Officers, Mediaș – *ITZHAC GUTTMAN BEN-ZVI, PhD, Israel* 89

- News, Reviews – *SERGIU IOSIPESCU, PETRE OTU* 94

• Responsabil de număr: PETRE OTU

- LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955
www.mapn.ro/diepa/ispaim

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 5216/2010

B 136/29.03.2010

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://ispaim.mapn.ro>

ÎNCHIDEREA MĂRII NEGRE SUB OTOMANI (I)

— SPRE RELUAREA UNEI DISCUȚII* —

În amintirea lui Paul Cernovodeanu

SERGIU IOSIPESCU

Abstract

The study – in the memory of the Romanian historian Paul Cernovodeanu – presents the actual stage of the ancient discussion concerning the question of closing the Black Sea as it was presented by some recent researches (Halil Inalcik, Mihnea Berindei, Ștefan Andreescu, Paul Cernovodeanu, Anca Popescu). Introducing in this discussion the discovery by the author of a hoard (specially Venetians gold and Spanish silver coins from XVIth-XVIIth centuries) in his archaeological researches from Qaraharman (actually Vadu, department of Constanța, Romania) and a French memoir to the king Louis XIV concerning the Levant trade (1669), the study argues the reality of the Venetian and of the others European maritime powers navigation in the Black Sea in some period of peace in the XVIIIth century.

Keywords: Black Sea, Ottoman Empire, Venice, Moldavia, Wallachia, Qaraharman hoard discovery, J. C. Roboly

Construirea din porunca sultanului Mehmed al II-lea chiar din primii ani ai celei de-a doua sa domnii a fortărețelor care închideau Bosforul – „Bogaz Kesen” („Închiderea Strâmtorilor”) nu a însemnat automat și închiderea Mării Negre navigației străine. Dar prin artileria – monstruoasă în viziunea unui observator contemporan italian –, instalată la Anadoli și Rumili Hissar¹, controlul accesului și ieșirii din bazinul pontic fusese adjudecat de Poarta otomană încă de la 1451-1452², prefigurând chiar cucerirea Constantinopolului. Dar abia înstăpânirea pe vechea capitală imperială bizantină, punerea în valoare a poziției sale de

admirabilă bază navală în Strâmtori, ca și constituirea unei flote aveau să confere otomanilor supremația navală militară în bazinul Mediteranei Orientale, cuprinzând și mările Neagră și de Azov. Pasul următor ar fi trebuit să fie subordonarea navigației comerciale și impunerea desfășurării acesteia sub pavilionul sultanului, echivalentul unei acaparări totale a circulației mărfurilor. Aceasta presupunea însă ca noul imperiu constantinopolitan să dispună de o flotă de comerț în stare să asigure exercitarea unui atare monopol. Închiderea Mării Negre era, în fapt, condiționată de o varietate de factori, între care, desigur, pe primul loc figurau

* Studiul dezvoltă comunicarea prezentată, în 2008, în cadrul Programului „Marea Neagră” de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”.

cei logistici, determinați de aprovizionarea megapolisului constantinopolitan, și a marilor armate otomane în campanie.

Fără a nega cu totul aptitudinile nautice ale turcilor, în speță ale celor otomani, înflorirea marinei comerciale a imperiului sultanilor a rămas dependentă de populația sa grecească, de navigatori și neguțători cu o experiență seculară³. Aceeași populație a contribuit, de altfel, masiv, la organizarea și dezvoltarea marinei militare otomane.

Cucerirea treptată în anii 1453-1484 a principalelor baze navale fortificate ale altor puteri la Marea Neagră și în primul rând a Trebizondei, Caffei, Chiliei și Cetății Albe (1484) a însemnat acapararea teritorială a întregului bazin pontic funcțional din punctul de vedere al comerțului de mare tranzit sau al celui local⁴.

De la finele secolului al XV-lea Marea Neagră s-ar fi transformat până la 1774 într-un adevărat „lac otoman”⁵, aserțiune susținută de două explicite declarații oficiale ale Porții. Astfel, la 1686 ambasadorului francez Pierre de Girardin i s-a răspuns că mai degrabă sultanul ar deschide porțile haremului său decât ale Mării Negre pentru străini⁶. Cu prilejul negocierilor păcii otomano-moscovite, la 1700, marele dragoman Alexandru Mavrocordat a respins cererile solului marelui duce Petru Alexeievici pentru deschiderea navigației pontice, comparând Marea Neagră cu o fecioară ce trebuie păzită de siluirea pătrunderii corăbiilor străine⁷. Dar dacă, în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, închiderea Mării Negre părea efectivă, rămâne fără îndoială de precizat momentul sau etapele când aceasta s-a produs.

Pentru Halil Inalcik, ilustrul istoric turc al Imperiului Otoman „clasic”, închiderea Mării Negre trebuie pusă în legătură cu anexarea „Bugeacului”, urmarea victorioasei campanii de la 1538 a sultanului Suleyman Kanuni în Moldova lui Petru vodă Rareș: „Astfel, țările Mării Negre au fost integrate cu mult mai complet de Imperiul otoman într-o economie regională decât o făcuseră statele maritime italiene. (...) Marea Neagră a devenit un lac otoman”⁸. Totuși, Halil Inalcik ținea să precizeze că închiderea Mării Negre comerțului străin a fost treptată. În acest sens, istoricul turc semnala că deși capitulația acordată de sultan Veneției la 1540 omitea comerțul Serenissimei spre porturile Mării Negre, la 1542 se menționau transporturi europene de grâne de la Caffa, iar în 1549 sultanul ordona cadului de la Constantinopol să nu supere pe neguțătorii venețieni veniți în Marea Neagră să cumpere caviar, pește și alte produse. La 1566, Poarta obținea serioase veni-

turi din vama peștelui cumpărat de negustori europeni la Chilia și din taxele puse pe tranzitul vinului adus de ei și expedit spre Polonia și Moscovia. Acest comerț se va fi continuat către 1592. Mai mult chiar, la 1675 capitulația acordată de sultan Angliei îngăduia comerțul acesteia la Caffa și Azaq⁹.

Fără ca această din urmă dată să fie reținută, cu atât mai mult cu cât și Fernand Braudel opinase pentru o „stingere” a comerțului occidental în Marea Neagră la finele secolului al XVI-lea, explicabilă prin avantajele care le-ar fi prezentat căile terestre în această parte a Europei¹⁰, s-a socotit soluționată chestiunea închiderii bazinului pontic.

*
*   *

O modificare a acestei viziuni avea să se datoreze unei excepționale descoperiri arheologice făcute în cursul cercetărilor de la castelul Qaraharman (azi Vadu, jud. Constanța) din campania anului 1987¹¹. În secțiunea magistrală din interiorul castelului a fost aflat în condițiuni stratigrafice perfecte, sub nivelul de locuire din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, un ulcior cu 176 de monede de aur și 71 de argint în greutate totală de peste un kilogram și jumătate. Surpriza a reprezentat-o dominanța absolută a monedei venețiene de aur, celebri zecchini, cu precădere din secolul al XVII-lea, a „dolarilor” spanioli și apoi a ducaților și talerilor din bazinul Dunării de Mijloc și Superioare, din Statele Generale ale Țărilor de Jos, altinii sultanului înscriindu-se cu o infimă minoritate. Așa cum mă exprimasem chiar cu prilejul comunicării descoperirii – odată cu lansarea volumelor *Mării Negre* a lui Gheorghe Brătianu – ea avea și o semnificație „dezinhibatorie”, ceea ce provoca insidioasele interogări ale răposatului academician Virgil Cândea.

Descoperirea a influențat direcția cercetărilor întreprinse în arhivele venețiene¹², ca și în acelea otomane, unde nu au lipsit să apară noi date în chestiunea închiderii Mării Negre în secolele ale XVI-lea și al XVII-lea¹³. Astfel s-a observat că absența mențiunii Mării Negre în capitulația pentru Veneția de la 1540 nu este dovada unei interziceri a accesului, ci ar reflecta doar omisiunea unei direcții a comerțului Serenissimei intrată de acum în obicei. Aceasta și pentru că în 1542 kanunumeaua Caffei (Kefe) prevedea transporturile de grâu, mei și orz pe navele ghiaurilor, iar în 1549 o poruncă adresată cadului Constantinopolului cerea să nu împiedice activitatea comercială venețiană în Marea Neagră.

■ **Nicolas Sanson d'Abbeville, *États de l'Empire des Turqs en Europe*, 1655 (detaliu cu Marea Neagră/Black Sea detail)**

Dar, o succesiune de recolte slabe după mijlocul veacului al XVI-lea, provocând perturbări ale aprovizionării capitalei otomane, au dus la interzicerea între 1560 și 1590 a marelui comerț „frâncesc” de cereale. Interdicția nu însemna însă și încetarea întregului comerț occidental în Pont, cu atât mai mult cu cât, la 1559, bailul venețian se simțea obligat, și obținea instalarea unui agent permanent al Serenissimei la Tana/Azaq. Ceea ce trebuie cu deosebire subliniat este că între misiunile acestui agent era și protecția acordată „supușilor greci” ai Veneției ce erau activi pe această piață¹⁴, ceea ce indica ascensiunea acelor, fenomen constatat contemporan și în Principatele Române, mai ales după persecuțiile religioase împotriva armenilor și catolicilor.

Totodată, asaltul și cucerirea moscovită a hanatelor tătare de Kazan și Astrahan tăiaseră după mijlocul secolului XVI drumurile mirodeniilor către mările de Azov și Neagră, „spițeriile” ce mai ajungeau prin nordul Mării Caspice fiind acaparate pentru nevoile marelui duce al Moscoviei.

Data 1592, avansată pentru închiderea comerțului venețian în Marea Neagră, este contrazisă de

numirea chiar în anul următor a unui consul venețian la Caffa/Keffe, al cărui urmaș cunoscut va fi, după o mențiune de la 1635, călătorul, dominicanul, Fra Emidio Portelli din Ascoli¹⁵. După o precizare cu câțiva ani anterioară, prezența consulului era necesară pentru protejarea neguțătorilor de la Chios sau chiar Veneția. Încă de la 1636 fusese necesară instalarea și unui consul venețian la Chilia/Kili, pentru care era acordat un nișan al Porții, unde era expres menționată prezența neguțătorilor venețieni și a corăbiilor lor în Marea Neagră. În cazul capturării unor nave venețiene de briganzi, corsari dușmani sau musulmani, autoritățile otomane locale și populația erau ținute „să recupereze din mâinile acestor corsari navele, bunurile, persoanele, tunurile și armamentul venețienilor jefuiți astfel și toate trebuiau redade în întregime consulilor Veneției pentru a fi înapoiate la Veneția”¹⁶ (subl. S.I.). Ceea ce dovedea că, ținând seama de nesiguranța navigației pe Marea Neagră, de amenințarea cazacilor și a altor piraiți, corăbiile venețiene ce pătrundeau în Pont erau autorizate să fie înarmate chiar și cu tunuri.

Imediat după încheierea lungului război al Candiei (1645-1669) și după reînnoirea capitulației pentru Veneția (1670), un ordin al Porții prescria autorităților de la Caffa, în frunte cu beglerbegul, să apere de orice asuprire pe neguțătorii venețieni *ce soseau acolo cu corăbiile lor*¹⁷.

Concluzia că în secolul XVII sau chiar și după aceea, lacul otoman – așa cum devenise Marea Neagră în secolul al XV-lea – nu fusese unul închis¹⁸ a fost însă pusă sub semnul întrebării. Astfel s-a invocat relatarea neguțătorului francez Jean Chardin privitoare tocmai la încercarea de după 1670 a bailului venețian, cavalerul Quirini, de a obține reluarea comerțului pe nave venețiene la Caffa, care ar fi eșuat în fața opoziției marelui vameș al Porții, opoziție îmbrățișată și de marele vizir Ahmet Köprülü¹⁹. Extinzându-se, pe temeiul episodului de la 1672, interdicția și pentru perioada dinaintea anului 1640, se ajungea la concluzia că toate „ne arată în chip limpede că, oficial, Strâmtoarele au fost și au rămas zăvorâte pentru navigația europeană”²⁰.

*
*   *

Dar dacă pentru Veneția împrejurările părușeră să fie potrivnice, noi cercetări au venit să probeze că Statele Generale ale Țărilor de Jos au reușit să obțină, prin capitulațiile acordate de Poartă la 6 iulie 1612, dreptul expres stipulat la articolul LXI de a naviga pe Marea Neagră, fie la Caffa, fie în alte locuri²¹. Aceste prevederi se regăseau de altfel și în capitulațiile franceze și engleze, dar autorizația dată în 1609 corabiei engleze „Royal Defence” de a încărca la Trebizonda/Trabzon mătase venită din Persia, este singura cunoscută până în prezent din analele Companiei Levantului²². Totuși, pe temeiul unor relatări ale ambasadorului Statelor Generale la Constantinopol, Justinus Colyer – publicate încă din 1913 de Nicolae Iorga și mai recent în Olanda – s-a reconstituit călătoria acestuia pe nava „Postillon”, sub pavilion și cu un echipaj neerlandez, de la Constantinopol la Galați în vara anului 1674²³. Și chiar dacă această călătorie se făcuse printr-o specială favoare a marelui vizir, același ambasador Colyer obținea reînnoirea capitulației țării sale în septembrie 1680, inclusiv a clauzei liberului acces naval în Marea Neagră, plătind, este adevărat, un peșches împăralesc marelui vizir Kara Mustafa²⁴. Dar războaiele care au însângerat sud-estul european după catastrofa înfrângere otomană de la Viena (1683) au făcut inoperante clauzele capitulațiilor

pentru Statele Generale, și ele cuprinse curând într-o nouă confruntare cu Franța (1688-1697).

Și mai recent, chestiunea închiderii Mării Negre a făcut obiectul unei noi cercetări pornind mai cu seamă de la capitulațiile otomane pentru Veneția²⁵. Atentul lor studiu a permis să se urmărească în concepția și practica cărmuitorilor Porții închiderea treptată a Pontului: de la accesul „restrictiv dar garantat” în 1482, la cel „aleatoriu, fără nici o garanție” după 1540. Pornindu-se *à rebours* de la pacea și tratatul de la Kuciuk Kainardji (1774), se constată eșecul olandezilor (1693)²⁶ de a mai putea să navigheze pe Marea Neagră în pofida capitulației de la 1680, punându-se chiar la îndoială aplicarea vreodată a acestei clauze obținute la 1612²⁷. Închiderea Mării Negre, devenită „domeniul rezervat al sultanului” (*«chasse gardée du sultan»*) pare astfel să se fi petrecut după capitulația de la 1540²⁸, așa cum crezuseră de altfel și Fernand Braudel și, cu unele rezerve, Halil İnalcik.

*
*   *

Dar dacă în chestiunea închiderii Mării Negre dispariția clauzei accesului navelor străine la nord de strâmtoare este atât de importantă în capitulațiile Veneției, atunci oare de ce ea nu mai are aceeași semnificație și în acelea de la 1612 pentru Statele Generale? Concepția de drept otomană pare astfel foarte labilă, cel puțin într-o analiză întemeiată pe metoda carteziană. Pe de altă parte însă dacă ordinul Porții de la 1640, atestând un adevărat cod de navigație în Marea Neagră pentru uzajul și protecția corăbiilor venețiene, nu s-ar întemeia pe o situație existentă, atunci discuția ar fi condusă cu totul în domeniul suprarealismului. Ar urma să se atribuie atât divanului otoman cât și Serenissimei gratuite și cu totul surprinzătoare exerciții de imaginație.

Realitatea pare să fi fost cu mult mai complexă și cercetarea se impune a fi îndreptată spre înseși condițiile navigației pe Marea Neagră în secolele XVI-XVII. Chestiunea închiderii Mării Negre se complică și prin aceea suplimentară, introdusă de cercetarea istorică poloneză, și anume dacă bazinul pontic a fost în acele secole un lac interior otoman sau o frontieră²⁹.

Spre a răspunde măcar preliminar atâtor întrebări ar fi desigur necesare cunoașterea comparată a ponderii comerțului venețian, olandez și al altor națiuni în Marea Neagră, ascensiunea marinei și negoțului grecesc din a doua jumătate a secolului

XVI și de după aceea. În „al doilea secol al XVI-lea”, cum a fost denumită perioada de după pacea de la Cateau-Cambrésis (1559), Veneția și-a revenit economic, iar comerțul său în bazinul oriental al Mediteranei a atins din nou cifre însemnate³⁰. Prezența Serenissimei în Marea Neagră până la declanșarea războiului Cretei nu a fost decât firească. Condițiile navigației pe aceste ape – destul de primejdioase și în chip natural – nu au fost însă la fel de normale.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și până către mijlocul celui următor, incursiunile cazacilor poloni în Marea Neagră pe rapidele și bine înarmatele lor șeci, au făcut pentru lungi perioade cu totul nesigură navigația comercială. Adăugându-se pirateriei endemice, pericolul căzăcesc a transformat, de fapt, bazinul pontic într-o frontieră fierbinte. După ce sub Suleiman Magnificul Poarta eșuase în încercarea de a susține hanatele de Kazan și Astrahan împotriva anxiozității moscovite, frontiera otomano-tătărească nord-pontică devenise îngrijorător de fragilă. Dovada a fost făcută de marile expediții navale căzăcești din anii '20 ai secolului al XVII-lea, care s-au prelungit până la Constantinopol și au impus folosirea flotei imperiale de război pentru respingerea, dar nu și anihilarea lor. De la 1612 până la 1681 Poarta a încercat să dea o mai mare consistență acestei frontiere prin anexiuni în stepele nord-pontice în dauna republicii polone și prin blocarea debușeeilor fluviale în Marea Neagră cu fortificații. Astfel au fost construite castelul Qaraharman la vărsarea celui mai sudic braț dunărean în Pont, Ozü/Oceakov în limanul Nipru-Bug, sau refăcute altele mai vechi precum Hadjibei. În aceste condiții, spre a menține comerțul esențial al Mării Negre, Divanul otoman a fost nevoit să compună cu puterile maritime, de unde și prevederile de la 1640 referitoare la navigația venețiană de comerț având artilerie la bord.

*
*   *
*

În această fază a discuției, introducerea informațiilor pe care le poate oferi cercetarea tezaurului descoperit în castelul Qaraharman în septembrie 1987 desigur se impune.

Castelul – construit după bătălia navală otomano-căzăcească de la 1626 din marea Neagră chiar din preajma portului Qaraharman – are forma patrulateră, cu turnuri circulare la fiecare din colțuri, modelul său fiind vechea fortificație cen-

trală de la Cetatea Albă. Tezaurul a fost descoperit în preajma porții de vest, dinspre *terra ferma* fiind tănuț într-un mic ulcior fără capac, îngropat sub solul călcat de picioarele locuitorilor castelului la finele secolului al XVII-lea. Cum zona fusese decapată pentru construcția uneia dintre uzinele României socialiste, împotriva căreia se pusese cercetarea noastră arheologică, se poate doar presupune că groapa în care fusese tănuț ulciorul se afla sub dușumeaua uneia dintre casele din castel.

Dintre cele 247 de monede de aur și argint, cea mai veche este un ducat al împăratului romano-german Ferdinand I de Habsburg din Anul Domnului 1564, iar cea mai recentă un țechin al dogelui venețian Alvise /Aloisio Contarini – al cărui ultim an de cărmuire a fost 1684.

Din cei 176 de bani de aur, 147 (83,5 %) sunt țechini venețieni, de la cei ai dogelui Niccolo da Ponte (1578-1585), până la aceia bătuți în vremea lui Aloisio Contarini (1676-1684). Din ceilalți 29 galbeni, 6 sunt ducați cu efigia Habsburgilor, 11 din orașele-state ale Sfântului Imperiu romano-german, 5 ai monetăriei provinciilor Statelor Generale ale Țărilor de Jos și numai 7 galbeni (altini) ai Marelui Turc – sultanul.

Monede de aur ale Sfântului Imperiu Romano-German, 17 cu totul (9,6 %), se succed de la 1564 (deja pomenitul ducat al împăratului Ferdinand I de Habsburg) până la 1672, sub Leopold I, majoritatea fiind ducați pentru orașele imperiale Hamburg (A.D. 1579), Deventer (1603), Frankfurt-am-Main (1633, 1645, 1646, 1666), Rostock (1633), Nürnberg (1635), Zwolle (1649), Kampen (1652, 1653, 1654). Ducații împăraților Ferdinand I (1564), Rudolf al II-lea (1603), Mathias (1618), Ferdinand al III-lea (1654) și Leopold I (1666, 1672) au fost bătuți în Ungaria Superioară Habsburgică, la Kremnitz (astăzi Kremnica în Slovacia).

Cele cinci monede de aur din tezaur ale Statelor Generale au anii extremi 1593 și 1634; doi ducați au fost bătuți pentru provincia Overijssel (1593, 1631), unul (1608) pentru Gueldra și unul (1634) pentru Frisia occidentală.

Altini – galbenii Imperiului Otoman, doar șapte la număr – au fost emiși în vremea sultanilor Selim al II-lea (1566-1574), Murad al III-lea (AD. 1574, Misir/Egipt), Ibrahim (două monede din 1640, bătute în Egipt) și Mehmed al IV-lea (trei exemplare din primul an de domnie, 1648, dintre care două cu mențiunea monetăriei Misirului și una bătută la Trablus).

Dintre toate monedele de aur, treizeci și șase au câte o mică perforație, dovedind apartenența lor la o salbă, a cărei însemnătate în lumea orientală este știută. Anii extremi ai monedelor perforate sunt dați de un ducat al împăratului Ferdinand I de Habsburg de la 1564 și de un țechin al dogelui Domenico Contarini (1659-1674).

Între cele 71 de monede de argint, 47 (66,19 %) sunt taleri – dolari – spanioli, 22 (31 %) au fost bătute în Sfântul Imperiu Romano-German și doar una poartă efigia Statelor Generale ale Țărilor de Jos. Dolarii spanioli sunt renumiții *reales de ocho*, precum și jumătăți de real, emisiuni ale monarhiei iberice a secolului al XVII-lea. Decupați și foarte uzați³¹, talerii spanioli înfățișează fragmente de inscripții abia lizibile; se pot distinge totuși milesimii 1621 și 1657, deci din vremea regilor Filip al III-lea (1598-1621) și Filip al IV-lea (1621-1665), precum și cifra romană III, în locul corespunzător talerilor regelui Filip al III-lea.

Emisiunile statelor Sfântului Imperiu Romano-German încep la 1592 cu un taler de Saxa, cu numele fraților duci Christian, Iohann, Georg și August, și se încheie la 1660 cu acela bătut la Baia Mare/Nagy Banya purtând efigia împăratului Leopold I de Habsburg. În acest interval, dintre 1592 și 1660, se succed emisiuni de taleri de la împărații Rudolf I (1608), Ferdinand al II-lea (1620, 1623), Ferdinand al III-lea (1637, 1657, 1658), și ale arhiducilor Maximilian (1613, 1615, 1616, 1618 – două monede), Ferdinand de Tirol (fără dată), Leopold de Tirol (trei piese din 1621, câte una de la 1623 și 1625, și două din 1632). Dintre talerii acestuia din urmă sunt excepționali cei cu milesimele 1623 și 1625; primul a fost bătut pentru Alsacia, al cărui comite (landgraf) era Leopold; al doilea în calitate de episcop de Strasbourg și Passau, de administrator de Luders (Lure) și Murbach, străvechile abații din Franche-Comté și Alsacia Superioară cu drept monetar.

Tezaurul mai cuprinde, între monedele de argint, un minunat taler de la mănăstirea elvetică Sankt Gallen, din al cărui milesim 162[.] – ultima cifră este cu totul ștersă, și un Loewenthaler – leu din 1647 al Statelor Generale ale Țărilor de Jos pentru Geldra.

Ponderea covârșitoare în tezaurul descoperit la Qaraharman a țechinilor Serenissimei Republici reflectă, măcar pentru Pontul Stâng, o realitate care nu poate fi de fel ocolită: comerțul Veneției domină economia Mării Negre. Chiar și emisiunile dogilor din vremea când în Creta avea loc lunga confruntare veneto-otomană (1645-1669) sunt

reprezentate consistent în tezaur: șase piese ale dogelui Francesco Molino (1646-1655) și zece ale lui Domenico Contarini (1659-1674), dealtfel explicabile și prin lungile lor guvernări.

Astfel, prin compoziția sa tezaurul este o revelație. La Qaraharman - principalul port din secolul al XVII-lea de pe țărmul nord-vestic al Mării Negre, după cum îl descria fratele predicator Emidio Portelli, consul venețian de Caffa și desemnat la Chilia – marile puteri maritime mediteraneene sau atlantice, Veneția, Statele Generale, Spania, domină circulația monetară, atât în ceea ce privesc tranzacțiile, comerțul, economiile și averile particularilor, cât și teaurizarea. Prin poziția sa, la vărsarea în Pont a celui mai sudic braț danubian funcțional la acea dată, Qaraharmanul făcea posibilă confluența comerțului Mării Negre cu acela al Dunării, și faptul este minunat ilustrat de prezența monedelor din Sfântul Imperiu Romano-German, din bazinul dunărean.

După limita superioară a emisiunilor monetare (1684), tezaurul va fi fost îngropat în împrejurările campaniilor oastei regelui Poloniei, Jan Sobieski în Moldova, care amenințau, desigur, și Dobrogea otomană.

Dar tezaurul se încheie, poate nu întâmplător, cu o singură monedă din vremea dogelui Alvis Contarini (26 august 1676-15 ianuarie 1684), după moartea căruia Veneția s-a alăturat Ligii Sfinte în marele război împotriva Imperiului Otoman.

*
*   *

Tezaurul monetar descoperit în castelul Qaraharman ar putea să fie considerat singular și nerelevant direct în chestiunea navigației pe Marea Neagră dacă înțelesul său nu ar fi lămurit și de alte mărturii.

Astfel, în corespondența consulară franceză de la Constantinopol se află un „Mémoire sur ce que sa Majesté desire sçavoir pour l'Echelle de Constantinople concernant le négoce et autres choses nécessaires conformément au mémoire de sa Majesté”, datat 10 august 1669 și datorat, probabil, cunoscutului *jeune de langues*, dragoman și orientalist, J. C. Roboly, al cărui nume figurează la începutul documentului.

Memoriul arată că: „Germanii s-au stabilit aici de puțin timp și nu este decât o singură casă de comerț, așteptându-se și instalarea unui consul. Ei transportă din țara lor destulă fierărie și mercurie pe care o aduc pe Marea Neagră făcând-o să

coboare pe Dunăre. Ei iau de aici [de la Constantinopol – n.S.I.] mătase fină din Persia, stofe de lână sau postav și ceva bijuterii, dar se crede că nu vor continua pentru că nu au făcut până în prezent mare lucru din cauza căruțelor care îi costă mult pentru transportul mărfurilor dintr-o parte și din alta /.../ Supușii Marelui Senior fac negoț cu Egiptul și pe tot cuprinsul imperiului și în Marea Neagră, de unde vin proviziile care se consumă la Constantinopol și în locurile vecine și în Egipt.” (subl.S.I.)³².

Aceeași confluență pontico-dunăreană, legătura dintre bazinul Mării Negre și Mediterana orientală, demonstrată de compoziția monetară a tezaurului din castelul Qaraharman, întâmpină și în memoriul pregătit pentru regele Louis al XIV-lea, dornic să facă să prospere comerțul Franței cu Levantul.

Evident, chestiunea închiderii Mării Negre este abia la începuturile cercetării.

¹ Charles Efulkes, *The Dardanelles Gun at the Tower*, în „The Antiquaries Journal”, X (1930), pp. 217-227.

² Complexul fortificat Bogaz-Kesen (Bogaz Kesen Hissari) a fost terminat la 31 august 1452.

³ Vezi analiza registrului vamal al Caffei/Kefe din anii 1486-1490 pentru proveniența stăpânilor de corăbii din acei ani pe ruta Caffa-Constantinopol la Halil Inalcik, *The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans*, în „Archeion Pontou”, 35, (1978), pp. 94-95.

⁴ O excepție era litoralul pontic caucazian a cărui nesiguranță, provocată de amenințarea populațiilor din ținuturile muntoase adiacente, făcea mai puțin favorabil comerțul.

⁵ Paul Cernovodeanu, *England and the Question of the Free Trade in the Black Sea in the 17th Century*, în RRH, 6 (1967), p. 16.

⁶ Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIIe siècle*, Paris, 1962, p. 575.

⁷ Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 21 și 26.

⁸ Halil Inalcik, *op.cit.*, p. 108.

⁹ *Ibidem*, p. 108-109.

¹⁰ Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneeană în vremea lui Filip al II-lea*, vol. I, București, 1985, p. 205.

¹¹ Șantierul Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară (actualul Institut pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară) de la Karaharman se desfășoară din anul 1981 sub conducerea lui Sergiu Iosipescu. Pentru descoperirea din 1987 vezi Sergiu Iosipescu, *Dans la Dobroudja ottomane au XVIe-XVIIIe siècles: le chateau fort de Karaharman et son trésor*, în *Guerre et société en Europe*, București, 2004, p. 63-81.

¹² În imposibilitatea de mișcare și în condițiile de supraveghere impuse în România „socialistă” autorului descoperirilor de la Karaharman, este meritul colegului și prietenului Mihnea Berindei de a-și fi orientat

cercetările asupra chestiunii (v. Mihnea Berindei, *Les Venitiens en mer Noire, XVIe-XVIIIe siècles*, în „Cahiers du monde russe et soviétique”, XXX, 3-4, 1989, pp. 207-223).

¹³ Franz Babinger, *Maometto il Conquistadore e il suo tempo*, ed. Torino, 1956, p. 372-373.

¹⁴ *Ibidem*, p. 209.

¹⁵ Relatarea a fost publicată de Ambrosius Esser O.P., *Die «Beschreibung des Schwarzen Meeres und der Tatarei» des Emidio Portelli d' Ascoli O.P.*, în « Archivum Fratrum Praedicatorum », XLII, 1972.

¹⁶ Mihnea Berindei, *op. cit.*, p. 212, 217. Prezența navelor venețiene la această dată la Caffa este dovedită și de un raport al bailului Serrenissimei la Constantinopol, Alvise Contarini, vezi Ștefan Andreescu, *Problema «închiderii» Mării Negre la sfârșitul secolului XVI și în prima jumătate a celui de-al XVIIe*, în idem, *Din istoria Mării Negre (genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001, p. 234.

¹⁷ Mihnea Berindei, *op. cit.*, p. 217.

¹⁸ *Ibidem*, p. 212-213.

¹⁹ Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 223.

²⁰ *Ibidem*, p. 235. Concluzia peremptorie pare a se referi la toată perioada acoperită de studiu – sfârșitul secolului XVI și prima jumătate a celui de-al XVII-lea.

²¹ Paul Cernovodeanu, *Olanda și Marea Neagră în secolul al XVII-lea*, în *Identitate națională și spirit european. Academicianului Dan Berindei la 80 de ani*, București, f.a., p. 262-264

²² *Ibidem*, p. 264-265.

²³ *Ibidem*, p. 269-270.

²⁴ *Ibidem*, p. 271.

²⁵ Anca Popescu, *La mer Noire ottomane: Mare clausum? Mare apertum?*, în *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu*, ed. Faruk Bilici, Ionel Cădea, Anca Popescu, Brăila, 2007, p. 141-170.

²⁶ Raia Zaimova, *Correspondence consulaire des ambassadeurs de France à Constantinople. 1668-1708. Inventaire analytique*, Paris, 1999, p. 142.

²⁷ Anca Popescu, *op. cit.*, p. 162.

²⁸ *Ibidem*, p. 158-159, 168-169 cu nuanțări.

²⁹ Dariusz Kolodziejczyk, *Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the XVI and XVII Centuries*, în *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu*, p. 125-139.

³⁰ Vezi cu bibliografia specială remarcile sintetice ale lui Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, vol. II, București, 1992, pp. 42-43.

³¹ Despre circulația talerilor de argint în Imperiul Otoman vezi mai nou mărturia lui Martin Gruneweg de la finele secolului al XVI-lea (Alexandru Ciociltan, *Martin Gruneweg prin Moldova, Țara Românească și Dobrogea*, în SMIM, XXVII, 2009, pp. 226-227).

³² Archives Nationales Paris, *Correspondence consulaire A. E. B'. Constantinople, 1637-1675*, tom I, fila 45.

UNIREA PRINCIPATELOR ȘI ÎNALTA POARTĂ ÎN VIZIUNEA DIPLOMAȚIEI EUROPENE

MIRCEA SOREANU

Abstract

In the middle of the 19th century, the western powers – France, Great Britain, Prussia and Piedmont – decided that the Union of the Danubian Principalities is possible and necessary. Though they wanted that Moldova and Wallachia have each a different prince, parliament and army, but common institutions to be only the Court of Cassation and a Central Commission for issue laws of social and political development for „United Principalities of Moldova and Wallachia”, the Romanians from both Principalities voted for the very same prince in January 1859 – Alexandru Ioan Cuza.

After intense negotiations, in which the leading part was played by France and Great Britain, Ottoman Empire and Austria being firm opponents, in September 6th 1859 the great powers recognized the double election of prince Cuza, act that represented the first step to the establishment of Romania as modern state.

This international decision represented the will of the western powers, who protected their interests. The Romanians benefited by this favourable political situation with wisdom and unity concerning the national ideal. The results of the determinations in Iași and Bucharest in January 1859 represented an undeniable merit of the Romanians, but, in the same time, constitute their right response to the western foreign policy, especially of the maritime powers – France and Great Britain – who wanted to stop the triumphant march of the continental colossus – Russia – who had as target the possession of the Black Sea and the Straits which permitted the access to Mediterranean Sea.

Keywords: Alexandru Ioan Cuza, Union of Principalities, Costache Negri, Napoleon al III-lea, Lord Clarendon, *Aléxandre Walewski, Nicolae I*

Secol al renașterii naționale, atât pentru români, cât și pentru alte popoare europene, secolul al XIX-lea reprezintă o adevărată pleiadă de evenimente de excepțională însemnătate istorică pentru istoria României: revoluțiile de la 1821, 1848, Unirea Principatelor și domnia lui Alexandru Ioan Cuza, urcarea pe tronul țării a unui domnitor dintr-o dinastie vest-europeană, Războiul de Independență și prima încercare de modernizare a României.

Luptătorii pașoptiști au fost cei dintâi care au pus în evidență raportul istoric dintre revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821 și revoluția de la 1848, subliniind continuitatea efortului de înnoire a structurilor și organizării societății românești.

Astfel, marele istoric și revoluționar Nicolae Bălcescu reliefa faptul că dacă revoluția „domnului Tudor” „a strigat dreptate și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc”, cea de la 1848 „a vrut ca românul să fie nu numai liber dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună. Pentru aceea adaugă la deviza sa cuvântul frăție, această condiție de căpetenie a progresului social”¹.

Revoluția de la 1821 a fost urmată de ocupația Principatelor Dunărene de către trupe otomane, dar a reprezentat și un nou statut politic pentru Moldova și Țara Românească, prin abolirea domniilor fanariote și restabilirea domniilor pământene în 1822.

Revoluția română de la 1848 a fost reprimată cu brutalitate de către forțele imperiilor învecinate – otoman, habsburgic și rus. Cu toate acestea, ideile liberale vor prevala, cu timpul câștigând supremația asupra celor conservatoare. Pentru că baionetele armatelor străine nu au putut ucide idealul de libertate și dorința de unire ale românilor din Transilvania și din Principate pentru înfăptuirea „României Mari („grossen Romania”), „care să unească toate populațiile etnice românești din interiorul și din exteriorul Austriei”, după raportul din 12/24 martie 1851 al locțiitorului guvernatorului militar și civil al Transilvaniei, feldmareșalul Kallianý².

Într-o notă a subsecretarului de stat din Ministerul Afacerilor Externe al Imperiului Habsburgic, Werner, din 30 decembrie 1851/11 ianuarie 1852, erau prezentate unele scrisori interceptate, provenind din Paris, adresate unor membri ai partidei revoluționare din Țara Românească. Era relevantă cu îngrijorare misiunea pașoptiștilor: „O Românie una și nedespărțită, liberă și independentă, democratică, socială”³. Faptul că scrisorile fuseseră expediate prin Effingham Grant⁴, fratele Mariei Rosetti și gerant la consulatul general al Marii Britanii din București, nu i-a putut deruta pe birarii imperiali.

Pentru moment, Rusia era atotputernică, impunându-și rolul de „jandarm al Europei”, consolidându-și, împreună cu Imperiul Otoman, condminiul asupra Principatelor Dunărene prin Convenția de la Balta Liman (19 aprilie/1 mai 1849).

Înalta Poartă și Rusia au fost de acord ca Țara Românească și Moldova să fie ocupate de trupe otomane și rusești în număr de 25 000–35 000 de ostași, până „După restabilirea liniștii” când „în cele două țări vor rămâne 10 000 oameni din fiecare parte până la terminarea lucrărilor de ameliorare organică și consolidare a liniștii interne a celor două provincii”⁵, respectiv până la împlinirea represiunii spiritului revoluționar.

Cele două mari puteri au desemnat pe noi domnitori – Barbu Știrbei⁶ în Țara Românească și Grigore Al. Ghica – „un domn patriot, liberal”⁷ după mărturia lui Vasile Alecsandri.

Ordinea veche fiind restaurată, Principatele Dunărene redeveneau țări satelite ale Sankt Petersburgului, iar locuitorii lor supuși umili ai padișahului. Astfel, comandanții trupelor de ocupație, Lüders și Omer Pașa, se comportau arogant, ca într-o țară cucerită, iar generalul țarist Dannenberg considera că domnitorul Țării Românești „Este un subpre-

fect”⁸. La ceremonia de confirmare care a avut loc la Înalta Poartă, ambii domnitori au trebuit să sărute papucul sultanului și scara șei calului dăruit de acesta. După aceea s-au aflat în dificila situație de a fi „monitorizați” de comisarul rus Duhamel și de cei otomani, Fuad Efendi și succesorul acestuia, Ahmed Efendi, reprezentanții sultanului comportându-se, totuși, cu o anumită rețineră⁹.

De aici însă nu trebuie trasă concluzia pripită că mișcarea națională românească fusese zdrobită de baionetele ocupanților. În fapt, românii căpătaseră o binemeritată clasă conducătoare, formată din boieri și orășeni patrioți, școliți în Occident, reprezentând elite politice, diplomatice și militare. Personalități remarcabile, având un rol determinant în propășirea nației, precum Vasile Alecsandri, Costache Negri, Mihail Kogălniceanu, Eudoxiu Hurmuzaki, C.A. Rosetti, frații Golești, Gheorghe Magheru, Alexandru Papiu-Ilarian, Dimitrie și Ion C. Brătianu, Alexandru Ioan Cuza, Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad și mulți alții.

▪ Alexandru Ioan Cuza

Cu privire la potențialul militar al Principatelor Dunărene, reproducem aprecierile lui Eugène Poujade¹⁰, consulul general al Franței în Moldova și Țara Românească, din raportul său către ministrul de Externe Edouard Drouyn de Lhuys din 18 decembrie 1852: „Trebuie să-i dăm dreptate prințului Știrbei că el este primul care a organizat aceste forțe de o manieră respectabilă; înaintea lui miliția nu făcea nici măcar exerciții de tragere; astăzi, ea execută manevre cu tot ansamblul și trage cu o mare precizie. Frontierele Valahiei, de-a lungul Dunării și Carpaților, nu erau aproape de loc păzite; acum ele sunt puse la adăpostul vreunei surprize.

Românii sunt soldați buni și buni călăreți; ei capătă repede alură militară; cu ofițeri buni, din ei s-ar putea constitui regimente, care n-ar fi de disprețuit; cei care se află în armata austriacă pot să ofere o imagine a ceea ce ar fi moldo-muntenii dacă ar fi sub comandă bună și dacă ar fi încorporați într-o armată în care să existe un spirit militar”¹¹.

Beneficiind de lideri de valoare, românii trebuiau să mai beneficieze și de un cadru extern favorabil. Acesta a fost realizat odată cu noua ofensivă antiotomană declanșată de agresivul țar Nicolae I (1825-1855). Mai întâi, la Înalta Poartă a fost trimis cneazul Aleksandr Sergheevici Menșikov, în primăvara anului 1853. Pretextul invocat era negocierea situației creștinilor din Imperiul Otoman – considerați persecutați de autoritățile musulmane – pentru care se dorea impunerea înaltei protecții a țarului. Ca și cum sultanul, care era și calif, deci liderul religios al tuturor musulmanilor, ar fi putut pretinde în contrapartidă să devină protectorul credincioșilor islamici din Imperiul Rus, respectiv din Crimeea, din actualul Tatarstan și din Caucaz, ca să nu-i mai evocăm pe cei din Asia Centrală! Susținută de Franța și Marea Britanie, Înalta Poartă a rezistat. Drept urmare, cancelarul Rusiei, Karl Vasilievici Nesselrode a declarat că țarul va lua „în gaj” Principatele până vor fi îndeplinite condițiile Rusiei. Ocupația Principatelor a început la 21 iunie/3 iulie 1853, când trupele ruse au trecut Prutul pentru a forța Înalta Poartă să satisfacă pretențiile țarului¹². Acest act samavolnic a fost urmat, la 19 septembrie/1 octombrie 1853, de declanșarea Războiului Crimeii (1853-1856).

Țarul Nicolae I a apreciat în mod eronat că Franța era încă slăbită militar în urma Revoluției de la 1848, că Imperiul Habsburgic ar fi trebuit să-i fie recunoscător pentru reprimarea de către

trupele rusești a revoluției ungare, iar Marea Britanie nu ar fi dispus de o forță militară terestră suficient de numeroasă. Însuși influentul om politic britanic, liderul liberalilor, fost ministru de Externe, Henry Temple, viconte de Palmerston, i-a cerut lui George Gordon, conte de Aberdeen, primul ministru între 1852 și 1855, ca în relația cu diplomații ruși să se acționeze cu tact și prudență până când Marea Britanie va încheia o alianță cu alte puteri europene în vederea conflictului militar cu Rusia, care devenise inevitabil¹³. Lord Palmerston va fi prim-ministrul Marii Britanii (1855-1858 și 1859-1865), într-o perioadă hotărâtoare pentru Principatele Dunărene, având ca evenimente de excepție Războiul Crimeii, Unirea Principatelor și recunoașterea acestora de către marile puteri.

Politica negocierilor diplomatice și a prudenței a fost înlocuită de cea a forței brutale odată cu lupta de la Sinope, când flota otomană a suferit o mare înfrângere în fața celei ruse comandate de amiralul Nahimov (30 noiembrie 1853). După ce, prin ocupația Principatelor, Rusia domina Dunărea de Jos, de acum deținea supremația navală în Marea Neagră.

Răspunsul puterilor occidentale a venit logic, la 12 martie 1854 semnându-se tratatul de alianță încheiat împotriva Rusiei de către Marea Britanie, Franța și Imperiul Otoman.

Ocupația Principatelor de către trupe rusești era creionată plastic de către istoricul contemporan cu evenimentele, Armand Lévy: „**Lăcustele** nesătute s-au abătut peste câmpiile Moldovei și Valahiei. Așa numeau românii armatele rusești, armate înfometate, cerșetoare, pe unde trec nu mai rămâne nimica”¹⁴. O parte dintre militarii români din ambele Principate a fost forțată să participe la acțiuni de luptă pe teritoriul național de partea armatei țariste, împotriva otomanilor. La retragerea rușilor din Principate (1854), comandanții acestora au ordonat ca oastea Moldovei să îi urmeze în Rusia pentru a lupta împotriva coaliției britanico-franco-otomano-sarde. Cu riscul de a fi împușcați pentru insubordonare, ofițerii moldoveni au refuzat să se alăture cu trupa lor armatei țariste¹⁵.

Revoluționarii pașoptiști care reușiseră să scape de captivitate au declanșat o ferventă activitate în vederea îndeplinirii programului liberalilor radicali. Astfel, Ion C. Brătianu și Cezar Bolliac¹⁶ au întocmit memorii cu ajutorul cărora au încercat să sensibilizeze diplomația franceză de importanța strategică a Principatelor Dunărene. Generalii

Gheorghe Magheru, Christian Tell și coloneii Nicolae Pleșoianu și Radu Golescu au acționat la Înalta Poartă pentru formarea unui corp militar românesc care să colaboreze cu armata otomană¹⁷. Un grup de revoluționari a pătruns în mod secret în țară pentru a organiza acțiuni militare împotriva ocupației rusești¹⁸.

În frunte cu generalii Gheorghe Magheru și Christian Tell, exilații români au ajuns în primele luni ale anului 1854 în tabăra lui Omer Pașa de la Șumla. Nedorind să se asocieze cu pașoptiștii români, considerați radicali, Omer Pașa le-a cerut să părăsească tabăra, grăniceri români care trecuseră Dunărea în regiunea Vidinului cu scopul de a se organiza pentru a lupta împotriva ocupanților ruși fiind nevoiți să se întoarcă în țară.

Într-un raport din 26 ianuarie 1854 al consulului Sardiniei la Galați, Giuseppe Carpeneti, către ministrul de Externe de la Torino, Giuseppe Dabormida, se relatează despre o acțiune a pașoptiștilor la nord de Dunăre: „Generalul turc, care comanda corpul de armată ce se afla la Calafat, a trimis pe numitul Magheru¹⁹ – unul din șefii revoluției care a avut loc în cele două principate în anul 1848, liberal cunoscut de toți – ca să îndemne pe locuitorii din satele dimprejur să nu mai dea ascultare autorităților ruse și să se ridice la luptă, promițându-le, în numele amintitului general, multe foloase, ceea ce s-a și întâmplat.

Autoritățile ruse au raportat asupra acestui fapt colonelului Baumgarten, care se afla cantonat în apropiere și care a pornit imediat cu corpul său de armată de trei mii de oameni asupra numitelor sate, spre a restabili ordinea și a distruge localitatea principală numită Salcia. Turcii au ieșit în acel moment din tranșeele lor, l-au înconjurat și a fost un măcel”²⁰.

Ca urmare a memoriilor generalului Gheorghe Magheru²¹, demnitarul sultanului ar fi fost de acord ca un corp de armată românesc să lupte împotriva rușilor, alături de trupele Porții, dar sub comandă otomană. C. A. Rosetti exprima nemulțumirile pașoptiștilor față de politica otomană, parcă ruptă din alte timpuri, neadaptată la realitățile „secolului naționalităților”: „Turcii nu ne vor... voiesc a lua o domnie deplină asupra țărilor noastre”²².

După moartea războinicului țar Nicolae I (18 februarie/2 martie 1855), era evident că Rusia nu va mai putea rezista mult timp coaliției adverse, formată din Marea Britanie, Franța, Imperiul Otoman și Piemont, la care s-a aliat și Imperiul Habsburgic, care în înțelegere cu puterile coalizate împotriva rușilor a ocupat Principatele Dunărene

(Convenția de la Boiadjiköy – 2/14 iunie 1854)²³. Diplomația Vienei a reușit să atragă de partea sa Confederația germană și Prusia.

După intrarea în război împotriva Rusiei a Marii Britanii, Franței și Imperiului Otoman, cărora li s-a adăugat și Sardinia, și adoptarea unei politici ferme antirusești de către Imperiul Habsburgic, Rusia a fost nevoită să-și retragă trupele din Principate.

Politica noului prim-ministru britanic, Lord Palmerston, era ca forțele franco-britanice să nu lupte în Balcani sau în Principate cu rușii, ci să-și valorifice superioritatea navală și să debarce în Crimeea, unde ar fi dobândit un sprijin din partea musulmanilor și, în același timp, ar fi pus în pericol stăpânirea Rusiei în Georgia și Circasia²⁴.

Deci încă din acele timpuri era conștientizată valoarea strategică a Crimeii, în special a portului Sevastopol, pentru securitatea Georgiei.

Noul țar, Alexandru al II-lea, și-a trimis reprezentanții la Conferința de la Viena, care s-a deschis la 3/15 martie 1855. Deși nu s-a convenit la încheierea păcii, s-a ajuns la o poziție comună privind „chestiunea românească”, care era parte a „Chestiunii Orientale”.

Principatele Dunărene urmau să intre în garanția puterilor europene, care înlocuia protectoratul exclusiv al Rusiei, cele două țări urmând să beneficieze de o administrație proprie națională. Reprezentantul Franței, Bourqueney propunea chiar unificarea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat, constituind o barieră naturală împotriva Rusiei²⁵, și un domnitor care să fie un principe străin²⁶, idee cuprinsă, de altfel, în programul Revoluției de la 1848. Această poziție a diplomației împăratului Napoleon al III-lea a fost receptată cu entuziasm de români, care nu puteau uita anexarea de către Rusia a Moldovei de Răsărit, cunoscută și sub numele de Basarabia (1812), și brutalitățile petrecute în timpul numeroaselor ocupații ale Principatelor de către trupele țarului.

După ce aliații au cucerit Sevastopolul (27 august/8 septembrie 1855), reprezentanții Marii Britanii, Franței, Austriei și Imperiului Otoman au decis la Istanbul abrogarea Regulamentului Organic²⁷, Principatele, „parte integrantă a Imperiului Otoman”, urmând să se bucure de o administrație „separată și independentă”, viitorii domnitori ai Moldovei și Țării Românești fiind aleși pe viață, iar locuitorii bucurându-se de egalitate în drepturi.

Robert Gilmour Colquhoun, consulul general al Marii Britanii la București, raporta la 12/24 februa-

rie 1856 ambasadorului țării sale la Înalta Poartă, Stratford Canning, viconte de Redcliffe, faptul că moldo-muntenii se simțeau încurajați de politica puterilor occidentale și „Ei au considerat că cedarea unei părți din Basarabia prin care teritoriul lor a fost astfel extins încât să le dea stăpânirea asupra întregului mal stâng al marelui fluviu și să le sporească populația, ar determina Europa să se gândească serios la posibilitatea de a adopta o cale care să întrunească unanimitatea tuturor claselor din principat și acordul tuturor partidelor politice, anume unirea provinciilor într-un singur stat, sub un domnitor străin garantat de marile puteri, dar încă sub suzeranitatea Porții”²⁸.

La 28 februarie/11 martie 1856, ambasadorul francez la Poartă, Edouard-Antoine Thouvenel, a încercat să convingă, printr-un memoriu remis lui Fuad Pașa, ca Poarta să consimtă la unirea Principatelor, care ar fi constituit astfel o barieră împotriva amenințării Rusiei. Fuad Pașa i-a răspuns: „Unirea Principatelor înseamnă suirea pe tron a unui prinț străin, înseamnă ereditatea; ca ultimă consecință este independența la capătul unui an, dacă nu imediat”²⁹.

Tratatul de pace de la Paris (18/30 martie 1856) a consemnat sfârșitul Sfintei Alianțe și a instituit protecția colectivă a celor șapte mari puteri (Imperiul Otoman, Franța, Marea Britanie, Prusia, Imperiul Habsburgic, Rusia, Regatul Sardiniei) asupra Principatelor.

La Art. XI, tratatul prevedea interzicerea prezenței navelor de război ale tuturor țărilor, inclusiv cele riverane, comerțul fiind însă liber navelor comerciale. Art. XIII sublinia că atât Imperiul Otoman, cât și Rusia nu aveau voie să dețină fortificații sau arsenale pe coasta Mării Negre, aceasta devenind neutră. Art. XV prelua principiile Congresului de la Viena privind navigația pe fluviile care străbat mai multe țări și hotăra ca navigația pe Dunăre să fie complet liberă, neexistând obligația de a se plăti taxe sau posibilitatea oricărei piedici. Pentru a fi implementate aceste decizii era înființată Comisia Europeană a Dunării, reprezentând Marea Britanie, Franța, Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman, Rusia și Regatul Sardiniei (Art. XVI). Erau retrocedate Moldovei trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail (Art. XX). Principatele Dunărene rămăneau sub suzeranitatea Înaltei Porți, dar protectoratul Rusiei, instituit la 1829, era înlocuit cu garanția puterilor contractante – Marea Britanie, Franța, Imperiul Habsburgic, Rusia, Prusia și Regatul Sardiniei (Art. XXII). Imperiul Otoman trebuia să garanteze pentru Principate o administrație națională, libertatea legislației, comerțului cultelor. Pentru înlocuirea Regulamentului Organic, o comisie a celor șapte puteri (puterile garante plus Imperiul Otoman) trebuia să revizuiască legile Moldovei și ale Țării Românești

▪ Congresul de la Paris (martie 1856)

pentru crearea unei organizări moderne a acestora (Art. XXIII). Întrunirea Divanurilor (adunărilor) ad-hoc avea ca scop reprezentarea tuturor stărilor din Principate, pentru a-și hotări viitorul, respectiv dacă se dorea unirea lor (Art. XXIV). Puterile garante urmau să se pronunțe asupra aprobării propunerilor făcute de Divanele ad-hoc (Art. XXV)³⁰.

Tratatul de pace prevedea la Art. XXVI – „S-a convenit că în Principate va exista o forță armată națională, organizată cu scopul de a menține siguranța în interior și de a asigura pe aceea a frontierelor lor. Nici o piedică nu va putea fi pusă măsurilor extraordinare de apărare pe care, în înțelegere cu Sublima Poartă, ele ar fi chemate să le ia pentru a respinge orice agresiune străină”³¹, iar la Art. XXVII „Dacă liniștea internă a Principatelor ar fi amenințată sau compromisă, Sublima Poartă se va înțelege cu celelalte puteri contractante asupra măsurilor de luat pentru a menține sau restabili ordinea legală. O intervenție armată nu va putea avea loc fără o înțelegere prealabilă între aceste puteri”³².

Rusia era obligată astfel să renunțe la protectoratul asupra Moldovei, Țării Românești și Rusiei, să demilitarizeze Marea Neagră și era îndepărtată de la gurile Dunării. Deci îi erau anulate avantajele obținute prin păcile de la Kuciuk Kainardja (1774) și Adrianopol (1829), barându-se pentru o vreme ofensiva rusească spre Balcani și Strâmtori. Comisia Europeană a Dunării reprezenta un element important în procesul de dezvoltare a României pe calea economiei de piață.

O urmare imediată a fost evacuarea trupelor austriece din Principate (1857).

Tratatul de la Paris a dezbătut în mod oficial pentru prima oară principiul naționalităților, pe baza căruia se va aborda chestiunea românească, ceea ce va conduce la Unirea Principatelor.

Împăratul Napoleon al III-lea a avut o influență determinantă asupra acestor evenimente, fiind primul conducător al unei mari puteri care a susținut principiul naționalităților³³.

Organul oficial de presă din Franța, „Le Moniteur” publica la 5 februarie 1857 un articol prin care se reafirma că Unirea Principatelor era de dorit, Franța crezând în continuare în acest ideal românesc³⁴.

Pe marginea unui raport din 2 aprilie 1857, adresat de ambasadorul Franței la Înalta Poartă, Edouard-Antoine Thouvenel, ministrului de Externe Alexandre-Florian-Joseph Colonna

■ Napoleon al III-lea

contele Walewski, care sublinia că Unirea Principatelor „domină azi toate celelalte probleme”, împăratul Napoleon al III-lea nota: „Sprijiniți puternic spre a obține concursul lui Reșid Pașa pentru unire. Nu menajați nimic spre a obține acest rezultat”³⁵.

Tratatul de la Paris prevăzuse instituirea unei Comisii europene de informare care să furnizeze informații în vederea pregătirii conferinței ce avea de soluționat chestiunea românească. Reprezentantul Marii Britanii în Comisia de informare era Sir Henry L. Bulwer, care a sprijinit, prin faptul că era nepărtinitor, procesul de Unire a Principatelor. Astfel, el l-a sfătuit pe Reșid Pașa să nu împiedice libera exprimare a idealului național al românilor. Drept urmare, consulul britanic la Înalta Poartă, Lord Stratford, care susținea dorința otomanilor de a obstrucționa sau chiar de a împiedica unirea românilor, l-a acuzat că a „sfătuit Poarta că nu trebuie să stânjenească în nici un fel exprimarea liberă a dorinței naționale în această problemă (Unirea) în nici unul din Principate”³⁶.

La 11 aprilie 1857, Bulwer scria către Lord Clarendon: „A chema aceste țări să-și spună părerea și apoi a le împiedica să o facă, ar fi o biată jonglerie, care ar fi imediat descoperită și neutralizată. Într-adevăr, nimic nu mi se pare acum atât de important pentru interesele Porții ca buna ei credință și ea trebuie să fie remarcabilă în acest

■ Lordul Clarendon

caz special (...) A încerca în actuala stare de lucruri să reduci la tăcere opinia privind această problemă, ar însemna a se da cuvântului «Unire» un farmec irezistibil și, mai devreme sau mai târziu, o forță irezistibilă³⁷.

Rusia trebuia să restituie Moldovei trei județe din sudul Basarabiei, ceea ce a stârnit dorința de revanșă a țarului. Delta Dunării și Insula Șerpilor au revenit Imperiului Otoman. Astfel, sudul Basarabiei constituia o zonă tampon între Rusia și Imperiul Otoman și se asigura libertatea de navigație pe Dunăre – la care Rusia nu mai avea acces –, pusă sub control internațional. În plus, Marea Neagră era neutralizată. Marea Britanie își asigura importul liber al grânelor românești, astfel încât fluxul cerealier nu mai putea fi amenințat de navele militare rusești.

Alegerile pentru Divanul ad-hoc au fost inițial falsificate grosolan de către Nicolae Conachi-Vogoride, caimacam (regent) al Moldovei (1857-1858), susținut de rudele sale, Musurus Pașa, ambasadorul otoman la Londra și Fotiade, capuchehaia Moldovei la Înalta Poartă și încurajat de consulul austriac la Iași, Gödel de Lannoy și de ambasadorul britanic la Înalta Poartă, Stratford Canning, viconte de Redcliffe. Alexandru Ioan Cuza și-a dat demisia din funcția de pârcălab de Covurlui, ceea ce a produs o puternică impresie, atât în țară, cât și în afara ei.

Reprezentanții celor patru puteri garante favorabile Unirii Principatelor – Franța, Prusia, Rusia și Sardinia – au depus note categorice de protest la Înalta Poartă și, drept urmare, sultanul i-a demis pe marele vizir Reșid Pașa și pe ministrul de Externe, Ghalib Pașa³⁸. Noul ministru de Externe otoman, Ali Pașa, a propus efectuarea unei anchete, dar cele patru puteri au considerat acest răspuns nesatisfăcător și au rupt relațiile cu Imperiul Otoman la 24 iulie/5 august 1857³⁹. Ambasadorul britanic la Înalta Poartă, Lord Stratforde de Redcliffe, adept fervent al politicii prootomane, informa, sau mai bine zis, dezinforma la 24 iulie/5 august pe Lord Clarendon asupra situației din Principate: „moldovenii nu-și vor da probabil majoritatea voturilor pentru Unire; dacă voturile în ambele Divanuri ar fi unanime, ar rămâne dificultatea de îndeplinire. Fiecare zi ce trece pare să confirme impresia predominantă că Unirea sub un prinț pământean este impracticabilă, că Unirea sub unul străin ar fi foarte dezaprobată⁴⁰. În același timp, pe bună dreptate, constata „Seriozitatea neobișnuită a crizei”⁴¹.

Alianța franco-britanică era amenințată, ministrul secretar de stat britanic la Externe, George William Frederick Villiers, conte de Clarendon, anticipând chiar o posibilă înțelegere franco-rusă având ca scop distrugerea Imperiului Otoman⁴², imperiu care era considerat de diplomația britanică cheia de boltă a echilibrului de putere („balance of power”) din Orient. La rândul său, Lord Palmerston nu urmărea să aplice măsuri rigide pentru rezolvarea acestui impas în relațiile franco-britanice, temându-se ca Imperiul Habsburgic să nu lipsească Franța și Marea Britanie de avantajele obținute prin victoria raportată în Războiul Crimeii⁴³.

Având o mare parte a trupelor concentrate în India, ca urmare a revoltei sipailor, Marea Britanie nu ar mai fi putut sprijini Imperiul Otoman, în cazul unui conflict între cele patru puteri și Înalta Poartă. De asemenea, britanicii nu doreau o ruptură a relațiilor cu francezii, temându-se de o eventuală alianță între Franța și Rusia.

Napoleon al III-lea și împărăteasa Victoria, însoțiți de miniștrii lor de Externe, au avut o întrevedere la castelul Osborne din insula Wight, între 6 și 9 august (st.n.) 1857. Cele două mari puteri au convenit la Osborne⁴⁴ să ceară Înaltei Porți să anuleze alegerile falsificate, Franța renunțând, pentru moment, la Unirea Principatelor sub un prinț străin. Sultanul a trebuit să anuleze alegerile din Moldova și l-a chemat la ordine pe caimacamul Vogoride.

Ambasadorul britanic Stratford de Redcliffe, un antiunionist convins, care sprijinise poziția Înaltei Porți de rezistență la îndeplinirea Unirii Principatelor, a fost rechemat la Londra în decembrie 1857, în locul său fiind numit, în mai 1858, Sir Henry L. Bulwer, un diplomat care urmărea să fie echidistant, obiectiv în relațiile dintre Înalta Poartă și Principatele Dunărene.

Ministrul de Externe francez Walewski considera și după Osborne că „unirea administrativă” acceptată de cele două mari puteri reprezenta „preludiul unirii desăvârșite” a Principatelor⁴⁵.

Divanurile ad-hoc, alese în 1857, în ciuda ostilității Imperiului Habsburgic, Imperiului Otoman și a caimacamlor numiți de Poartă, au cerut Unirea Principatelor, formând astfel un singur stat, autonom și neutru, având ca domnitor un prinț aparținând unei dinastii vest-europene, pentru a pune capăt luptelor pentru putere între diferitele beizadele și „partide”, care constituiau un pretext de intervenție pentru marile puteri învecinate – Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic și Imperiul țarist.

Elocvent în acest sens este memoriul atribuit unionistului muntean Constantin Crețulescu, redactor al ziarului „Concordia”, adresat emisarilor puterilor garante. Lupta pentru putere avea ca protagoniste patru „partide”: 1. Bibescu-Știrbei; 2. Ghica; 3. pașoptiștii; 4. partidul național⁴⁶.

Autorul memoriului pleda pentru Unirea Principatelor sub conducerea unei dinastii străine. „Orice proiect cu un principe pământean ar duce doar la o recrudescență a stării de neliniște și suferință, din care toată lumea spera să iasă. Oricare ar fi virtuțile, capacitatea și popularitatea principelui pământean pe care l-am avea, lipsa prestigiului necesar pentru a domoli amorul propriu rănit al rivalilor dezamăgiți va fi întotdeauna un element de slăbiciune al noii cărmuiri și o sămânță de dezordine și de tulburări; care nu vor întârzia să izbucnească cu prima ocazie, provocând în Orient un conflict care ar compromite din nou pacea generală a Europei”⁴⁷.

Un domnitor dintr-o dinastie occidentală nu era însă pe placul atât al Marii Britanii, care era cea mai mare putere a vremii, cât și al Imperiului Habsburgic și al Înaltei Porți.

Pentru politica britanică în Orient, punctul cardinal era menținerea integrității Imperiului Otoman. Principiul „balance of power” al Foreign Office-ului constituia în fapt menținerea suprema-

ției și a prestigiului Imperiului Britanic la scară globală. De aceea, diplomația britanică acționa în vederea neutralizării oricărei puteri care i-ar fi amenințat interesele economice și politice, un caz aparte de rivală în Orient fiind Rusia țarilor.

Drept urmare, deși după victoriile obținute în Crimeea trupele anglo-franceze din zona Mării Negre ar fi trebuit să fie evacuate până pe 27 octombrie 1856, lordul amiral Lyons aștepta, la 14 octombrie, întăriri de câteva nave și nu intenționa să părăsească Bosforul atât timp cât rușii nu predau Insula Șerpilor otomanilor⁴⁸. Dar, în același timp, ambasadorul britanic la Înalta Poartă, Stratford Canning⁴⁹, viconte de Redcliffe, susținea poziția otomană, care se împotriva Unirii Principatelor sub un principe occidental. Pentru George William Frederick Villiers, conte de Clarendon, ministru de Externe al Marii Britanii (1853-1858, 1865-1866) și prim-plenipotențiar la Congresul de la Paris, alegerea unui principe străin în Principatele Dunărene ar fi însemnat crearea unei a doua Grecii – stat favorabil politicii moscovite –, în vecinătatea Rusiei. Pentru că „un conducător străin, dacă e catolic va fi obligat, din cauza atacurilor clerului său ortodox, să se sprijine pe Rusia, și dacă e ortodox va gravita în mod firesc către aceasta”⁵⁰.

Ministrul plenipotențiar al Regatului celor două Sicilii la Înalta Poartă, Ed. Targioni, aprecia, la 3 iulie 1856, că Imperiul Habsburgic nu va fi de acord cu un prinț străin în Principate, pentru ca să nu

▪ Contele Aléxandre Walewski

apară la granițele sale „un alt Piemont, adică un imens pericol, o pricină de tulburări și un nou element de disoluție”⁵¹ pentru imperiu.

Un cunosător avizat al evenimentelor, cu care era contemporan, Armand Lévy, creiona cu precizie tarele regimului levantin la care erau supuse Principatele. „Țara suferă mai puțin de neajunsurile legilor și mai mult de faptul că nu sunt aplicate. Și corectitudinea administrației depinde de corectitudinea șefului; și cum ar putea s-o aibă el când e pus într-o poziție în care totul îl oprește să fie corect”⁵².

Această situație era favorizată de opoziția Înaltei Porți la îndeplinirea Unirii, din „motive mai greu de mărturisit. În adevăr, Principatele au constituit din totdeauna o sursă de mari profituri pentru funcționarii turci și la asta nu se renunță cu ușurință.

Sublima Poartă ține, înainte de toate, să perpetueze scoaterea la mezinț a Principatelor. Ea recunoaște în tratate autonomia Principatelor, dar în fapt introduce o adevărată autocrație; iar atunci când vorbește de uniformizarea administrativă a celor două Principate, Poarta se gândește doar cum să le apropie de restul imperiului, cum să facă din cei doi domnitori doi prefecți și din armata națională română o simplă divizie a armatei otomane la dispoziția unui pașă turc. Ea speră să neutralizeze puterile garante unele prin altele, biziindu-se pe naivitatea Occidentului. Turcul promite totul și nu face nimic. El reușește să se strecoare din toate prin veșnicul *bakalem*, ceea ce înseamnă «o să vedem»”⁵³.

Încurajați de victoria asupra Rusiei, otomanii nu doreau să cedeze în chestiunea românească, făcându-o doar după intervenția energetică a Occidentului. În iunie 1857, comisarul otoman Safvet Efendi exprima mentalitatea slujbașilor otomani, rostind cu aroganță, dar și cu năduf: „Valahii uită prea ușor drepturile Porții, care în ultimul secol numea domnitorii, îi destitua și uneori îi și decapita, după cum îi era voia”⁵⁴.

Ministrul de Externe otoman, Ali Pașa, adresa o depeșă circulară, la 16/28 octombrie 1857, reprezentanților Înaltei Porți pe lângă puterile semnatare ale tratatului de la Paris, din care reieșea nemulțumirea față de opțiunile Divanurilor ad-hoc ale Țării Românești și Moldovei. „Vorbitorii au avut grijă ca în discursurile lor și în formularea dorințelor lor nici măcar să nu pronunțe cuvântul suzeranitate și au folosit termeni care demonstrează în suficientă

măsură la ce doresc să ajungă”⁵⁵. Și Ali Pașa continuă cu îngrijorare – Divanurile ad-hoc, menite de puterile garante să examineze reforme administrative, „au început prin a cere reforme cu caracter pur politic, respectiv o serie de pretenții care nu fac altceva decât să lezeze principiul suzeranității și păstrarea integrității Imperiului Otoman, consfințite o dată în plus prin susmenționatul Tratat de la Paris”⁵⁶.

Dar situația politică se schimbă, și pe bătrânul continent Franța lui Napoleon al III-lea deținea supremația, Imperiul Otoman trebuind să-i fie recunoscător pentru ajutorul decisiv adus la înfrângerea Rusiei și pentru recunoașterea sa la scară europeană: „Nu la Congresul de la Viena, ci la Congresul de la Paris a fost admisă Turcia în familia guvernelor europene”⁵⁷.

Argumentul politicianilor britanici care se pronunțau împotriva Unirii Principatelor era „că Rusia s-a arătat favorabilă unirii”, iar Marea Britanie i-a declarat război „pentru a împiedica ca Marea Neagră să rămână un lac rusesc”⁵⁸.

Într-adevăr, Rusia a sprijinit inițial Unirea, dintr-un calcul politic, „ca românii să știe că o datorează în parte și ei. Politica Rusiei constă în adevăr în a nu lăsa să-i scape nici un prilej de a-și spori influența asupra populațiilor”⁵⁹.

În raportul din 28 septembrie/10 octombrie 1857 al însărciantului cu afaceri al Belgiei la Înalta Poartă, E. J. Jooris, se sublinia faptul că Rusia „pe lângă speranța secretă a unei influențe sau a unei dominații în viitor, pe care ea o nutrește cu credință, a avansat în Unire satisfacerea amorului ei propriu, care o face să vadă în emanciparea politică a Principatelor un început al dezmembrării teritoriale a Imperiului (Otoman – n.n.), realizată de Puterile care au luptat pentru menținerea integrității lui”⁶⁰.

Unul dintre motivele sprijinului francez pentru Unire după opinia lui Armand Lévy era dorința ca „Principatele unite vor forma o barieră împotriva ei (Rusiei – n.n.)”⁶¹.

Regatul Sardiniei sprijinea de asemenea cauza românească, fiind inițiatorul procesului de unificare a Italiei.

Prusia constituia și ea elementul unificator pentru germani, dar acest proces s-a realizat prin conflicte armate, ca și în cazul Italiei, pe când chestiunea românească s-a rezolvat în mod pașnic, și datorită dorinței covârșitoare pentru unire a poporului român.

Pe de altă parte, „Prusia nu poate tolera ca Austria să se întindă până la Marea Neagră și astfel să-și consolideze pentru totdeauna preponderența ei asupra Germaniei”⁶².

Conferința de la Paris (mai-august 1858) a reprezentanților celor șapte puteri a hotărât, prin semnarea Convenției de la Paris (7/19 august 1858), ca Moldova și Țara Românească să aibă fiecare domnitorul și adunarea lor legislativă, să se numească Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, având ca instituții comune doar Curtea de Casație și o Comisie Centrală cu sediul la Focșani având ca scop realizarea legilor valabile pentru „Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești”. Acestea urmau să mai plătească tribut Înaltei Porți, iar domnitorii urmau să fie investiți în continuare de padișah. Convenția prelua atribuțiile unei constituții.

Soluția la care puterile garante au ajuns, Convenția de la Paris, a produs derută în cadrul partidei boierilor conservatori din Moldova, Vogoride fiind înlocuit printr-o căimăcămie de trei, formată din Vasile Sturdza, Anastase Panu și Ștefan Catargi, dintre care primii doi erau unioniști. La 17 noiembrie 1858, dintr-un raport al lui Oskar von Gödel Lannoy, consulul Austriei din Iași, aflăm că Ștefan Catargi înaintase protestul său către marele vizir⁶³, reclamând „utilizarea forței” de către cei doi caimacami unioniști. Ștefan Catargi, ca urmare a înlocuirii unor cărmuitori de ținuturi și a directorului ministerului pe care-l conducea, departamentul Dinăuntru, a refuzat să mai semneze, începând cu 1/13 noiembrie, procesele-verbale ale căimăcămiei.

Vasile Sturdza și Anastase Panu au respins intervenția comisarului otoman Alif Bey, care dezaprobase actele celor doi caimacami și le ceruse să funcționeze împreună cu cel de-al treilea caimacam, antiunionistul Ștefan Catargi. Sturdza și Panu au dispus să nu mai fie primite telegramele cifrate pentru Alif Bey, cerând Înaltei Porți rechemarea acestuia⁶⁴.

Unii mari boieri conservatori moldoveni au solicitat în noiembrie 1858 marelui vizir Ali Pașa sprijinul Înaltei Porți, care să pună capăt stării de anarhie din Moldova⁶⁵. Au urmat alte proteste ale unor boieri conservatori adresate marelui vizir Ali Pașa, raportate de consulul austriac Gödel Lannoy la 20 și 27 noiembrie 1858⁶⁶.

Ștefan Catargi intervenea, la rândul său, pe lângă Fuad Pașa, ministrul de Externe al Înaltei Porți, în decembrie 1858, reclamând „flagrante ilegalități denaturând spiritul Convenției”⁶⁷.

Cum Convenția de la Paris nu oprea alegerea aceluiași candidat la tron în ambele Principate, colonelul Alexandru Ioan Cuza a fost ales mai întâi în Moldova, la 5/17 ianuarie 1859, și apoi în Țara Românească, la 24 ianuarie/5 februarie, deși la București deputații conservatori au opus o mare rezistență celor liberali – unioniști ardenti.

Imperiile Otoman și cel Habsburgic au refuzat să accepte faptul împlinit. Fuseseră trimise la Înalta Poartă, pentru obținerea investiturii lui Cuza Vodă, două delegații, munteană și moldoveană, ulterior unificate sub conducerea lui Costache Negri.

Victor Place, consulul francez la Iași, scria la 13/25 ianuarie 1859 ambasadorului Franței la Poarta Otomană, Edouard-Antoine Thouvenel, comentând dubla alegere a lui Cuza: „Colonelul Cuza poate prea bine să spună că el a fost făcut principe prin grația lui Dumnezeu, căci niciodată o numire nu a fost mai neprevăzută pentru toți și în mod special pentru cel al cărui obiectiv a fost el însuși. Nimeni nu se gândea la el și dumneavoastră trebuie să vă reamintiți că, în rapoartele mele, eu nu am pronunțat niciodată numele lui. (...) Numirea sa este o adevărată lovitură de trăsnet pentru austrieci și pentru turci și, în același timp, triumful cel mai strălucitor al politicii franceze, nu pentru că agenții francezi au lucrat pentru el, ci pentru că politica noastră a fost bună din punct de vedere al intereselor și aspirațiilor țării”⁶⁸.

Deci Cuza ca domn al Unirii nu era o creație a diplomației franceze, care însă a sprijinit puternic Unirea Principatelor, alegerea sa fiind rezultatul fericit al unei înțelegeri înțelepte între oamenii politici români, care au dat dovadă de patriotism și largi vederi, care depășeau cu mult politica de partid.

Lord James Harris Malmesbury, ministrul secretar de stat pentru afaceri Externe al Marii Britanii, considera că Unirea Principatelor era „strigătul timpului” și orice împotrivire a unor mari puteri ar fi avut ca efect numai creșterea opoziției Principatelor. Drept urmare, se declara în asentiment cu politica împăratului Napoleon al III-lea privind recunoașterea dublei alegeri a lui Cuza⁶⁹. De aceea, Lord Malmesbury va sfătui, la 4 martie 1859, Înalta Poartă să ceară modificarea Convenției⁷⁰.

Raportul din 28 ianuarie/9 februarie 1859 al secretarului Legației Belgiei de pe lângă Înalta Poartă, E. J. Jooris, conținea știrea neașteptată a alegerii lui Cuza ca domnitor al Țării Românești, care „a cufundat Poarta și diplomația în stupoare.

Guvernul otoman, după ce s-a înțeles cu reprezentanții Puterilor, tocmai a protestat împotriva alegerii, făcând apel la Conferință⁷¹.

Marele vizir Ali Pașa și ministrul de Externe Fuad Pașa intenționau să adopte măsuri privind anularea dublei alegeri a lui Cuza în Principate, conform raportului întocmit de Albert, conte de Lallmand, însărcinat cu afaceri al Franței la Înalta Poartă, din 27 ianuarie/8 februarie 1859⁷².

Ministrul plenipotențiar al Regatului celor Două Sicilii, Eduardo Targioni, informa la 4/16 februarie 1859 despre refuzul guvernului otoman de a primi deputația Moldovei, sosită la Înalta Poartă pentru investitura oficială a lui Cuza. Astfel, miniștrii otomani „n-au vrut până în momentul de față să primească oficial deputația și probabil nici n-o vor primi, așteptând hotărârile viitoarei Conferințe. (...) În plus, Poarta a ordonat oficiilor telegrafice să nu transmită mesajele pe care susnumita deputație ar fi vrut să le expedieze la Iași și București și, la rândul lor, autoritățile celor două Provincii [Principate – n.n.] au întrerupt comunicațiile telegrafice între București și Giurgiu, așa încât știrile din Principate ajung aici cu mare întârziere⁷³”.

Albert de Lallemand informa pe ministrul de Externe al Franței, Aléxandre Walewski, la 3/15 februarie 1859, că „deputația moldavă însărcinată să remită Porții cererea oficială de investitură constituită pe lângă Ea de noul domnitor al Moldovei se află aici de cinci sau șase zile. Ea nu a fost primită de miniștrii otomani, care s-au grăbit să explice motivele refuzului lor la toate Cabinetele⁷⁴”.

Deși la 6/18 februarie 1859 Aléxandre Walewski sugera Înaltei Porți să ia inițiativa unor concesi în chestiunea românească⁷⁵, Înalta Poartă, prin instrucțiunile secrete înmânate lui Musurus Pașa, plenipotențiarul ei la Conferința de la Paris – parvenite cu peripeții diplomaților francezi aflați în misiune la Înalta Poartă și raportate la 21 februarie/5 martie 1859 de Albert de Lallemand lui Alexandre Walewski –, lua o poziție dură față de dubla alegere a lui Al. I. Cuza. Principiul Unirii trebuia respins, ca o violare a Convenției, implicând independența țării, iar puterile garante trebuiau convinse să fie de acord cu o intervenție militară otomană în Principate, dublată de o acțiune diplomatică a tuturor acestor puteri⁷⁶.

Sir Robert G. Colquhoun, agent și consul general al Marii Britanii la București, și-a îmbunătățit opinia și atitudinea față de Cuza la contactul direct cu acesta, telegrafiind la 15/27 februarie 1859 lui

Lord James Harris Malmesbury că domnitorul „în problemele de politică internă și administrație este foarte rațional și prudent și, se pare, înțelege pe deplin poziția sa⁷⁷”.

Deși nu aproba poziția lui Cuza de rezistență în fața otomanilor în caz de intervenție cu trupe în Principate, britanicii susținând puterea suzerană, consulul sublinia fermitatea domnitorului, care declara: „dacă Turcia încearcă să ocupe teritoriul valah, se va situa chiar el în fruntea națiunii și va curge sânge; a spus că are 20 000 oameni în Valahia și 10 000 în Moldova și nu s-ar teme de ceea ce ar putea face Turcia⁷⁸”.

Consulul britanic evidențiază, tot la 27 februarie (st.n.), declarația repetată a domnitorului că „dacă Turcia se amuză să vină cu o forță armată în Valahia pentru a ne împiedica să ne manifestăm, eu nu ezit să vă spun că mă voi așeza în fruntea *poporului* meu și, dacă va trebui să cădem, voi fi primul care-mi voi oferi pieptul, dar va curge sânge”.

Citez cuvintele sale pentru că, spre surpriza mea, el le-a repetat la *trei* intervale diferite ale întrevederii mele. A adăugat că el are 20 000 de oameni în Țara Românească și 10 000 în Moldova și cu aceștia ar putea ține piept Turciei⁷⁹.

Domnitorul își nuanța, totuși, declarațiile sale anterioare cu privire la intenția sa de a se opune unei invazii otomane. La 22 februarie/6 martie 1859, R. G. Colquhoun informa pe Lord Malmesbury despre Cuza „cu privire la intenția sa de a se opune Turciei la orice încercare ce ar fi făcută de a debarca trupe în Țara Românească, a declarat că desigur el înțelege să procedeze așa dacă *o astfel de intervenție ar fi făcută fără consimțământul* puterilor; i-am reamintit numai ceea ce-i spusese: că Turcia nu va face nici un pas neautorizat⁸⁰”.

Lord Malmesbury era un susținător hotărât al alianței cu francezii, dorind ca domnitorul Cuza să fie confirmat de către Înalta Poartă⁸¹. Pronunțându-se atât pentru menținerea integrității Imperiului Otoman, cât și pentru evitarea unor noi complicații în Orient, în condițiile apropiatei declanșări a războiului dintre Franța și Imperiul Habsburgic, diplomația britanică considera acceptarea dublei alegeri a lui Cuza mai puțin periculoasă decât o „revoluție” antiotomană. Lord Malmesbury trimisese o telegramă cifrată lui H. L. Bulwer, ambasadorul pe lângă Înalta Poartă, confirmată de primire de acesta din urmă la 20 ianuarie/1 februarie 1859 în care dădea următoarele instrucțiuni: „Un război cu Austria este probabil.

Știm că se va face o tentativă de a ridica provinciile turce contra ei. Rezultatul va fi independența lor. Lăsați Poarta să accepte orice guvern care este mai puțin periculos decât o revoluție în genul celei pe care o descriu”⁸².

Costache Negri avertiza, la 14/26 martie 1859, pe domnitor de un potențial pericol din partea otomanilor: „după trecerea în revistă a unei divizii, făcută de Maiestatea sa sultanul, cavaleria și artileria acestei divizii au plecat la Șumla, pe calea ferată, în timp ce infanteria va fi în curând imbarcată pe vapoare, pentru a fi transportată la Varna și a-și continua de acolo drumul pe jos pentru Șumla, loc al destinației sale actuale”⁸³. Șumla, considerată „cheia Balcanilor”, constituia o bază ideală de unde să fie organizată o campanie la nord de Dunăre.

Ca un mijloc de prevedere, Cuza a decis, la 14/26 aprilie, concentrarea armatelor Moldovei și Țării Românești, în tabăra de la Florești, între Ploiești și Câmpina. În primul rând pentru a evita incidente la Dunărea de Jos, dar observând hotărârea românilor de a se apăra cu arma în mână, după cum raporta Costache Negri: „Franța, Anglia, Rusia, Prusia și Sardinia au recunoscut dubla alegere a Alteței Voastre în mod oficial și au dat instrucțiuni ambasadurilor lor din Constantinopol de a zori, pe lângă Sublima Poartă, acordarea investiției”⁸⁴.

Trupe otomane afluiau, însă, în continuare dinspre Asia Mică „din Trebizonda, Brussa, Angora, Smirna”, către Istanbul, unde erau „îmbrăcate, înarmate și expediate la Șumla, cartier general”⁸⁵, după cum informa Costache Negri pe domnitor la 28 aprilie/10 mai.

La Paris a fost organizată o nouă conferință a ambasadurilor, începând cu 26 martie/7 aprilie 1859, inițiatorul acesteia fiind ministrul de Externe al Franței, contele Aléxandre Walewski, fiul natural al împăratului Napoleon I. În a doua ședință (1/13 aprilie), Kostaki Musurus Pașa, plenipotențiarul otoman, a acuzat dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca o violare a prevederilor conferinței de la Paris din 1858, propunând o intervenție armată otomană în Principate. Reprezentanții Franței, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei și Regatului Sardiniei au convenit că „dubla alegere nu este conformă cu previziunile convenției din 19 august”, acceptând însă acordarea investiției dublei alegeri pentru domnitorul Cuza cu titlu excepțional, pentru a preîntâmpina complicații ulterioare⁸⁶.

La 8/20 mai 1859, C. Negri raporta că la Istanbul aveau loc în continuare „mari exerciții și treceri în

revistă de trupe sosite din interior, care vor fi expediate la taberele din Șumla și Sofia”⁸⁷. O lună mai târziu, Negri trimitea vești bune în țară. La 8/20 iunie relatea informațiile încurajatoare primite de la ambasaduror britanic și cel francez – Sir H. Bluwer și contele de Lallemand –, Înalta Poartă devenind favorabilă demersurilor delegației române. Motivând această surpriză de bun augur, Negri nota: „Această întorsătură de lucruri neașteptată provine, după părerea noastră, din mai multe pricini. În primul rând, din cauza unor anumite tulburări din Herțegovina, de care se tem să nu se propage până la Dunăre, și apoi de teama rezeșilor înaintări ale aliaților în Italia, ca și de tot ce se petrece acolo; apoi, pe deasupra, datorită sfaturilor date de Puteri Turciei de a o sfârși cu problema Principatelor, spre a avea o mare încurcătură mai puțin în aceste vremuri tulburi; și apoi, de asemenea – credem noi – pentru că ne-am anunțat plecarea, ceea ce se poate să se fi socotit de către Sublima Poartă ca un început de ruptură definitivă”⁸⁸. Într-adevăr, nemulțumiți de contrapropunerile Porții⁸⁹, delegații români au hotărât să se întoarcă în țară. La propunerea lui Costache Negri⁹⁰, Cuza a rechemat delegația, la 31 mai/12 iunie 1859⁹¹. Totuși, C. Negri, împreună cu delegatul muntean I. I. Filipescu, au rămas la Istanbul, la sfatul ambasadurilor puterilor garante.

Această anunțată plecare a delegației române, gândită de Cuza ca un factor de presiune asupra Înaltei Porți, nu a rămas fără rezultat. Fuad Mehmed Pașa, ministrul de Externe otoman i-a răspuns la 15/27 iunie reprezentantului român „că totul a fost aranjat aici cu reprezentanții Puterilor garante și (...) că nu ar trebui să plecăm tocmai acum, când totul se va termina în cinsprezece sau douăzeci de zile, cel mult”⁹².

După ce Conferința de la Paris a confirmat dubla alegere a lui Cuza, domnitorul a licențiat tabăra de la Florești, la 30 august/11 septembrie 1859, de Sfântul Alexandru, patronul lui Cuza.

Apropierea războiului cu Austria, o înverșunată adversară a Unirii Principatelor, l-a determinat pe Cuza să încheie o înțelegere secretă cu Ludovic Kossuth, liderul revoluționarilor unguri. În mai 1859, generalul G. Klapka, unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848-1849 din Ungaria a încheiat un acord secret cu Vasile Alecsandri, reprezentantul lui Al. I. Cuza, pentru a-i ajuta pe ungurii care doreau să lupte împotriva austrieșilor, românilor retrocedându-li-se în schimb Bucovina⁹³. În

aceeași perioadă, domnitorul dispunea reunirea, la Florești, a celor două oștiri, ale Moldovei și Țării Românești, în nou-născuta armată română.

Cum Înalta Poartă refuza să dea curs protocolului din 1/13 aprilie, încheiat la Paris de cele cinci puteri garante, cabinetul de la St. James a exercitat presiuni asupra autorităților otomane prin Henry L. Bulwer pentru a le determina să confirme dubla alegere a lui Al. I. Cuza. Și aceasta cu toate că Fuad Pașa asigurase că, de comun acord cu guvernul britanic, criza urma să fie rezolvată. Bulwer dădea instrucțiuni în acest sens, la 17/29 aprilie 1859, lui Etienne Pisani, primul dragoman al ambasadei Marii Britanii la Poartă, care fuseseră comunicate verbal ca observații marelui vizir. Astfel, deși „guvernul Majestății Sale a dat cea mai serioasă recomandare și asupra căreia toate guvernele, afară de cel al Austriei, și-au exprimat aceeași opinie, guvernul Porții desconsideră sfatul Marii Britanii și decide singur contra recomandării celorlalte puteri, într-un mod conform cu vederile guvernului de la Viena”⁹⁴.

Iar Henry L. Bulwer continua cu vădită îngrijorare că era de datoria sa să sublinieze amenințările potențiale ce decurgeau din refuzul Porții, rezultat mai mult dintr-un orgoliu rănit decât dintr-o judecată limpede privind situația de la Dunărea de Jos, din Principate și din Serbia, iar Rusia va avea numai de profitat. Rezistența încăpățănată a Înaltei Porți de a nu duce la îndeplinire hotărârea puterilor garante putea conduce, în accepția ambasadorului britanic la Istanbul, „3. (...) aproape inevitabil, la declarația de independență din partea domnitorului Cuza și Poarta, neavând posibilități să se opună acelei declarații, celelalte guverne, care nu pot rupe relațiile lor cu Principatele, o vor accepta ca un fapt împlinit. 4. Aceasta va duce, probabil, în cele din urmă, la o declarație similară din partea prințului Miloș. 5. Vor apărea, fără îndoială, complicații ce vor oferi Rusiei o scuză pentru ocupația armată a Principatelor”⁹⁵.

Eduardo Targioni, ministrul plenipotențiar al Regatului celor Două Sicilii la Înalta Poartă raporta la 13/25 mai 1859 că otomanii fuseseră convinși să acorde investitura de domn al Țării Românești și Moldovei domnitorului Al. I. Cuza. „La sus-zisa hotărâre a contribuit cel mai mult ambasadorul britanic, în mai mică măsură Franța; încă și mai puțin Rusia; Austria s-a ținut deoparte.

Spre a forța guvernul otoman să ia această hotărâre, suspomenitul ambasador a utilizat argu-

mentul obișnuit, anume că în fața unui refuz categoric ori a unei tergiversări excesive, moldo-valahii ar fi putut, profitând de actuala situație din Europa, să se declare independenți”⁹⁶.

Poarta a cedat doar după șase săptămâni de presiuni diplomatice, după cum constata A. de Lallemand în raportul său către Al. Walewski⁹⁷. Dar intenționând, în același timp, după cum menționa Henry L. Bulwer, la 30 mai 1859, „să introducă clauza ca, dacă vreunul dintre Principate și-ar exprima, prin organul său reprezentativ, dorința de a avea un domnitor separat, guvernul sultanului să-și păstreze libertatea de a consimți la o astfel de cerere”⁹⁸. S-au opus în special ministrul Prusiei, dar și Bulwer, după mărturia sa de mai sus. Caracteristic pentru complexitatea acestor situații, când vechii aliați împotriva Rusiei intraseră în dezacord în chestiunea românească, A. de Lallemand îl suspecta pe Bulwer de faptul că Fuad Pașa a luat această poziție chiar la sugestia ambasadorului Marii Britanii⁹⁹. Intrigi cu adevărat levantine, dar la întrebarea *cui prodest?* răspunsul nu este decât unul sigur – otomanilor, care prin Fuad Pașa încercau să creeze disensiuni între puterile garante. Ministrul de Externe Al. Walewski avertizase chiar la 18/30 mai 1859 că „orice modificare adusă de guvernul otoman la propunerile care i-au fost recomandate de cele cinci puteri ar echivala pur și simplu cu un refuz din partea sa”¹⁰⁰.

Înalta Poartă pretindea ca să fie „numit” („named”) Cuza prin două firmane separate, câte unul pentru Moldova, respectiv, Țara Românească, un caimacam în fiecare principat în care domnitorul nu era prezent, pe durata absenței sale, dreptul Porții „să intervină armat” în Principate¹⁰¹. Ministrul de Externe al Franței, Al. Walewski, considera, la 22 mai/3 iunie 1859, condițiile puse de Poartă pentru recunoașterea dublei alegeri a domnitorului Cuza „cu totul inacceptabile și impracticabile”¹⁰². Răspunsul diplomației britanice, respectiv de la Lord Malmesbury, transmis prin Henry L. Bulwer, la 25 mai/6 iunie 1859, era cât se poate de clar și de ferm: „Vom sprijini cele două firmane și ca domnitorul Cuza să meargă la Constantinopol pentru investitură, dar nimic altceva”¹⁰³.

Ca urmare a presiunilor făcute pe cale diplomatică de puterile garante, în primul rând de francezi, Poarta și-a schimbat atitudinea față de Principate, consimțind să facă concesii¹⁰⁴, care să fie cuprinse într-un nou contra proiect¹⁰⁵.

■ Familia imperială franceză

După ce, în iulie 1859, se încheiase războiul franco-sardo-austriac, care îndepărtase pentru moment atenția puterilor garante de la chestiunea românească, s-a hotărât redeschiderea Conferinței de la Paris, pentru a se impune Porții concesiile cu privire la Principate.

Primul ministru britanic, Lord Palmerston și ministrul secretar de stat la Foreign Office, Lord John Russel, recomandau Porții, la 5/17 iulie 1859, „adoptarea energică și fără rezerve a sugestiei din 13 aprilie”, fiind „foarte imprudent din partea Porții, în actuala stare de lucruri, să permită ca această problemă să rămână în continuare nerezolvată”¹⁰⁶.

Poarta a trebuit să renunțe astfel la pretențiile sale, pentru a evita izolarea sa de aliații din Războiul Crimeii, Musurus Pașa fiind împuternicit să accepte cele propuse de reprezentanții Franței și Marii Britanii în privința respectării protocolului din 13 aprilie. Henry L. Bulwer raporta la 9/21 iulie 1859 către Lord John Russel: „Musurus a fost instruit să nu insiste asupra actului separat, ci să consimtă la un protocol și să facă orice modificări pe care contele Walewski și Lord Cowley le-ar sugera. Pe scurt, orice veți spune lui Musurus că trebuie să facă, așa va face”¹⁰⁷.

La 25 august/6 septembrie 1859, la Conferința puterilor garante¹⁰⁸ a fost recunoscută dubla alegere a lui Cuza, Principatele având două Adunări, două guverne și o Comisie Centrală la Focșani.

La 17/29 august 1859, Henry L. Bulwer putea să transmită către Lord John Russel: „Poarta a sancționat proiectul inițial al protocolului propus de Conferința de la Paris, referitor la dubla alegere a domnitorului Cuza și Musurus a fost instruit să-l semneze imediat”¹⁰⁹.

După cum se poate constata din analiza izvoarelor diplomatice, opinia reprezentanților puterilor garante era din ce în ce mai favorabilă lui Cuza. Noul consul britanic la București, Sir John Green, scria lui Bulwer, la 3/15 septembrie 1859, că la întrevvedere a avută cu domnitorul, acesta i-a lăsat o buna impresie. „Domnitorul a dat dovadă de un bun simț remarcabil în observațiile sale despre treburile publice și cred că m-a părăsit cu convingerea că nu avem obiective incompatibile cu propriile sale interese particulare și cu acelea ale Principatelor”¹¹⁰.

La întrebarea pusă lui Cuza de consulul britanic la Iași, Henry Adrian Churchill, relatată la 14/26 septembrie 1859 lui Lord John Russel, privind vizita

ce urma să o efectueze domnitorul la Înalta Poartă pentru investitură, răspunsul a fost nu înainte de primăvara următoare. Motivul ar fi fost „fie anotimpul de iarnă care se apropie, fie pretinsa lipsă de fonduri pentru a plăti, cum îi plăcea să numească, obișnuitul *baçşış*, cu ocazia unei investituri. Deoarece Înălțimea Sa părea să accentueze această necesitate, pe care, am remarcat la el, o considera un vechi obicei pe care nu se simțea chemat să-l pună în practică, i-am spus că îi voi scrie în mod confidențial în această problemă „Excelenței Sale Ambasadorului” la Poartă¹¹¹.

Henry Adrian Churchill – străbunul marelui om politic conservator Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874-1965), unul dintre protagoniștii de înaltă clasă ai victoriei Alianțelor asupra Axei –, scria la 22 septembrie/4 octombrie 1859, de la Iași, lordului Russel că Samih Bey, colonelul otoman care adusese firmanul de investitură al domnitorului pentru Moldova, a prezentat actul lui Cuza în prezența miniștrilor, dar fără participarea corpului consular, cu o zi înainte. Tot atunci „corpul consular a primit o comunicare oficială din partea guvernului”¹¹², respectiv o traducere a firmanului.

Era cât se poate de limpede că domnitorul și sfetnicii săi nu doreau să dea o importanță specială investiției sale în cele două Principate de către reprezentanții puterii suzerane. Aflăm din raportul din 22 septembrie/11 octombrie 1859 al lui Léon Philippe Béclard, consulul general francez pentru Principate, către ministrul de Externe Al. Walewski că investitura avusese loc fără „pompa și potrivit tradițiilor de altădată. Dimpotrivă, el luase măsuri pentru ca totul să se petreacă cu cea mai mare simplitate și oarecum fără știrea populației. Numai corpul consular fusese invitat în ultimul moment”¹¹³.

Într-o sală aproape goală, colonelul Tahir Bey a dat citire firmanului de investitură și l-a remis domnitorului Cuza care, „în loc să-l ducă spre buze, potrivit vechiului obicei, s-a mărginit să-l depună, la rândul său, în mâinile ministrului afacerilor externe”¹¹⁴.

Astfel, abia după ce Habsburgii au fost înfrânți în Italia de francezi și piemontezi, la 25 august/6 septembrie 1859 toate cele șapte puteri au recunoscut dubla alegere a lui Cuza.

Această decizie internațională, favorabilă Unirii Principatelor, reprezenta în fapt expresia intereselor puterilor Occidentului, în special ale Franței și Marii Britanii, românii beneficiind de

această conjunctură internațională favorabilă, cu înțelepciune și unitate („frățietate”) în ceea ce privește cauza națională. Rezultatele obținute ca urmare a voturilor de la Iași și București din ianuarie 1859 constituie un merit de netăgăduit al clasei politice românești, dar, în același timp, reprezintă răspunsul fericit al românilor la o înjunctiune vest-europeană, în special a puterilor maritime – Franța și Marea Britanie – care doreau stoparea marșului triumfal al colosului continental – Rusia – având ca obiectiv luarea în stăpânire a Strămtorilor.

Față de imperiul sultanilor, Cuza, Costache Negri și ministrul de Externe Vasile Alecsandri s-au purtat cu demnitate, apărând cu fermitate autonomia țării. Nu au mai fost îngăduite încălcările malului muntean al Dunării și nu s-a admis includerea Principatelor Unite într-un tratat comercial între otomani și marile puteri.

Domnitorul Cuza, pentru a desăvârși Unirea Principatelor și a lărgi baza electorală, a cerut puterilor să modifice Convenția în acest sens. Pentru a convinge pe reprezentanții puterilor europene, Cuza și apropiații săi au pregătit în iunie 1860 un memoriu. Acesta susținea unirea celor două guverne și a celor două Camere – din Moldova și Țara Românească – și reforma legii electorale. Memoriul urma să fie înaintat atât autorităților otomane, cât și puterilor garante¹¹⁵.

În august 1860, domnitorul a centralizat intendența și administrația armatelor Moldovei și Țării Românești, măsură care nu a întâmpinat o opoziție energetică din partea Înaltei Porți. Pregătind diplomatic vizita domnitorului la Istanbul, Costache Negri transmitea lui Cuza, la 18/30 august 1860, următorul mesaj: „Cred că Alteța Voastră face foarte bine că vine la Constantinopol, pentru a fi mai slobod în mijlocul inevitabilelor evenimente viitoare. (...) că înseși ambasadele începeau să se creadă jignite de întârzierea vizitei Alteței Voastre, spunând sus și tare că această vizită este un fel de obligație atât față de guvernele lor, cât și față de Sublima Poartă. (...) Cred că nimeni nu va avea de obiectat față de înțeleapta măsură luată de Alteța Voastră cu privire la centralizarea armatei, pentru că oamenii sunt prea ocupați în altă parte”¹¹⁶.

Vizita din octombrie 1860 a lui Cuza la Înalta Poartă, amânată mai bine de un an de la investirea domnitorului, a oglindit noul stadiu al relațiilor româno-otomane¹¹⁷ Cuza fiind primit ca un suveran de către sultanul Abdul Medjid (1839-1861).

Evident satisfăcut de creșterea prestigiului său și al țării, domnitorul scria după întoarcerea în Principate, de la Iași, în noiembrie 1860, ambasadorului britanic la Înalta Poartă, Sir Henry Bulwer: „De la întoarcerea mea în Principatele Unite, simt încă mai bine decât chiar la Constantinopol, cât de utilă pentru țara mea și pentru mine va fi călătoria pe care am întreprins-o. Cred că mulți nori au fost împrăștiți de întrevederile mele cu sultanul și cu cei mai de seamă demnitari, iar Turcia se va fi convins că România, liberă de acum înainte de orice influență străină [rusească – n.n.], nu cere decât să se strângă mai mult cu ea legăturile unei prietenii reciproce”¹¹⁸.

Costache Negri informa la 18/30 decembrie 1860 pe domnitor că memoriul fusese înaintat Înaltei Porți și reprezentanților Puterilor garante: „m-am dus la marele vizir, care mi-a cerut călduros vești despre Alteța Voastră (...). S-au dat dispoziții la Sublima Poartă să fie tradus în turcește memoriul pe care l-am prezentat, pentru a fi supus în sfârșit hotărârii Marelui Consiliu. Această grabă a Porții de a se ocupa imediat de această afacere dovedește că e dornică de a găsi o soluție favorabilă nouă.

Domnul ambasador al Angliei, căruia i-am prezentat memoriul, ca și tuturor celorlalți ambasadori ai Puterilor garante, mi-a promis că-l va sprijini”¹¹⁹.

Otomanii manifestau însă față de români o atitudine de temporizare și de amânare, amintind de expresia turcă *yavaş yavaş* (încet-încetșor). Departe de a avea o atitudine pasivă, supusă, de așteptare, Costache Negri a început să vehiculeze ideea proclamării de către Cuza a Unirii administrative „din proprie inițiativă”, așteptând cu încredere „un efect salutar la Sublima Poartă”.

„Am toate motivele să cred – scria lui Cuza la 25 martie/6 aprilie 1861 – că viguroasele mele declarații cu privire la Unire, repetate de atâtea ori, au produs un efect salutar la Sublima Poartă.

Am obișnuit aici toată lumea cu ideea că, dacă Sublima Poartă nu va lua în curând o hotărâre categorică referitoare la zisa unire, Alteța Voastră, obligată de necesitate, o va proclama din proprie inițiativă, nu mai târziu decât la deschiderea noii Camere de la București”¹²⁰.

Poarta a trimis, la 19 aprilie/1 mai 1861, reprezentanților Puterilor garante o notă prin care se cerea rezolvarea dorințelor Principatelor, în special cea privind Unirea administrativă, valabilă însă numai pe durata domniei lui Cuza, Poarta

cerând chiar să poată interveni militar în Principatele Unite în caz de urgență¹²¹.

Principatele Unite au obținut o ieșire la Marea Neagră, pe Dunăre, Comisia Europeană hotărând, la 15/27 mai 1861, ca talvegul brațului Chilia să devină hotarul cu Imperiul Otoman. De asemenea, cu toată împotrivirea Imperiului Habsburgic și a Imperiului Otoman, pe pașapoartele statului român a apărut titulatura Principatele Unite¹²², drept confirmat apoi la otomani¹²³. Vremea umilințelor în raporturile cu otomanii trecuse.

Principatele Unite se vor dovedi nucleul viitoarei Români Mari, având același rol ca Regatul Sardiniei (Piemontul) pentru unificarea Italiei și Prusia pentru cea a Germaniei.

Conferința ce urma să hotărască asupra noului statut al Principatelor Unite a început la 13/25 septembrie 1861 la Istanbul.

La 16/28 septembrie, Ali Pașa, reprezentantul Înaltei Porți a susținut ca, în cazul încălcării Convenției de către Principatele Unite, Imperiul Otoman să intervină militar¹²⁴, dar nu a primit sprijinul ambasadorilor puterilor garante.

Până la urmă Înalta Poartă a trebuit să renunțe la pretenții, precum existența unui guvernator în Moldova, care să-l suplinească pe domnitor, sau intervenția militară în caz de încălcări aduse Convenției de către Principatele Unite.

La Conferința de la Constantinopol, marile puteri au convins Înalta Poartă să emită *Firmanul de organizare administrativă a Moldovei și Valahiei*, la 20 noiembrie/2 decembrie 1861, reprezentând recunoașterea oficială a Unirii Principatelor. Aceasta era însă consimțită doar ca o uniune personală, la sugestia Imperiului Habsburgic. Cuza s-a folosit de acest firman, proclamând la 11/23 decembrie: „Unirea este îndeplinită. Naționalitatea română este întemeiată. (...). Alesul vostru vă dă astăzi o singură **Românie**”¹²⁵.

Termenul de „România”, utilizat în mod frecvent, dar neoficial, a fost folosit, începând cu anul 1862, în actele oficiale ale țării.

A fost creat un singur guvern la București (22 ianuarie/3 februarie 1862) și un singur parlament, deschis în capitala țării la 24 ianuarie/5 februarie 1862.

Nemulțumit de faptul că reforma electorală și noua lege agrară nu au întrunit sufragiile Adunării electivă, Cuza a dizolvat-o la 2/14 mai 1864 – așa-numita lovitură de stat din 2 mai, inspirată din lovitură de stat din 2 decembrie 1851 dată de Napo-

leon al III-lea. Cuza a promulgat o nouă lege electorală, care sporea numărul alegătorilor și o nouă Constituție – *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris*.

Noul ambasador francez la Înalta Poartă, marchizul L. Moustier scria, la 10/22 mai 1864, ministrului său de Externe, Edouard Drouyn de Lhuys, despre atitudinea Înaltei Porți față de lovitura de stat a lui Cuza, din 2/14 mai, considerată „de o ostilitate sistematică”¹²⁶ într-o primă fază.

Moustier anexa la raportul său copia unei scrisori a marelui vizir Fuad Pașa către Al. I. Cuza, datată 9/21 mai, în care se avertiza că Înalta Poartă „nu va putea să-i recunoască nici un drept de a schimba sau modifica legile fundamentale ale țării, legi stabilite în virtutea tratatelor la care ea este parte integrantă”¹²⁷ și că „orice act de natura celor menționate mai sus depășește sfera atribuțiilor recunoscute și legitime ale guvernului Alteței Voastre și că îl consideră neavenit”¹²⁸.

Domnitorul a primit o invitație de a veni „cât mai repede” la Istanbul pentru recunoașterea noului statut, atât din partea ministrului de Externe otoman Ali Pașa, cât și din cea a ambasadorului britanic la Înalta Poartă, Sir Henry Bulwer¹²⁹.

Cuza și-a amânat plecarea la Poarta Otomană până după desfășurarea Plebiscitului, al cărui rezultat final a fost prezentat pe 21 mai/2 iunie 1864, de Sfinții Împărați Constantin și Elena. Politica de mână forte a domnitorului fusese confirmată. Reformele lui Cuza, în special cea agrară și „Statutul”, au întrunit majoritatea covârșitoare a sufragiilor (682 621 de voturi *da*, 1 307 voturi *nu* și 70 220 de *abțineri*). Astfel că la întâlnirea oficială cu sultanul Abdul Aziz (1861-1876) beneficia de mandatul oferit de români prin vot popular.

În noua vizită la Înalta Poartă din 7-19 (st.v.) iunie 1864, Alexandru Ioan Cuza a dat dovadă de o atitudine demnă și fermă. La 19 iunie/1 iulie 1864, Sir Henry Bulwer relatează ministrului său de Externe, Lord John Russel, că sultanul părăsise Înalta Poartă chiar în ziua sosirii domnitorului, încercând să sublinieze cine era „stăpânul lumii”, sau măcar a unei părți a acesteia. L-a primit pe domnitor a doua zi, 8/20 iunie, politicos, dar rece. Cuza s-a bucurat însă de sprijinul puternic, care s-a dovedit a fi foarte eficient, al marchizului de Moustier, reprezentantul împăratului Napoleon al III-lea la Înalta Poartă. Beneficiind de această susținere, domnitorul și-a putut permite o atitudine demnă, de adevărat prinț, dovedindu-se ferm în

relațiile cu diplomații otomani, iar aceștia au devenit mai dispuși la un compromis¹³⁰.

Domnitorul a trebuit să accepte unele modificări privind „Statutul dezvoltător” și astfel a fost încheiat la 16/28 iunie un Protocol adițional între Înalta Poartă și Puterile garante, care confirma practic actul de la 2/14 mai. Drept urmare, Principatele Unite puteau modifica sau schimba legile țării fără vreo interferență din exterior. Această situație era recunoscută de Sir Henry Bulwer, reprezentantul celei mai mari puteri din acea vreme: „Acum Prințul, de acord cu corpurile Statului, poate modifica legile interne, potrivit voinței sale, lucru pe care Dvs. l-ați cerut fără încetare de vreo patru-cinci ani. Abia acum, mărturisesc, Dvs. reintrați în posesia vechilor voastre drepturi de autonomie, căci nimeni nu mai poate, sub nici un preț, să intervină în administrația Dvs. internă”¹³¹.

Noul nume al „Statutului”, întrunind aprobarea marilor puteri, era *Actul adițional la Convențiunea din 7/19 august 1858*.

Vizita la Istanbul din 1864, încununată de succes, a întărit autonomia statului român. Era evident că umilințele în relațiile cu imperiul sultanului și cu celelalte mari puteri rămăseseră de domeniul trecutului, Cuza fiind tratat ca un principe european. Astfel, în 1865, la observațiile critice ale marelui vizir legate de unele tulburări din București, domnitorul a replicat categoric: „Mă văd silit a vă aduce aminte că Principatele Unite, în termenii formali ai Convenției, se administrează liber și fără de tot amestecul Înaltei Porți și dacă augusta curte suzerană are dreptul de a provoca măsuri de ordine publică în România, este atunci numai când ordinea ar fi fost compromisă și, al doilea, când ar fi urmat o înțelegere între Înalta Poartă și Curțile garante”¹³². Acest răspuns demn, prompt și categoric era fără precedent în relațiile dintre Principate și puterea suzerană de pe malurile Bosforului¹³³.

O nouă epocă se contura pentru românii din Principatele Unite, care a avut ca final logic, firesc și glorios, obținerea Independenței la 1877, statul român având în frunte un domnitor dintr-o familie princiară occidentală – Carol I.

¹ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1982, p. 112.

² *Românii la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, 1984, doc. 12, p. 24-26.

³ *Ibidem*, vol. I, doc. 15, p. 33, 34.

⁴ Cf. Angela Jianu, *Maria Rosetti: New Genealogical Contribution*, în „Historical Yearbook”, vol. VI, București, 2009, p. 221-224.

⁵ *Documente privind istoria militară a poporului român, ianuarie 1848-decembrie 1856*, volum întocmit de colonel Constantin Căzănișteanu (coordonator), Maria Georgescu, dr. Dorina N. Rusu, București, 1986, doc. 98, p. 95, 96.

⁶ Cf. Nicolae Iorga, *Mărturii istorice privitoare la viața și domnia lui Știrbei Vodă*, București, 1905.

⁷ Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic. Domnitorul Gr. Al. Ghica (1849-1856)*, Iași, 1973, p. 38.

⁸ Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 44.

⁹ Dan Berindei, *Domniile de la Balta Liman*, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator: Acad. Dan Berindei, București, 2003, p. 409.

¹⁰ Cf. Mihai-Sorin Rădulescu, *Un diplomat francez din veacul al XIX-lea: Eugène Poujade*, în „Revista Istorică”, t. XVI, nr. 1-2, 2005, p. 87-94.

¹¹ *Documente privind istoria militară a poporului român, ianuarie 1848-decembrie 1856*, doc. 229, p. 258, 262 („On doit rendre au prince Stirbey cette justice que c'est lui qui le premier a mis ces forces sur un pied respectable; avant lui la milice ne faisait même pas l'exercice à feu; aujourd'hui elles manœuvre avec ensemble et tire avec une grande précision. Les frontières de la Valachie, le long du Danube et des Carpathes n'étaient presque pas gardées; elles sont mises maintenant à l'abri d'une surprise.

Les Valaques sont des bons soldats et de bons cavaliers; ils prennent vite l'allure militaire; avec de bons officiers on en fera des régiments qui ne seraient pas à mépriser; ceux qui sont dans l'armée autrichienne peuvent donner une idée de ce que seraient les Moldo-Valaques s'ils étaient bien commandés, et s'ils étaient incorporés dans une armée où il y eut un esprit militaire”).

¹² *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicat de Ghenadie Petrescu, D.A. Sturdza, D.C. Sturdza, vol. II, București, 1889, p. 145.

¹³ Lord Palmerston, *Sa correspondance intime pour servir à l'histoire de l'Europe de 1830 à 1865*, vol. II, Paris, 1879, p. 433.

¹⁴ Armand Lévy, *Principatele române și Imperiul Otoman*, în *România la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană. Texte străine*, vol. II, București, 1984, p. 117.

¹⁵ Horia Vladimir Șerbanescu, *Participarea unor unități românești la operațiuni militare în timpul Războiului Crimeii, 1853-1855*, în „Revista Istorică”, t. XVI, nr. 1-2, 2005, p. 135-142.

¹⁶ Valeriu Stan, *Aspecte ale luptei revoluționarilor pașoptiști exilați pentru Unirea Principatelor (1853-1857)* (I), în „Revista istorică”, t. IV, nr. 11-12, 1993, p. 389.

¹⁷ Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind unirea Principatelor române*, București, 1960, p. 160, 161.

¹⁸ Raluca Tomi, „Europa naționalităților” între revoluție și război. Cazul românilor și al italienilor, în

„Revista Istorică”, tom XVI, nr. 1-2, 2005, p. 56 et passim.

¹⁹ Ioniță Magheru, nepotul generalului Gheorghe Magheru.

²⁰ *Documente privind istoria militară a poporului român, ianuarie 1848 – decembrie 1856*, doc. 241, p. 286, 287 („Il generale Turco che comanda il corpo d'armata che trovai in Calafato spedì il nominato Majerol, uno dei capi della rivoluzione che ebbe luogo nei due Principati nell'anno 1848, uomo liberale conosciuto da tutti a indurre gli abitanti dei villaggi circonvicini a rifiutare ubbidienza alle autorità Russe ed a mettersi in stato d'insurrezione promettendoli a nome del suddetto Generale molte vantaggi cio che ebbe luogo.

Le autoritta Russe facere di cio rapporto al Colonnello Baumgarten che trovai accampato in quelle vicinanze il quale marcio subito col suo corpo d'armata di tre mila uomini sopra i sudditti villaggi per restabilirsi l'ordine e distrusse il capo luogo detto Salscia. I Turchi sortirono in quel memento dalle loro trincee lo circondarono e ne fuero un macello”).

²¹ Valeriu Stan, *Aspecte ale luptei revoluționarilor pașoptiști exilați*, p. 360. Paul Emanoil Barbu, *Pregătiri pentru o colaborare militară cu Poarta împotriva Rusiei țariste și declanșarea unei noi revoluții în anii 1853-1854*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 7, 1992, p. 46. Raluca Tomi, *op.cit.*, p. 59, 60.

²² Lui C.A. Rosetti (1816-1916) *la o sută de ani de la nașterea sa. De la Paris la Stambul*, București, 1916, p. 262. Raluca Tomi, *op.cit.*, p. 59.

²³ L. Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea Războiului Crimeii (1853-1856)*, București, 1972, p. 119-125.

²⁴ Lord Palmerston, *Sa correspondance*, vol. II, p. 455.

²⁵ Dan Berindei, *op.cit.*, p. 430.

²⁶ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. II, p. 638, 639, 641-613.

²⁷ Cf. I.C. Filitti, *Le Réglement Organique. Étude de droit publique et d'histoire diplomatique*, București, 1904.

²⁸ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, *Correspondență diplomatică engleză (1856-1859)*, ed. Valentina Costake, Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, București, 1984, doc. 1, p. 1, 2 („They had considered that the cession of a large part of Bessarabia, by which their territory had been extended, so as to give them possession of the entire left bank of their great river and increase their population would have led Europe to think seriously, as to the possibility, of adopting a course on which all classes of the Principality are unanimous, all political parties agreed, namely the Union of the Provinces into one state under a Foreign Prince guaranteed by the great Powers but still under Suzerainty of the Porte”).

²⁹ Dan Berindei, *op.cit.*, p. 434.

³⁰ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. II, p. 1075-1082.

³¹ *Ibidem*, p. 182-183 („Il est convenu qu'il y aura dans les principautés une force armée nationale,

organisée dans le but de maintenir le sûreté de l'intérieur et d'assurer celle des frontières. Aucune entrave ne pourra être apportée aux mesures extraordinaires de défense que, d'accord avec la Sublime Porte, elle seraient appelées à prendre pour repousser toute agression étrangère").

³² *Ibidem*, p. 183-184 („Si le repos intérieur des principautés se trouvait menacé ou compromis la Sublime Porte s'entendra avec les autres puissances contractantes sur les mesures à prendre pour maintenir ou rétablir l'ordre légal. Une intervention armée ne pourra avoir lieu sans un accord préalable entre ces puissances").

³³ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1964, p. 113.

³⁴ T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale (1856-1859)*, București, 1944, p. 102.

³⁵ Leonid Boicu, *Diplomația europeană și cauza română (1856-1859)*, Iași, 1978, p. 123.

³⁶ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, *Correspondență diplomatică engleză (1856-1859)*, doc. 52, p. 171, 173 („that I advised that the Porte should in no way interfere with a free expression of the national wish on this subject (the Union) in either of the Principalities")

³⁷ *Ibidem*, doc. 52, p. 172-174 („To call on these countries to pronounce their opinion, and then to prevent their doing so, would be a miserable juggle, which would be at once detected, and counteracted. Nothing indeed seems to me now so important to the interests of the Porte as that the good faith of the Porte, in this particular should be conspicuous. (...) To attempt to silence opinion on the point would, in the present state of affairs, give to the word «Union» an irresistible charm and sonner or later an irresistible force").

³⁸ T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, p. 167.

³⁹ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. V, p. 388.

⁴⁰ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, *Correspondență diplomatică engleză (1856-1859)*, doc. 162, p. 443, 446 („the Moldavians are not likely to give a majority of votes to the Union were the votes in both Divans unanimous, the difficulty of execution would remain. Every passing day seems to confirm the prevailing impression that the Union under a native Prince is impracticable, that Union under a Foreigner would be highly objectionable").

⁴¹ *Ibidem* („The unusual gravity of the crisis").

⁴² Andrei Oțetea, *L'accord d'Osborne (9 août 1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. III, nr. 4, 1964, p. 685.

⁴³ Lord Palmerston, *Sa correspondance*, vol. II, p. 479.

⁴⁴ Andrei Oțetea, *op.cit.*, p. 677-696.

⁴⁵ T.W. Riker, *op.cit.*, p. 176.

⁴⁶ Georgeta Filitti, *La scène politique de Valachie en 1857. Un témoignage d'époque*, în „Historical Yearbook", vol. VI, 2009, p. 217.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 220 („Toute combinaison avec un prince indigène ne sera que la recrudescence de l'état

d'inquiétude et de souffrance dont tout le monde espérai sortir. Quelles que soient les vertus, la capacité et la popularité du prince indigène que nous aurions, le défaut du prestige nécessaire pour apaiser l'amour propre blessé des rivaux désappointés sera toujours un élément de faiblesse du nouveau Gouvernement et un germe de désordre et de troubles; qui ne manqueront pas d'éclater à la première occasion d'amener en Orient un conflit qui compromettra de nouveau la paix générale de l'Europe").

⁴⁸ *Românii la 1859*, vol. I, doc. 29, p. 78, 79.

⁴⁹ Cf. Beatrice Marinescu, Gabriela Wagner, *The Union of the Romanian Principalities in the concerns of Stratford Canning as ambassador in Constantinople, 1853-1858*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. IX, nr. 2, 1970, p. 261-269.

⁵⁰ William Miller, *Imperiul Otoman, 1801-1913*, în vol. *Românii la 1859. Unirea Principatelor române în conștiința europeană. Texte străine*, vol. II, București, 1984, p. 413.

⁵¹ *Românii la 1859*, vol. I, doc. 25, p. 68, 69.

⁵² Armand Lévy, *op.cit.*, în *ed.cit.*, p. 112.

⁵³ *Ibidem*, p. 115, 116.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 116.

⁵⁵ *Românii la 1859*, vol. I, doc. 74, p. 190, 191 („Les orateurs ont eu soin dans leurs discours et dans la formule de leurs vœux de ne pas prononcer même le mot de suzeraineté et on employé des terms qui démontrent suffisamment à quoi ils veulent arriver").

⁵⁶ *Ibidem*, p. 191, 192 („ont commencé par demander des réformes purement politiques, c'est-à-dire par des vœux qui ne sont rien moins qu'attentatoires aux principes de la suzeraineté et du maintien de l'intégrité de l'Empire Ottoman, consacrés une fois de plus par le sus-dit Traité de Paris").

⁵⁷ Armand Lévy, *op.cit.*, în *ed.cit.*, p. 118.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 117, 118.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 117.

⁶⁰ *Românii la 1859*, vol. I, doc. 70, p. 179, 180, 182 („à part l'espérance secrète d'une influence ou d'une domination dans l'avenir qu'elle nourrit avec foi, poussait dans l'union la satisfaction de son amour propre qui lui fait voir dans l'émancipation politique des Principautés un commencement du démembrement territorial de l'Empire exécuté par les Puissances qui ont combattu pour le maintien de son intégrité").

⁶¹ Armand Lévy, *op.cit.*, în *ed.cit.*, p. 117.

⁶² *Ibidem*, p. 117.

⁶³ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856-1859)*, ed. Dan Berindei, București, 1959, doc. 363, p. 388-390.

⁶⁴ *Ibidem*, doc. 370, p. 395, 396; doc. 377, p. 400; doc. 381, p. 405, 406; doc. 386, p. 408, 409.

⁶⁵ *Ibidem*, doc. 367, p. 393, 394 („pour hâter de toute leur force le moment où une décision supérieure fera sortir de l'anarchie notre malheureuse principauté"), incriminând „măsurile de violență și arbitrar" („des mesures de violence et d'arbitraire") ale caimacamil unioniști.

⁶⁶ *Ibidem*, doc. 380, p. 403-405 și doc. 378, p. 400, 401.

⁶⁷ *Ibidem*, doc. 407, p. 427 („des irrégularités flagrantes renversent l'esprit de la Convention”).

⁶⁸ Cf. *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană. Documente externe*, 1984, vol. I, doc. 112, p. 326, 327 („Le colonel Couza peut bien dire qu'il a été fait Prince par la grâce de Dieu, car jamais nomination fut plus imprévue pour tous, et surtout pour celui qui en a été l'objet. Personne ne songeait à lui, et vous devez vous rappeler que, dans mes rapports, je n'ai jamais prononcé son nom. (...) Sa nomination est un véritable coup de foudre pour les Autrichiens et pour les Turcs, et en même temps le triomphe le plus éclatant de la politique française, non pas parce que les agents français ont travaillé pour lui, mais parce que notre politique était la bonne, au point de vue des intérêts et des aspirations du pays”).

⁶⁹ Marian Stroia, *Românii în contextul politic european. De la Unirea Principatelor la căderea lui Cuza-Vodă (1859-1866)*, București, 2007, p. 50.

⁷⁰ R.V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 224.

⁷¹ *Românii la 1859*, vol. I, doc. 125, p. 356-358 („a plongé la Porte et la diplomatie dans la stupeur. Le Gouvernement Ottoman après s'être concerté avec les représentants des Puissance vient de protester contre l'élection en faisant appel à la conférence”).

⁷² *Ibidem*, vol. I, doc. 124, p. 351-356.

⁷³ *Ibidem*, vol. I, doc. 138, 382, 383 („non han voluto i Ministri, sino a questo giorno ufficialmente ricevere la Diputazione, né probabilmente la riceverà, in aspettativa delle determinazioni della futura Conferenza. (...) Ha inoltre ordinato la Porta agli uffici telegrafici di non comunicare i dispaacci che la medesima deputazione avrebbe voluto spedire in Jassy e Bucarest, e dal canto loro, le autorità di quelle Province, hanno interrotte le comunicazioni telegrafiche tra Bucarest e Giurgeve, di guisa che le notizie de Principati qui pervengono con molto ritardo”).

⁷⁴ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI. *Correspondență diplomatică franceză (1856-1859)*, doc. 249, p. 450, 451 („La députation moldave chargée de remettre à la Porte la demande officielle d'investiture formée auprès d'Elle par le nouvel Hospodar de Moldavie est ici depuis cinq ou six jours. Elle n'a pas été reçue par les Ministres ottomans qui se sont hâtés d'expliquer les motifs de leur refus à tous les Cabinets”).

⁷⁵ *Ibidem*, doc. 251, p. 453, 454.

⁷⁶ *Ibidem*, doc. 256, anexa, p. 464-467.

⁷⁷ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII. *Correspondență diplomatică engleză*, doc. 371, p. 951 („in matters of internal policy and administration he is most rational and prudent and apparently fully understands his position”).

⁷⁸ *Ibidem*, p. 951, 952 („in the Turkey attempt to set up on Wallachian territory he would be placed himself at the head of the nation and blood should flow; he said that he had 20 000 men in Wallachia and 10 000 men in Moldavia and feared not what Turkey could do”). Vezi și Beatrice Marinescu, *Poziția Marii*

Britanii față de dubla alegere a domnitorului Cuza și față de unirea politico-administrativă a Principatelor Române (1859-1861), în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, vol. V, 1975, p. 78, 79

⁷⁹ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, doc. 372, p. 953, 955 („Si la Turquie s'amuse à venir avec une force armée en Valachie pour nous comprimer, je n'hésite pas de vous le dire, je me mettrai à la tête de mon peuple, et si nous devons tomber, je serai le premier à offrir mon sein, mais le sang coulera”).

I quote his words for to my surprise he repeated them at three different periods of my interview. He added that he had 20 000 men in Wallachia and 10 000 in Moldavia, and with these he could hold but against Turkey”).

⁸⁰ *Ibidem*, doc. 376, p. 960, 961 („on the subject of his intention to oppose Turkey of any attempt were made to land troops in Wallachia, he said of course he meant, if such movement were made without the consent of the powers; I merely recalled to him what I had said, that Turkey would take no step unsanctioned”).

⁸¹ R.V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, p. 12, 13.

⁸² *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, doc. 339, p. 901 („War with Austria is probable. We know an attempt will be made to raise the Turkish provinces against her. This will end in their independence. Let the Porte accept any Government that is less dangerous than a revolution such as I describe”).

⁸³ Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. *Correspondență*, ed. Emil Boldan, București, 1980, doc. 8, p. 15, 16 („qu'après la revue d'une division faite par S.M. le sultan, la cavalerie et l'artillerie de cette division sont parties pour Choumla par la voie de fer, tandis que l'infanterie va être bientôt embarquée sur des bateaux à vapeur pour être transportée à Varna et continuer de là, par terre, sa marche pour Choumla, lieu de sa destination actuelle”).

⁸⁴ *Ibidem*, doc. 14, p. 24, 25 („La France, l'Angleterre, la Russie, la Prusse et la Sardaigne ont reconnu la double élection de Votre Altesse officiellement et ont donné des instruction à leurs ambassadeurs de Constantinople d'activer auprès de la S. Porte l'investiture”).

⁸⁵ *Ibidem*, doc. 17, p. 30, 31 („de Trébisonde, Brousse, Angora, Smyrne. Aussi arrivés ici, ils son habillés, armés et expédiés à Choumla, quartier général”).

⁸⁶ Marian Stroia, *op.cit.*, p. 57, 58.

⁸⁷ Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. *Correspondență*, doc. 19, p. 34, 35 („de grands exercices et revues de troupes arrivées de l'intérieur, qu'on expédie aux camp de Choumla et de Sofia”).

⁸⁸ *Ibidem*, doc. 25, p. 47, 48 („Ce revirement inattendu provient, selon nous, de plusieurs causes. D'abord, de certains troubles dans l'Herzégovine, que l'on craint de se propager jusqu'au Danube, et puis du rapide avancement des alliés en Italie ainsi que de tout ce qui s'y passe, puis encore des conseils donnés par les Puissances à la Turquie d'en finir avec la ques-

tion des Principautés, pour avoir un grand embarras de moins dans ce temps-ci; et puis aussi, croyons-nous, de ce que nous avons annoncé notre départ qui peut avoir été considéré par la S. Porte comme un commencement de rupture définitive”).

⁸⁹ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, *Corespondență politică (1855-1859)* ed. Cornelia C. Bodea, București, 1963, doc. 370 anexa, p. 602-607.

⁹⁰ *Ibidem*, doc. 372, p. 610.

⁹¹ *Ibidem*, doc. 375, p. 613, 614.

⁹² *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. Corespondență*, doc. 28, p. 53, 54 („que tout était arrangé ici avec les représentants des Puissances garantes et (...) qu'il ne fallait pas nous en aller à présent que le tout serait terminé dans quinze ou vingt jours, tout au plus”).

⁹³ Ludovic Kossuth, *Amintiri și scrieri din exil. Perioada războiului din Italia, în România la 1859*, vol. II, p. 216-225.

⁹⁴ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, *Corespondență diplomatică engleză*, doc. 390 anexa, p. 981, 982 („Her Majesty's Government has given the most earnest advise, and on which every Government but that of Austria has expressed the same opinion, the Government of the Porte disdains the counsel of Great Britain and decides alone against the counsel of every other Power, and in a manner in conformity with the view of the Cabinet of Vienna”).

⁹⁵ *Ibidem*, doc. 390, anexa, p. 981, 983 („3rd (...) almost inevitably to declaration of independence on the part of Prince Couza; and that the Porte not having the means to oppose that declaration the other Governments, which cannot abandon their relations with Principalities, will accept it as a necessity accomplished. 4th That this will probably produce a similar declaration eventually on the part of Prince Milosch. 5th That it will not improbably lead to complications in which Russia will find an excuse for the armed occupation of the Principalities”).

⁹⁶ *România la 1859*, vol. I, doc. 163, p. 462, 463. Cf. Ed. P. Buonincontro, *L'Unione dei Principati Danubiani nei documenti, diplomatici napoletani*, Napoli, 1972, p. 204, 205 („Ha più d'ogni altro contribuito a siffatta determinazione l'Ambasciatore Britannico, più debolmente la Francia; ancor meno la Russia; l'Austria si è tenuta in disparte.

Per quasi forzare la determinazione del Governo Ottomano, adoperava il mentovato Ambasciatore il solito argomento, che assolutamente negando, o soverchiamente indugiando, i Moldo-Valachi profittando delle presenti condizione Europee avrebbero potuto dichiararsi indipendenti”).

⁹⁷ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, *Corespondență diplomatică franceză*, doc. 284, p. 501.

⁹⁸ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, doc. 394, p. 988, 989 („putting in a clause that if either of the Principalities expressed, through its representative body, a wish to have a separate Prince, the Sultan's Government would hold itself free to accede to such a demand”).

⁹⁹ *Ibidem*, vol. VI, doc. 285, p. 502; doc. 288, p. 505, 506; doc. 293, p. 515.

¹⁰⁰ *Ibidem*, doc. 283, p. 500, 501 („toute modification apportée par le gouvernement ottoman à la combinaison qui lui a été recommandée par les cinq Puissances équivaldrait à un refus pur et simple de sa part”).

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. VII, doc. 396, p. 990, 991 („interfere by arms”).

¹⁰² *Ibidem*, vol. VI, doc. 292, p. 513 („tout à fait inconcevables et impraticables”).

¹⁰³ *Ibidem*, doc. 398, p. 993, 994 („We would support the two Firmans, and that Couza should go to Constantinople for his investiture, but nothing else”).

¹⁰⁴ *Ibidem*, vol. VI, doc. 303, p. 533-535.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. VI, doc. 306 anexa, p. 537-540; doc. 310, p. 545-547; doc. 311, p. 547, 548; doc. 312, p. 548, 549.

¹⁰⁶ *Ibidem*, vol. VII, doc. 403, p. 1002, 1003 („strenuous and unreserved adoption of suggestion of the 13 of April (...) it will be highly imprudent in the Porte in the present state of affairs to allow this question any longer to remain unsettled”).

¹⁰⁷ *Ibidem*, vol. II, doc. 404, p. 1003 („Musurus has been instructed not to insist upon the separate act, but to assent to a Protocol and to make any alterations which Count Walewski and Lord Cowley may suggest. In short whatever you tell Musurus must be done will be so”).

¹⁰⁸ *Ibidem*, vol. VI, doc. 324, p. 563, 564.

¹⁰⁹ *Ibidem*, vol. VII, doc. 408, p. 1008, 1009 („Porte has sanctioned project of draft of Protocol proposed by the Conference at Paris respecting Prince Couza's double election and Musurus is instructed to sign it immediately”).

¹¹⁰ *Ibidem*, vol. VII, doc. 411, p. 1025, 1026 („The Prince displayed considerable good sense in his observations to me on public matters, and I think left me with a conviction that we have no objects to answer incompatible with his own particular interests, and those of the Principalities”).

¹¹¹ *Ibidem*, vol. VII, doc. 412, p. 1028, 1029 („whether the approaching winter season, or the alleged want of funds to pay, what he was pleased to call, the customary *bakshish* on the occasion of an investiture. As His Highness appeared to lay some stress on this necessity, which, I observed to him, I thought was an old custom that he was not called upon to put in practice, I told him that I should write to His Excellency the Ambassador in a confidential manner on the subject”).

¹¹² *Ibidem*, vol. VII, doc. 414, p. 1032, 1033 („the Consular body received an official communication from the Moldavian Government”), publicat în *România la 1859*, vol. I, doc. 175, p. 498, 499.

¹¹³ *România la 1859*, vol. I, doc. 178, p. 505, 507 („la pompe et conformément aux traditions d'autrefois. Au contraire, il avait pris ses mesures pour que tout se passât avec la plus grande simplicité et en quelque sorte à l'insu de la population. Le corps consulaire seul avait été invité au dernier moment”).

¹¹⁴ *Ibidem* („au lieu de le porter à ses lèvres, suivant l'ancien usage, s'est borné à le déposer à son tour entre les mains de ministre des Affaires Etrangères”).

¹¹⁵ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, vol. I, p. 203-208. Marian Stroia, *op.cit.*, p. 68 et passim.

¹¹⁶ *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. Corespondență*, doc. 67, p. 154-156 („Je crois que Votre Altesse fait très bien de venir à Constantinople, pour avoir ensuite ses coudées plus franches au milieu des inévitables événements prochains. (...) que les ambassades elles-mêmes commençaient à se croire froissées par le retard de la visite de Votre Altesse, disant tout haut que cette visite était une espèce d'obligation tout autant envers leurs gouvernements qu'envers la S. Porte.

(...) Je crois que personne ne dira rien de la sage mesure que Votre Altesse a prise relativement à la centralisation de l'armée, parcequ'on est trop occupé ailleurs”).

¹¹⁷ G.G. Florescu, *La procédure de l'investiture et le cérémonial de la réception du prince régnant Cuza à Constantinople*, in „Studia et acta orientalia”, II (1960), p. 71-87.

¹¹⁸ *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol. I (1859-1861), ed. Dan Berindei (coordonator), Elisabeta Oprescu și Valeriu Stan, București, 1989, doc. 288, p. 226 („Depuis mon retour dans les Principautés Unies, je sens encore mieux qu'à Constantinople même, de quelle utilité le voyage que j'y ai entrepris sera pour mon pays et pour moi. Bien des nuages auront été dissipés, je pense, par mes entrevues avec le Sultan et avec ses principaux fonctionnaires, et la Turquie se sera convaincue que la Roumanie, libre désormais de toute influence étrangère, ne demande qu'à resserrer davantage avec elle les liens d'une amitié réciproque”).

¹¹⁹ *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri. Corespondență*, doc. 69, p. 161, 167 („je me rendis chez le grand vizir, qui me demanda chaleureusement des nouvelles de Votre Altesse. (...) On vient d'ordonner à la Sublime Porte de faire la traduction en turc du mémoire que j'ai présenté, pour être soumis ensuite à la décision du Grand conseil. Cet empressement de la Porte à s'occuper immédiatement de cette affaire prouve qu'elle est désirante d'en donner une solution favorable pour nous.

Monsieur l'ambassadeur d'Angleterre, auquel j'ai présenté le mémoire, de même qu'à tous les autres ambassadeurs des Puissances garantes, m'a dit qu'il l'appuyait”).

¹²⁰ *Ibidem*, doc. 79, p. 199, 201. („J'ai tout lieu de croire que mes vigoureuses déclarations au sujet de l'Union, répétées tant de fois, ont produit un salutaire effet à la Sublime Porte.

J'ai accoutumé tout le monde ici à l'idée que, si bientôt la Sublime Porte ne prenait pas une décision catégorique à l'égard de la dite Union, Votre Altesse, forcée par la nécessité, la proclamerait d'elle même, pas plus tard qu'à l'ouverture de la nouvelle Chambre de Bucarest”).

¹²¹ Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (24 ianuarie 1859-24 ianuarie 1862)*, in vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 436.

¹²² Idem, in *Istoria românilor*, vol. VII, *ed.cit.*, p. 500, 501.

¹²³ Dan Berindei, I. Vlasiu, *Documente privind politica externă a Principatelor în anii Unirii (1859-1861)*, in „Studii. Revistă de istorie”, XII, nr. 1, 1959, p. 296.

¹²⁴ Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii*, p. 440.

¹²⁵ *Documente ale Unirii (1600-1918)*, București, 1984, doc. 161, p. 270, 271.

¹²⁶ *Români la 1859*, vol. I, doc. 214, p. 591, 593 („d'une hostilité systématique”).

¹²⁷ *Ibidem*, p. 592, 595 („ne saurait lui reconnaître aucun droit de changer ou de modifier les lois fondamentales du pays, lois établies en vertu des traités dont elle fait partie intégrante”).

¹²⁸ *Ibidem*, p. 592, 595 („tout acte de la nature de ceux mentionnés plus haut dépasse le cercle des attributions reconnues et légitimes du Gouvernement de Votre Altesse et qu'il le considère comme non avenu”). Vezi și Marian Stroia, *op.cit.*, doc. VI, p. 233, 234.

¹²⁹ Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations 1848-1877*, București, 1983, p. 154.

¹³⁰ Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, *Un document inedit referitor la cea de-a doua vizită a domnitorului Alexandru Ioan Cuza la Constantinopol (iunie 1864)*, in „Revista Istorică”, t. 3, nr. 9-10, 1992, p. 998-1003.

¹³¹ Marian Stroia, *op.cit.*, p. 171. Autorul a utilizat un document aflat la Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Fond Vasile și Iancu Alecsandri, Varia I, f. 94 (N. Bordeanu către Cuza, 1/13 iulie 1864).

¹³² *Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă*, Vălenii de Munte, 1910, p. 180.

¹³³ Cf. Dan Berindei, *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821-1877)*, București, 1995, p. 139.

RELAȚII ROMÂNNO-GERMANE ÎN ANUL 1914

CARMEN-PATRICIA RENETI

Abstract

The study is based on data gathered from Romanian and German journals. In the first part is described the increasing dependence of Romania to German the finance and industry between 1878 and 1914 (it could be assessed that Romania evolved toward a Hinterland status). The political relations were defined by the alliance with the Central Powers closed in 1883. After the Balkan War of 1913, the position of Romania in this alliance became uncertain. The hope of the liberation of the Romanians from Austro-Hungary led to this change, and the beginning of World War I was seen as an opportunity for this. Because the Crown Council of 3 August 1914 decided the neutrality, the Germans tried to change this position by diplomatic actions and mass-media propaganda, supported by the German intelligence services. This action failed. In December 1914 Romania was still neutral, and the newspapers paid by Germany had a very small impact.

Keywords: *World War I, Central Powers, Carol I, Ferdinand I, Wilhelm II, propaganda, economic relations*

Relațiile româno-germane în anul 1914 reprezintă un capitol important din politica externă a României în timpul Primului Război Mondial. Articolul preia informații din presa timpului pentru a schița cât mai obiectiv evoluția raporturilor dintre România și Germania. Rezultatul poate fi neașteptat: deși există numeroase articole în ziarul vremii, acestea nu sunt articole de primă pagină, nu agită spiritele și nu ridică patimile la fel de mult ca relațiile româno-austriece și mai ales cele româno-maghiare.

Politica românească nu interesează Germania? Sau acest factor este unul mult prea discret și puternic, dar nu unul de ură înverșunată, la fel ca factorul austro-ungar?

În România anului 1914 exista o presă foarte bogată. „După statisticile Academiei, apăreau în toată țara 300 de publicații politice, în București fiind 25 de cotidiane, 12 săptămânale și 21 bilunare.

Alături de cele politice, cele mai numeroase, apăreau 86 publicații economice, 54 juridice, 38 științifice, 37 literare, 30 bisericești și didactice, 20 militare, 8 geografico-istorice și 8 umanistice. În total, în Regat, erau 635 publicații periodice și 254 de ateliere grafice¹. Numai că numărul știutorilor de carte nu pare pe măsura multitudinii de informații oferite de presă: „Recensământul din 19 decembrie 1914 arată că între românii de la 18 ani în sus erau 874.488 știutori de carte și 1.046.786 neștiutori². De aceea, ne este greu să estimăm impactul presei asupra opiniei publice a timpului. Tot oratorii sunt cei care rămân influenți. Pentru noi, însă, cititorii secolului al XXI-lea, știrile din presa timpului oferă o imagine diferită de cea din cărți sau documente de arhivă.

Cele mai numeroase informații despre Germania ne sunt oferite de către ziarul anti-german și pro-antantiste. Este vorba despre:

– *Epoca*, jurnalul conservatorilor lui Nicolae Filipescu, „era puternic anti-austriac și agresiv față de politica de inacțiune a guvernului. Era și un ziar bine-scris și popular”³.

– *Acțiunea* și varianta sa franceză, *La Roumanie*, erau oficioasele Partidului Conservator condus de Take Ionescu. Acesta „publica aproape zilnic articole într-un stil limpede și foarte atrăgător. El ataca brutalitatea, spiritul de jaf și megalomania germană... și cerea intrarea în acțiune împotriva Austro-Ungariei... Nu se neglija nici ideea politicii balcanice, dragă lui Take Ionescu. Presa takistă era naționalistă, europeană și antigermană”⁴.

– *Adevărul* și *Dimineața* conduse de Constantin Mille, om destul de cheluit pentru ca propaganda germană să încerce să-l cumpere.

– *Universul* era ziarul cu cel mai mare tiraj din România, condus de C. Dumitrescu-Câmpina. Dar articolele erau greoaie și scrise cu stângăcie. Ziarul era susținut și de familia Brătianu, ceea ce explica simpatiile sale puternic antantiste.

– *Viitorul* și *l'Indépendance Roumaine* făceau politica guvernului, apărând o neutralitate combătută de majoritatea celorlalte ziare.

– *La Politique* și *Steagul*, ziarele personale ale lui Alexandru Marghiloman, exprimau atitudinea duplicitară a acestui om politic, „care făcea paradă de așa-numita sa germanofilie ca să-i iasă mai bine socotelile în ceea ce privește politica partidului său”⁵.

De asemenea adăugăm și *Rumänischer Lloyd*, ziar de limba germană editat la București, ziar cu puternic ecou în străinătate (asemănător lui „Pester Lloyd”) și cu impact asupra vorbitorilor de germană din Vechiul Regat.

Acestea sunt câteva din principalele ziare care vor fi folosite pentru analiza relațiilor româno-germane în anul de cumpănă 1914.

Relațiile economice cu Germania până în 1914

Începând din 1878, când se încheiase Tratatul de la Berlin, orientarea politică a României a devenit în special pro-germană ca urmare a creșterii pericolului rusesc și opțiunii personale a regelui Carol I, care era de descendență germană. După aderarea României la Tripla Alianță în 1883, influxul de capital german a condus la dezvoltarea substanțială a sectoarelor economiei românești. Domeniile

alimentar, forestier și minier au început să fie dezvoltate de mari companii străine, în principal britanice și germane.

Din 1870 până în 1914, „România a rămas în mare parte controlată de capitalul și produsele germane. Grupul bancar german Disconto-Gesellschaft Bleichröder, bazându-se pe legăturile sale strânse cu dinastia regală din România, a fost cel care a condus, în principal, negocierile cu guvernul român de fiecare dată”. Băncile franceze Paribas, Société Générale și Comptoir National d'Escompte de Paris, acționând fie separat, fie în grup, au rămas în urma și sub conducerea concurenților germani⁶. Franța a pierdut în România lupta pentru controlul economic, în favoarea Germaniei.

Evoluția politică europeană obligă România să fie dependentă economic tot mai mult de Germania. În 1913, pe fondul participării la Războaiele balcanice, România a trebuit să contracteze un împrumut de 300 de milioane de franci de pe piețele monetare europene. De data aceasta, băncile franceze aveau ordine restrictive: trebuiau să evite facilitarea plasamentelor de obligații de stat sau de polițe pe piețele țărilor balcanice care aveau legături cu forțele ostile Antantei⁷.

Relațiile economice strânse dintre România și Germania se mențin și în anul de început al Primului Război Mondial. Astfel, un manual de geografie german redactat în anul 1914 relata: „România exportă în special cereale și făină, dar și lemn și țigete, precum și prune și nuci. Ea importă îndeosebi produse fabricate. Germania cumpără mari cantități de grâu, porumb și alte cereale, precum și nuci din România. Aceste mărfuri sunt transportate în mare parte cu vaporul, pe mare ... deoarece costul transportului pe apă este mai mic decât cel pe calea ferată. Navigația pe Dunăre nu este decât în mică măsură utilizată. Doar benzina și petrolul urcă pe Dunăre în tancuri petroliere speciale... În România acționează mult capitalul german. Germanii au participații la rafinăriile de petrol, la bănci și la căile ferate; în România trăiesc mulți germani”⁸.

Strânsele legături cu Germania determină presa de orientare antigermană să vadă România ca un Hinterland al Germaniei. Iar argumentația este dintre cele mai plauzibile: „Populația Germaniei sporind mereu, și mai ales cea orășenească, este natural ca germanii să caute să-și plaseze mereu

surplusul prin alte țări și, totodată, să caute mereu de bușeuri pentru comerțul și industria nemțească care este în continuă dezvoltare și sporire.

Și România este una din țările pe care germanii au transformat-o într-un Hinterland:

- de la 1864 până în 1914 germanii au plasat în România împrumuturi de stat de 3 miliarde și jumătate, la care au luat comisioane grase și dobânzi considerabile;

- împrumuturile făcute de Germania au făcut ca banii împrumutați să fie încasați tot de germani, deoarece din Germania au fost aduse materialele necesare utilajului statului pentru căile ferate, diferite alte instalații și mai ales materiale de război, ca tunuri, arme și muniții;

- nu numai statul, dar și societatea noastră este pornită pe calea de a fi încătușată pe veci de lanțurile germanismului. Toate băncile noastre sunt aproape numai niște sucursale ale băncilor germane și austriece, iar dacă dorești un credit trebuie să faci comenzi sau tranzacții cu casele nemțești”⁹.

În mod cert, presa epocii indică o dependență a economiei României de cea a Germaniei. Dar ce variante economice mai inspirate ar fi avut în epocă o țară mică, din estul Europei, condusă de un rege dintr-o dinastie germană? Ce putere putea avea un teritoriu cu o populație de 7 601 750 locuitori și o suprafață de 139 693 km², din care 8 340 km² o reprezenta Cadrilaterul, noul teritoriu câștigat în urma Războaielor Balcanice în 1913¹⁰?

Relațiile politice cu Germania până în 1914. Reinnoirea tratatului cu Tripla Alianță

Dacă legăturile economice evoluează pozitiv, cel puțin din perspectiva germană, relațiile politice dintre România și Germania se clătinău deja în 1914. Factorul cel mai important al schimbării îl constituie participarea României la al doilea Război Balcanic încheiat prin Pacea de la București din 10 august 1913.

Acest război adusesese importante schimbări psihologice și politice:

- Vechiul Regat începuse să spere că, după anexarea Cadrilaterului, va reuși să își îndeplinească aspirația de a ocupa Ardealul: „In Rumänien war die Enttäuschung darüber groß, dass die außerordentliche Gelegenheit, die den Balkan-

krieg geboten hatte, dem Land nicht mehr bringen sollte als nur Silistria”¹¹. Nicolae Iorga afirma că „se poate spune că peste Dunăre se discută chestiunea Ardealului, că se începe războiul împotriva voinței austriece”¹².

- atitudinea României față de Austro-Ungaria se modifică: „Die Stimmung wendete sich gegen die Regierung und auch gegen den König und nun auch schon gegen Österreich-Ungarn. Der Regierung und dem König wurde vorgeworfen dass sie den richtigen Augenblick versäumt hätten. Der König wollte jedoch nun um keinen Preis den noch kämpfende christlichen Balkanstaaten in den Rücken fallen, womit er überdies vielleicht einen europäischen Krieg heraufbeschworen haben würde. Ganz Rumänien wurde nervös und es ist möglich, dass damals die Regierung den Angriffen gegen Österreich-Ungarn darum nicht mit voller Entschiedenheit entgegentrat, weil sie es für opportun hielt, die russisch-französischen Avancen nicht ganz zu entmutigen”¹³.

- se conturează impresia opiniei publice și a clasei politice din România și străinătate că România nu mai este un partener stabil al Triplei Înțelegeri: „Wir werden leider damit rechnen das Rumänien dem Dreibunde verloren gegangen ist”¹⁴.

- Germania crede că s-a comportat la modul politic inteligent și că a demonstrat României că este un partener de încredere: „Der klugen Enthaltung Deutschlands während der ersten Balkankrieges, so lange der Status-quo nicht in Frage kam, ihrer weisen und energischen Intervention zu Gunsten der Türkei und Rumäniens als die bedeutendsten Interessen der betreffenden Länder gefährdet waren, ist in der erster Linie die Erhaltung des Weltfriedens zu verdanken... Ein fester Punkt in der rumänischen Politik ist, wie gesagt, die Freundschaft des Deutschen Reiches”¹⁵.

Chiar dacă „Selbst die nationalistische Presse Rumäniens hat der deutschen Treue niemals den leisesten Vorwurf gemacht”¹⁶, puternica deteriorare a relațiilor cu Austro-Ungaria nu mai justifica semnarea acordului de prelungire a pactului de aderare la Tripla Alianță. Și totuși actul s-a semnat în noiembrie 1913, atunci când generalul Conrad von Hoetzendorff, șeful Marelui Stat Major al armatei austro-ungare, venise la Sinaia.

I. G. Duca este cel mai revoltat de reușita acestui demers:

„Take Ionescu lipsea când actul s-a iscălit, era în străinătate. La Iași, mai târziu, ne-a declarat că i-a făcut mari imputări lui Maiorescu la întoarcerea lui. Ceilalți miniștri, desigur, nu au știut nimic. Așa concepea regele să conducă politica externă. Singur Marghiloman trebuie să fi fost la curent și consultat de vechiul său prieten și tovarăș de lupte Titu Maiorescu, dar ce sfaturi de demnitate națională puteau porni de la Marghiloman?

Reînnoirea se făcu fără nicio condiție, de românii din Ardeal nici nu a fost vorba. Era o greșeală de neiertat. Chestiunea românilor de peste munți fusese întotdeauna punctul negru al alianței. Dacă se putea concepe să trecem peste el pe vremurile când Rusia era un pericol iminent, era inadmisibil să nu se prevadă nimic în această privință când vădit Puterile Centrale aveau nevoie de noi și când în Ungaria, încurajați de arhiducele moștenitor Franz Ferdinand, românii duceau o luptă atât de vie încât însuși Tisza simțise nevoia unei apropieri cu ei. Cum a fost posibil ca tratatul să fie reînnoit în asemenea condiții? Explicația nu e decât una. Regele Carol îmbătrânise, nu mai era el însuși, și de altfel în chestiunea aceasta nu refuza să urmeze când i se dădea imboldul, dar n-a știut niciodată să ia inițiativa. Primul său sfetnic Maiorescu, deși transilvănean de origine, ca mulți din generația lui n-au înțeles și n-au simțit niciodată această chestiune și, credincioși politiciii tradiționale a ultimelor decenii, s-au supus cu servilitate injoncțiunilor din Berlin și din Viena. În această privință, Maiorescu era de părerea lui Carp care spunea: «Eu în politica externă mă uit la ce spune Viena și Berlin, acolo e centrul de gravitate al politicii noastre externe, iar nu la București». Așa era felul acestor oameni de a concepe participarea la Tripla Alianță.

În zadar a protestat Brătianu împotriva felului în care alianța a fost reînnoită, declarând formal regelui că nu crede că va găsi vreun guvern care să poată aplica o alianță prelungită în asemenea condiții.

În plus, nu-și dădea seama Germania de greutățile care vor izvorî în raporturile dintre viitoarea monarhie austro-ungară și România? Doar fusese de atâtea ori chemată să intervină în această chestiune. Era inadmisibil ca Germania să fi consimțit la rolul de complice mut al acestei greșeli vienezomaghiare. Hotărât, la Wilhelmstrasse

domnea deja spiritul și prevederea diplomatică ce au pregătit atât de bine Germania pentru războiul mondial¹⁷”.

Este cert că prelungirea acordului cu Tripla Alianță găsea România în 1914 ca parteneră a unei Germanii și Austro-Ungarii doritoare de război.

Încercările de apropiere ale Germaniei

Pentru a îndrepta impresia de răcire a relațiilor româno-germane, opinia publică din România spera într-o vizită a Kaiser-ului Wilhelm II la București. Această vizită este vehiculată de presă încă din februarie 1914, fiind preconizată pentru luna mai: „In diplomatischen Kreisen wird behauptet dass Kaiser Wilhelm anlässlich der Trauung der Prinzessin Elisabeth mit dem Prinzen Georg von Griechenland nach Bukarest kommen wird. Die darauf bezüglichen Verhandlungen sollen nahezu abgeschlossen sein. Außer diesen Gästen, dürften die Thronfolger Deutschlands, Österreich-Ungarns und auch der Großfürst nach Bukarest kommen. Man glaubt dass die Trauung am 10. Mai stattfinden wird”¹⁸.

Zvonurile vizitei lui Wilhelm II sunt atât de greu de controlat, încât încă din aprilie apar alte noutăți: „«Neues Wiener Tagblatt» spune că în cercurile diplomatice se afirmă că împăratul Wilhelm ar vizita pe suveranul României la înapoierea sa din Corfu. Trecând prin Budapesta, împăratul va face o nouă vizită împăratului Francisc Iosif. Arhiducele Francisc Ferdinand ar asista la această întrevedere”¹⁹.

Dar speranța se stinge tot atât de repede, pe cât de incendiar a fost zvonul: „Împăratul Wilhelm se va înapoia direct în Germania, debarcând la 6 mai la Portofino (Genova)”²⁰.

Și totuși, odată cu apropierea sfârșitului lunii mai, este greu de crezut că împăratul chiar nu va mai veni: „La Berlin se răspândise zvonul că în vara aceasta împăratul Germaniei va vizita România... Corespondentul berlinez al lui «Neue Freie Presse»... s-a informat de la cea mai bună sursă ...și i s-a spus că acum nu i se poate dezminți, nici confirma această știre. Astfel, știrea se poate considera probabilă”²¹.

În locul vizitei lui Wilhelm al II-lea, venirea țarului Rusiei, Nicolae al II-lea, la Constanța, pe data de 1/14 iunie 1914, devine evenimentul cen-

tral al politicii externe românești. Cercurile politice se tem că România va fi tentată să aleagă Rusia ca viitor aliat: „România, după cum o dovedește posibila vizită a țarului Rusiei și probabila vizită a împăratului Germaniei, va fi pusă astfel într-un mare impas. Chestiunea este dacă România trebuie să-și lege soarta cu estul sau cu vestul, adică dacă trebuie să dezlege vechi legături și să lege noi prietenii”²². „Die Presse munkelt Russland möchte gern Rumänien unter seine Verbündeten zählen und die Gelegenheit sei nun günstig, um ihm dies klar zu machen”²³.

Pretextul vizitei este o posibilă alianță matrimonială, ceea ce întărește și mai mult teama că România va părăsi Tripla Alianță. Neutralitatea este poziția cea mai inteligentă în acest moment: „Rumänien stellt aber heute eine Art neutrale Nation vor, dessen weiser König ihr durch seine friedliche Politik eine Vorzugsstellung erworben hat. Rumänien hat vielleicht das schwierigste Kunststück in der heutigen Politik vollbracht: gut Freund mit allen Nationen zu sein und dabei seinen eigenen Weg zu gehen”²⁴.

Concluziile vizitei țarului Rusiei sunt destul de clare pentru Germania: ea trebuie să plătească polițele neinspiratei politici austro-ungare, riscând să piardă România ca aliat. Iar vizita împăratului german era deja un eveniment prea târziu.

„Die deutsche Politik hatte sich ja rechtzeitig alle erdenkliche Mühe gegeben, die Fehler der österreichischen Balkanpolitik gegenüber Rumänien auszugleichen und eine Abschwenkung dieses wichtigsten Balkanstaates nach der russischen Seite hin zu verhindern. Einen wesentlichen Erfolg hat sich bisher nicht erzielt und es ist leider zu bezweifeln dass der bevorstehende Besuch des Kaisers Wilhelm beim König von Rumänien daran noch etwas wird ändern können. Dazu kommt er auch zu spät. Wir werden leider damit rechnen das Rumänien dem Dreibunde verloren gegangen ist. Es muss aber immer betont werden dass diese für uns so ungünstige Wendung ausschließlich auf österreichischen-ungarischen Schuldkonto zu setzen ist”²⁵.

Evenimentele politice ale anului 1913 și cele de la mijlocul anului 1914 îndepărtează România de Germania, dar nu direct, ci indirect. Nici Germania, nici România nu greșesc una față de cealaltă. Doar că Germania este aliată fidelă a Austro-Ungariei,

iar România devine cea mai înverșunată dușmană a Dublei Monarhii. Soluțiile par imposibile:

- Germania nu ar fi putut să rupă relația cu Austro-Ungaria;

- România nu ar fi putut să renunțe la visul ei de a se reuni cu Ardealul, teritoriu care se află deocamdată sub ocupația Dublei Monarhii.

Declanșarea Primului Război Mondial

Aceasta era situația la 15/28 iunie 1914, atunci când atentatul împotriva lui Franz Ferdinand avea să schimbe fundamental istoria Europei pentru următorii patru ani. Carol I se arată „profund îndurerat de crima teribilă de la Sarajevo și se așteaptă la niște urmări incalculabile ale acestui atentat politic”²⁶.

Atentatul era pretextul ideal și de mult așteptat pentru toți actorii politici europeni să-și rezolve pretențiile teritoriale. Austro-Ungaria adresa ultimatul imposibil de îndeplinit pentru Serbia. „În aceste momente atât de critice pentru pacea europeană, Germania a devenit arbitrul situației. Din tratatul dintre Germania și Austria, publicat la 3 februarie 1888, reiese că, în cadrul războiului austro-sârb, Germania va păstra o neutralitate binevoitoare. În cazul în care Rusia ar declara război Austriei, Germania ar trebui să se declare solidară cu Austria, ceea ce ar însemna războiul european”²⁷.

Deși toate statele europene așteptau o schimbare miraculoasă, nimeni nu crezuse că se va ajunge atât de departe. I. G. Duca argumenta imposibilitatea unui război european: „Eu, în orice caz, sunt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și Anglia există un atotputernic curent pacifist și că în Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, subredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorți îndoielnici de izbândă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încât credeam conducătorii acestor state incapabili de ea. Uitasem un singur lucru, că acțiunile omenești nu sunt conduse numai de logică, ci de multe ori de pasiune. Dacă logica ar fi cârmuit lumea, războiul mondial nu ar fi izbucnit niciodată”²⁸.

Rusia are o motivație deja suficientă pentru a declara război Austro-Ungariei: de mai bine de jumătate de secol se erijase ca protectoare a

ortodocșilor și a slavilor din Balcani, iar Serbia era acum statul slav-ortodox care avea nevoie de ajutorul „Marelui Frate”²⁹. Acest scenariu este infirmat de comportamentul Germaniei: „În ultimul timp, Germania a fost obișnuită să dicteze în politica întregii Europe. În momente tulburi, împăratul Wilhelm ridică tonul, adresa o somație în stânga, o notă comunicatorie în dreapta, și toată lumea, de teama războiului, dădea înapoi.

Acum când a izbucnit războiul austro-sârb, Germania a crezut că poate pune capăt gravei situații, amenințând din nou Rusia. De data aceasta s-a înșelat: Rusia nu a dat înapoi. Gestul guvernului german nu a reușit și, neavând altă ieșire, a declarat război Rusiei”³⁰.

Așadar, „Germania nu a voit războiul. Nici nu s-a gândit să ajungă aici. Ea este victima unor atitudine din trecut (împotriva Rusiei) care i-au reușit atunci, dar care acum au încurcat-o în războiul acesta îngrozitor cu Rusia, cu Anglia și cu Franța”³¹.

Este momentul ca România să se pronunțe și ea. Pentru moment, „Ministerul de Externe a trimis o circulară tuturor legațiunilor noastre din străinătate prin care le face cunoscut că România va păstra în conflictul austro-sârb cea mai strictă neutralitate. România se declară solidară cu Serbia și cu Grecia în ceea ce privește menținerea tratatului de la București, a echilibrului forțelor în Balcani și menținerea integrității teritoriale a statelor balcanice”³².

Consiliul de Coroană și rolul oamenilor politici

Pentru a decide pe termen lung atitudinea României, regele convoacă Consiliul de Coroană de la Sinaia pe 21 iulie/3 august 1914. Această convocare oarecum târzie are în vedere nu numai faptul că regele dorește să câștige timp, ci și starea de sănătate a lui Carol I, care este destul de precară.

Era acum rândul oamenilor politici să decidă. „German de origine, Carol I a înțeles să rămână așa până la capăt. Primind coroana României, el a renunțat la patria lui de baștină. Toată politica externă a României, în diriguirea căreia a avut un rol important, s-a străduit s-o înglobeze în sfera de influență germană. Firește, a putut să o facă atâta vreme cât interesele regatului de la Dunăre nu se

loveau de cele ale Imperiului lui Wilhelm. Când lucrurile s-au tulburat în Europa... Carol I nu a mai putut să concilieze interesele celor două țări”³³.

Deși regele avea destul de multă autoritate în viața politică română și niciodată nu fusese o marionetă, deși exista un acord între România și Tripla Alianță, Carol I se vede dezamăgit de rezultatele Consiliului de Coroană: „discutase înainte cu cei mai importanți cinci oameni, la final, nici măcar Marghiloman nu fusese de partea sa! Doar domnul Carp s-a alăturat regelui; când l-a lădat că este un adevărat om de stat, l-au contrazis îndată cu toții”³⁴. Așa că regele s-a văzut nevoit să accepte decizia Consiliului de Coroană de neutralitate.

Există cel puțin două cauze care ar putea explica rezultatul acestui Consiliu:

- opinia publică din Vechiul Regat dorea cu ardoare eliberarea Ardealului și a fraților români de acolo. Regele constată în septembrie 1914 că „atmosfera din țară este întru totul în favoarea Antantei și ar fi imposibil să ne alăturăm Austro-Ungariei pentru că soldații ar refuza pur și simplu să pornească la atac”³⁵.

- nu existau oameni politici veritabil filo-germani. „Afară de oportuniști, al căror cel mai caracteristic reprezentant era șeful uneia din ramurile Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman, curentul germanofil număra numai câțiva partizani sinceri și chiar fanatici. Erau, în primul rând, bătrânii din vechea gardă a ... regelui Carol. Dimitrie Sturdza nu a supraviețuit mult regelui său, iar Petre Carp a apucat un timp care nu mai era al lui. Oamenii politici autentic pro-germani aveau cel puțin trei trăsături comune:

- educația germană primită în tinerețe și admirația față de o țară atât de dezvoltată economic precum Germania;

- atașamentul, loialitatea de o viață față de regele Carol I;

- aversiunea față de Rusia: unii trecuseră prin perioada ocupației rusești și prin războiul de Independență, deci cunoșteau pretențiile de mare putere ale Rusiei”³⁶.

Schimbare de atitudine

Rezultatul Consiliului de Coroană arată Germaniei că este timpul să facă o schimbare radicală a politicii sale față de România.

Primul pas este făcut în plan diplomatic, prin înlocuirea ministrului plenipotențiar von Waldhausen cu baronul Hilmar von dem Busche-Hadendhausen, în septembrie 1914.

Von Waldhausen „era cunoscut ca unul dintre cei mai bogați oameni politici din Germania”³⁷ și un om teribil de scrupulos, care se temea că și-ar știrbi cinstea chiar și în urma unei donații pe care episcopul catolic Netzhammer i-o cere pentru preconizata construcție a unei biserici în cinstea posibilei împliniri a 50 de ani de domnie de către Carol I³⁸.

Trimiterea lui von Waldhausen la București a fost considerată ca oportună deoarece „era nevoie de un om bogat acolo, care să-i hrănească bine pe români și să nu se ocupe de politică, pentru că pe aceasta o fac eu la Berlin”³⁹. Atât de mare era încrederea Germaniei în România încât considera că nu este nevoie de nicio intermediere diplomatică între cele două țări!

Baronul von dem Busche, un diplomat energic și îndrăzneț, cu mult mai multă experiență decât predecesorul său, avea o misiune clară: de a folosi toate mijloacele pentru a conduce campania de câștigare a opiniei publice și a guvernanților. Propaganda germană devine agresivă și lipsită de scrupule: sume enorme au fost cheltuite pentru cumpărarea de conștiințe, iar „atenția principală a agenților de corupție s-a îndreptat asupra presei, a cărei acțiune lentă și insinuantă părea a fi mai sigură de succes”⁴⁰.

În plus, însuși împăratul Germaniei începe să se adreseze insistent lui Carol I. „La 22 august/ 4 septembrie 1914 Wilhelm al II-lea cerea telegrafic lui Carol I intrarea României în război de partea Puterilor Centrale. În aceeași zi, Carol I arată imposibilitatea unei astfel de acțiuni datorită opiniei publice din țară, puternic potrivnică Puterilor Centrale”. Cinci zile mai târziu, Carol I se vede presat din nou de Wilhelm al II-lea să convingă opinia publică de necesitatea unui război de partea Germaniei⁴¹.

Lunile august și septembrie 1914 reprezintă o perioadă de intensă activitate pentru serviciul secret de informații german:

- erau culese informații privind convorbirile dintre persoane politice importante;
- se încerca să se cunoască negocierile dintre Primul Ministru și reprezentanții Antantei⁴²;

– agențiile de informații germane, precum Wolfbureau, încep să susțină tot mai mult cauza germană, tipărind broșuri, „cărți postale ilustrate, desene și gravuri, hărți și ziare, reviste ilustrate sau umoristice, pamflete, manifeste, un număr intens de știri telegrafice”⁴³;

– erau cumpărate ziarele *Minerva* și *Seara*, spre indignarea opiniei publice: „Ziarul *Minerva*, împreună cu toate instalațiunile sale și cu toată editura cărților, a fost vândut unui consorțiu german pe prețul de 3 milioane lei. Același consorțiu a cumpărat și ziarul *Seara* pe prețul de 400 000 lei”⁴⁴. Era lucrul cel mai ușor pentru că aceste ziare erau subvenționate de Grigore Cantacuzino, „unul dintre cei mai bogați oameni din țară și un om obsedat de avere”, al cărui om de paie era Bogdan-Pitești, „un afacerist veros”. „Niciunul dintre aceștia nu vânduseră ziarele din sentimente progermane, ci pur și simplu pentru că germanii le-au oferit mai mult”⁴⁵;

– se încerca coruperea unor ziaristi ai unor ziare „notabile” pentru ca aceștia să scrie favorabil Puterilor Centrale. Este cazul lui Emil Nicolau, redactor la *Acțiunea*, căruia Joseph Hennenvogel, un presupus mason și spion german, îi oferă 1 000 de lei. Deznodământul incidentului este prezentat cu sarcasm de redactorii de la *Acțiunea*: „1 000 lei a lui Hennenvogel a fost depusă de către ziaristul nostru, Emil Nicolau, prin Secretariatul Sindicatului ziaristilor la Casa de Depuneri. Intenția colegului nostru a fost de a vărsa această sumă în fondul Sindicatului Ziaristilor, dar imediat și-a dat seama că proveniența ei este murdară pentru un asemenea nobil scop. De aceea suma va fi restituită tristului personaj care a primit astfel o bine-meritată pedeapsă pentru fapta sa incalificabilă”⁴⁶.

Există, așadar, și reversul medaliei pentru propaganda germană, iar manifestațiile studențești o dovedesc din plin: „Ieri după-amiază, studenții din capitală s-au întrunit la universitate sub președinția lui C. Banu. După întrunire, studenții s-au dus pe Calea Griviței și au manifestat în contra ziarului *Ziua*, intrând în tipografie, împrăștiind casele de litere, rupând condicile și arzând câteva exemplare („*Ziua*” fiind ziarul „trădătorului de neam Ioan Slavici”).

Studenții au manifestat ostil la locuința domnului Grigore Cantacuzino (proprietarul *Minervei*) din Strada Clemenței. Manifestanții au cântat veșnică lui pomenire și au huiduit”⁴⁷.

Moartea regelui Carol I. România – *partener neutru și loial* al Germaniei

Odată cu moartea regelui Carol I, la 27 septembrie/10 octombrie 1914, curentul germanofil din țară pierde pe cel mai puternic reprezentant⁴⁸. Speranțele Germaniei se îndreaptă spre noul rege Ferdinand I, cel care, pentru 25 de ani, stătuse în umbra puterului Carol I. Numai că Ferdinand I avea mai mult calități intelectuale: putea descifra inscripții chirilice, învățase limbile latină și greacă, avea vaste cunoștințe de botanică, vorbea română, franceză, engleză și rusă. Dar în jurul său se crease o legendă negativă: „aceea a unui om incapabil, leneș și afemeiat, aplecat spre alcoolism și fricos”⁴⁹. Ferdinand părea nu numai că nu se va ridica la înălțimea calităților de om politic ale lui Carol I, dar dădea chiar impresia că nu este deloc un om politic priceput și capabil să guverneze. Politicieni oportuniști încearcă să-i atragă simpatia și favoarea, iar regina Maria împreună cu prințul Barbu Știrbey sunt adevărații actori decizionali.

Ceea ce îngrijora și mai mult Germania era faptul că Ferdinand s-ar fi putut considera mai puțin obligat decât Carol față de tratatul cu Puterile Centrale⁵⁰. Dar această previziune este mult prea sumbră, chiar incredibilă pentru finele anului 1914. Conte Czernin, ministrul plenipotențiar austro-ungar la București crede că „România are o datorie de onoare ca să lupte cu noi umăr la umăr... E deci absolut sigur că va depinde exclusiv de desfășurarea acțiunilor militare dacă România... va intra sau nu în război”⁵¹. Tot victoriile militare ale Triplei Alianțe ar fi convins clasa politică cărcotașă de oportunitatea intrării în război, aceasta în condițiile în care, după moartea regelui, „nu mai sunt decât două grupuri politice care contează:

- unii care zic că momentul de a ne cădea nouă în spate, a sosit;

- ceilalți, amicii noștri, care cred că situația nu este încă coaptă și că trebuie așteptat mai întâi ca într-adevăr să fim bătuți. În ultima categorie număr și pereche regală și pe primul-ministru, deși aceștia, din motive lesne de înțeles, vorbesc mai îmbrobodit. Mijlocul cel mai bun și mai sigur de a ține România liniștită, ar fi rezultate favorabile pe câmpul de război”⁵².

Deocamdată, pentru momentele de neutralitate, România nu putea ajuta militar Germania, dar o putea sprijini, indirect, dându-și acordul spre a fi folosită

drept teritoriu de tranzit pentru diferite produse sau materiale necesare a fi transportate din țările Triplei Alianțe.

Încă din august 1914 se prefigura această soluție: „Trei trenuri germane au trecut pe la noi și numai întâmplător a fost descoperit cel din urmă. Trenul care a provocat vălvă avea și două vagoane de clasa a II-a care au mers tot timpul cu perdelele trase. Trenul era format numai din militari și nu din lucrători anatolieni, căci astfel ministrul Germaniei von Waldhausen nu ar fi fost prezent la Sinaia spre a asista la trecerea acestui tren.

Dovada că trenul transporta trupe și nu lucrători, așa cum a susținut von Waldhausen, e faptul că în întreaga Ungarie s-au făcut manifestații zgomotoase în stațiile în care s-a oprit. În special în Sighișoara mulțimea a venit în gară cu flori și muzici, pentru a întâmpina pe militarii germani. Faptul acesta este confirmat de martori și este încă o dovadă a modului complotăresc cum a fost tras pe sfoară guvernul român”⁵³.

Explicația este voalat oferită de către *Minerva*: „În chestiunea trenului german care a trecut pe la noi, cred că nu putem interzice trecerea, deoarece militarii germane, dacă erau militari, erau prevăzuți individual cu pașapoarte și treceau ca lucrători pentru drumul de fier anatolian. Dacă însă asemenea tranzituri se repetă, ele nu mai pot fi justificate”⁵⁴.

Dar scandalul cel mai mare îl provoacă sensibilul subiect al transporturilor de benzină:

„Exportul benzinei este prohibit și, prin urmare, nu a trecut și nu a putut să treacă un singur vagon cu un astfel de produs”, declară *Viitorul*, fiind sever taxat de *Acțiunea*: „Câte cuvinte atâtea inexactități. În tot timpul prohibirii, benzina noastră a trecut prin Predeal și alte puncte, cu destinația Ungaria și Germania.

Dacă oficiosul german dorește să se convingă despre aceasta, nu are decât să se informeze la serviciul minelor, unde i se poate afirma că zilnic au ieșit din țară, în timpul din urmă, 20-30 vagoane germane cu benzină”⁵⁵.

Aceasta nu înseamnă că guvernul român îngăduie orice: „(Contele Czernin) Am vorbit cu primul-ministru despre dificultățile ce se fac acum tranzitului de material de război destinat Turciei.

Domnul Brătianu declară că nu poate admite tranzitul de tunuri prin România. De la începutul acestei acțiuni, atenția publicului a fost deșteptată de multele transporturi... Asemenea lucruri nu pot rămâne secrete deoarece prin toți funcționarii sunt spioni plătiți de Rusia care ar înștiința imediat presa. Tocmai pentru a nu se înrăutăți raporturile cu Dubla Monarhie, domnul Brătianu nu poate admite tranzitul”⁵⁶.

Decembrie 1914

Finele de an 1914 surprinde o atmosferă la limita dintre pacifism și inerție în planul relațiilor româno-germane. Încordarea creată de tentativa oarecum stângace de corupere a lui Nicolae Fleva este trecătoare și trezește o vâlvă târzie. „În luna noiembrie 1914, la domnul Fleva vine domnul von dem Busche care încearcă să-l convingă că nu Kaiser-ul este vinovat de război, ci Anglia. Domnul Fleva Nicolae primea a doua zi vizita lui I. Brociner care îi propunea lui Fleva să preia direcțiunea ziarului *Seara*, sub orice condiții materiale. Domnul Fleva l-a dat afară pe domnul Brociner”⁵⁷. O scrisoare a domnului Fleva publicată în *Dreptatea*, ziar fără un impact deosebit la public, clarifică situația în aceeași termeni. Oricum, *Seara* nu ar fi fost ziarul cel mai util propagandei nemților.

Per total, propaganda germană nu reușise mare lucru: presa de mare tiraj și răspândire se afla strict în mâna guvernului neutro-antantofil, iar cele două gazete cumpărate, *Minerva* și *Seara*, nu prea erau citite de nimeni. Germanii și austriecii „nu puteau să creeze un curent de opinie în țară. Tot ce puteau face era să caute să diminueze propaganda contra lor și să suprasolicite ideea că revendicările românești existau sau trebuiau să existe, în fond, nu numai dincolo de Carpați”⁵⁸.

Populația germană, austriacă sau maghiară nu trebuie să fie neliniștită în cazul unei eventual război: „...Înainte de declararea războiului, se vor lua măsuri ca germanii, austriecii și ungurii care n-au fost născuți în țară, să fie invitați de a părăsi țara, iar germanii stabiliți aici să fie strămutați, în bloc, într-o regiune ceva fi desemnată ulterior”⁵⁹.

Un scenariu oarecum răutăcios, pe care numai *Acțiunea* îl putea concepe.

În plan politic, la finele anului 1914, România încearcă să menajeze cât mai mult Germania,

manifestându-se ca un partener neutru, dar loial. Ar fi fost destul de greu de intrat în război în plină iarnă. Din primăvară, însă, „nouăzeci la sută dintre politicieni cad de acord asupra unei campanii și sunt adânc convinși că această campanie se va întreprinde contra noastră (a Puterilor Centrale)... Aceasta deoarece toate simpatiile României sunt exclusiv de partea Franței, iar opinia publică manifestă o ură pasionată față de Puterile Centrale. Numai convingerea că noi vom învinge ar putea determina politicienii de aici să se alipească de noi”⁶⁰.

---

¹ Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914-1915-1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 130.

² *Ibidem*, p. 130.

³ *Ibidem*, p. 131.

⁴ *Ibidem*, p. 132.

⁵ Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 574, duminică, 2 mai 1915.

⁶ Prof. Dr. Ioannis Antonopoulos, *Antagonismul franco-german în Balcani înaintea Primului Război Mondial. Finanțe și armamente. Cazul României și al Greciei*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4 (107-108), 2008, p. 43.

⁷ *Ibidem*, p. 45.

⁸ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic*, traducere în limba română de Dumitru Hâncu, Editura Univers, București, 1996, p. 50.

⁹ *Acțiunea*, anul XIII, No. 3445, vineri, 12 decembrie 1914, p. 1. România – un Hinterland al Germaniei.

¹⁰ *Epoca*, anul XX, No. 120, duminică, 4 mai 1914, p. 1. România și statele Balcanice.

¹¹ *Rumänischer Lloyd*, No. 7954, Donnerstag, 12 Februar 1914. Unsere Beziehungen zu Rumänien.

¹² Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, vol. I-II, p. 18.

¹³ *Rumänischer Lloyd*, No. 7954, Donnerstag, 12 Februar 1914. Unsere Beziehungen zu Rumänien.

¹⁴ *Idem*, Nr. 8057, Montag, 22. Juni 1914. Traurige Bilanz.

¹⁵ *Idem*, Nr. 8072, Donnerstag, 9. Juli 1914. Deutschlands Balkanpolitik und Rumänien.

- ¹⁶ *Idem*, Nr. 8072, Donnerstag, 9. Juli 1914. Deutschlands Balkanpolitik und Rumänien.
- ¹⁷ I. Gh. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Express, București, 1992, p. 9-10.
- ¹⁸ *Rumänischer Lloyd*, No. 7962, Samstag, 21. Februar 1914. Kaiser Wilhelm in Bukarest.
- ¹⁹ *Epoca*, anul XX, No. 88, marți, 1 aprilie 1914, p. 8. Ultima oră. Vizita împăratului Wilhelm la București.
- ²⁰ *Idem*, anul XX, sâmbătă, 12 aprilie 1914, p. 2. Călătoriile împăratului Wilhelm.
- ²¹ *Idem*, anul XX, No. 136, marți, 20 mai 1914, p. 3. Împăratul Germaniei și Țarul Rusiei în România.
- ²² *Ibidem*.
- ²³ *Rumänischer Lloyd*, Nr. 8045, Samstag, 6 Juni 1914. Trübe Aussichten.
- ²⁴ *Idem*, No. 7962, Samstag, 21. Februar 1914. Kaiser Wilhelm in Bukarest.
- ²⁵ *Idem*, Nr. 8057, Montag, 22. Juni 1914. Traurige Bilanz.
- ²⁶ Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 511, duminică, 5 iulie 1914.
- ²⁷ *Dimineața*, anul XI, No. 3724, joi, 17 iulie 1914, p. 3. Atitudinea Germaniei.
- ²⁸ I. Gh. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Express, București, 1992, p. 36.
- ²⁹ *Neamul Românesc*, anul IX, 27 iulie 1914, p. 6-7. Germania și România.
- ³⁰ *Epoca*, anul XX, No. 202, vineri, 25 iulie 1914, p. 1. A vrut Germania războiul?
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² *Idem*, anul XX, No. 192, marți, 15 iulie 1914, p. 2. Atitudinea României.
- ³³ Ion Bulei, *op.cit.*, p. 122.
- ³⁴ Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 528, luni, 14 septembrie 1914.
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ Constantin Kirițescu, *op.cit.*, p. 126.
- ³⁷ Raymund Netzhammer, *op.cit.*, p. 488, duminică, 22 februarie 1914.
- ³⁸ *Ibidem*, p. 492, marți, 24 martie 1914.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 712, marți, 20 februarie 1917.
- ⁴⁰ Constantin Kirițescu, *op.cit.*, p. 126.
- ⁴¹ *Istoria politicii externe românești în date*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, 2003, p. 211.
- ⁴² Șerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial. 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1993, p. 35-36.
- ⁴³ Dr. Marcel Bibiri-Sturia, *Germania în România, eri, azi, mâine; comerț, industrie, finanța, colonia germană, regele, propaganda corupția, spionajul*, Stabiliment de Arte Grafice „Energia”, București, 1916, p. 166.
- ⁴⁴ *Acțiunea*, anul XIII, No. 3382, miercuri, 24 septembrie 1914, p. 1. La mezat.
- ⁴⁵ Ion Bulei, *op.cit.*, p. 131-133.
- ⁴⁶ *Acțiunea*, anul XIII, No. 3381, marți, 23 septembrie 1914, p. 3. Cum operează spionii străini? Cine e Joseph Hennenvogel?
- ⁴⁷ *Idem*, anul XIII, No. 3400, joi, 16 octombrie 1914, p. 3. Întrunirea studenților și manifestația de la Zău; *Idem*, anul XIII, No. 3404, marți, 21 octombrie 1914, p. 3. Ultimele informațiuni.
- ⁴⁸ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989 p. 126.
- ⁴⁹ Ion Bulei, *op.cit.*, p. 123.
- ⁵⁰ N. Moghior, I. Dănilă, V. Popa, *Ferdinand I văzut de contemporanii săi*, Editura Militară, București, 2006, p. 78.
- ⁵¹ *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914 până la 27 august 1916* (în continuare *Cartea roșie austro-ungară...*) Editura Regele Carol, București, 1917; Contele Czernin către contele Berchtold, București, 2 decembrie 1914, p.18.
- ⁵² *Cartea roșie austro-ungară...*, 14 noiembrie 1914, p. 17.
- ⁵³ *Epoca*, anul XXI, No. 226, luni, 18 august 1914, p. 1-2. Neutralitatea leală.
- ⁵⁴ *Minerva*, anul VI, No. 2033, sâmbătă, 16 august 1914, p. 1. Scrisoarea regelui către împăratul Germaniei.
- ⁵⁵ *Acțiunea*, anul XIII, No. 3384, vineri, 26 septembrie 1914, p. 3. Ultimele informațiuni.
- ⁵⁶ *Cartea roșie austro-ungară...*, 22 septembrie 1914, p. 11.
- ⁵⁷ *Dimineața*, anul XI, No. 3880, sâmbătă, 20 decembrie 1914, p. 3. Încercarea de corupție a lui Nicolae Flea de către Ministrul Germaniei.
- ⁵⁸ Ion Bulei, *op.cit.*, p. 133.
- ⁵⁹ *Acțiunea*, anul XIII, No. 3453, duminică, 21 decembrie 1914, p. 3. Ultimele informațiuni.
- ⁶⁰ *Cartea roșie austro-ungară...*, 2 decembrie 1914, p. 18.

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE APĂRAREA PORTULUI CONSTANȚA ÎN ANUL 1916

CORNEL POPESCU*

Abstract

In October 1916, the German, Bulgarian and Ottoman armies entered in Dobrudja with a total of 10 divisions. The defense line was broken, and by this reason Constanța was evacuated on 21 October. The author is publishing the entire report on this action, written after a week by the commander of the harbor, Commodore Constantin Mihuț. From this document results that the harbor would have resisted more time if the Russian navy would have been attacked the Tuzla area with bombs. The equipment was not destroyed because the same Russians hoped that the harbor will be recovered. Only few ships were saved and sent to Sulina.

Keywords: World War I, Romanian navy, Russian navy, Central Powers offensive in Dobrudja, Constanța

Pretextul declanșării primei conflagrații mondiale a fost reprezentat de asasinarea moștenitorului tronului Imperiului Austro-Ungar, Franz Ferdinand, și a soției sale, principesa Sofia, în orașul Sarajevo din Bosnia-Herțegovina de către un comandou sârbesc condus de Gavrilo Princip. Motivul real a fost dorința de reîmpărțire a imperiilor coloniale și de formare a statelor naționale în Europa.

Intrarea României în prima conflagrație mondială, în vara anului 1916, alături de Antantă, a urmărit realizarea deplinei unități naționale prin unirea cu Vechiul Regat a celorlalte provincii istorice românești.

După ce la 4/17 august 1916¹, Guvernul de la București a încheiat un acord secret cu Tripla Înțelegere pentru intrarea în război ca aliată a acestei grupări politico-militare, la data de 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar la 15/28 august 1916, armata română a început operațiile militare pentru eliberarea Transilvaniei². La 17/30 august, Germania a declarat război României, iar la 19 august/1 septembrie 1916³ Sublima Poartă și Bulgaria au urmat exemplul germanilor. Armata română lupta pe două fronturi, iar conducerea politică și-a dat seama că țara se afla într-o situație grea⁴.

* Doctorand în cadrul Universității Valahia din Târgoviște, Școala doctorală de istorie. Articolul face parte din Proiectul *Oportunități oferite în cadrul stagiului de pregătire doctorală în vederea creșterii capacității și motivației pentru cercetare științifică de performanță*, POSDRU/6/1.5/S/23.

Grupul de armate Mackensen a concentrat noi forțe, la 6/19 octombrie, când s-a declanșat noua ofensivă germano-bulgaro-otomană împotriva trupelor româno-ruse de pe aliniamentul Rasova, Cobadin, Topraisar, Tuzla, gruparea inamică însumând 9-10 mari unități tactice. Deși armata română din Dobrogea dispunea de 10-11 divizii, acestea aveau forța combativă diminuată, majoritatea luptând de la începutul campaniei, unele divizii aveau capacitatea combativă echivalentă a unui regiment (cazul diviziei sârbe⁵).

În timp ce soldații români apărau teritoriul național, inamicul a pătruns rupând aliniamentul de apărare, iar la 8/21 octombrie⁶ orașul port Constanța a fost evacuat. Operațiile militare pe Frontul de Sud s-au încheiat cu victoria armatelor germano-bulgaro-otomane.

Pentru a ilustra mai veridic seriozitatea și meticulozitatea cu care și-a îndeplinit îndatoririle căpitanul Portului Constanța, locotenent-comandorul Constantin Mihuț, voi reda unul din rapoartele de activitate, pe care l-a redactat și înaintat către forurile superioare de conducere ale armatei române⁷.

*

De la începutul declanșării stării de război, acțiunea mea în portul Constanța s-a limitat în chestiuni propriu-zise de Căpitănie și de ordin administrativ, atât în ceea ce privește jurisdicțiunea și poliția portului ca și a navigațiunii, cât și în ceea ce privește relațiunile mele cu Escadra Rusă.

În legătură perfectă cu serviciul de construcțiune a Porturilor Maritime din Constanța, am pus la dispoziția flotei ruse, toate atelierile sale care au putut executa la timp toate reparațiunile și nevoile Escadreii ca și ale Armatei de uscat; întregul aparat de navigațiune, șaloane, gruiuri și drage care au executat diferite servicii de pilotaj, sonitaj etc; întregul material combustibil, produse petroliere din rezervoare din port și de la Pallas, aprovizionând Escadra și armata rusă ca și vasele de pe Dunăre cu păcură și benzină.

În legătură cu Prefectura orașului am complectat toate rechizițiile ruse de transport de trupe și alte nevoi ca și toate materialele de construcțiuni în lemn pentru stațiuni de radiografie, telegrafie etc. și parcuri de aviație.

În legătură cu Apărarea Portului am stabilit buna funcționare a gărzilor și a întregului personal polițienesc din port pe apă și pe uscat.

În ceea ce privește vasele sub pavilion beligerant, constând din mai multe vase cu pânze turce și bulgare și două vase cu aburi, ambele sub pavilion otoman, conform ordinilor Marelui Cartier General al Armatei le-am aplicat cuvenitul sechestru.

În legătură cu Parchetul Militar Român am instruit toate decesele și distrugerile accidentale și de război etc.

În acest interval de timp am avut de înregistrat avarii și accidente ca acelea ale scufundărei remorcherului Ovidiu al S.M.R. provocată de explozia unei mine de baraj român și cauzând moartea unui ofițer, Locot. Stoicescu din Marină, a pilotului Stan Ștefan și a doi fochiști ai S.M.R. din vina ofițerului care a greșit drumul; ale bombardărei Portului cu bombe aruncate de aeroplane, constând din 30 zile de bombardare în timp de 55 zile de război și provocând moartea a 2 santinele de milițieni și a unui sergent șef de post milițian din garda portului, a unui muncitor și a mai multor militari ruși din marină și de uscat, dintre care și a unui ofițer rus și a foarte mulți cai; distrugerea în parte a magaziiilor, atelierelor din port, a infermeriei portului și avarii de case din port, dintre care una și a subsemnatului; incendierea depozitului de petrol în bidoane și benzină în butoaie în cantitate totală de aproape 100 vagoane aparținând la diferite societăți, grava avarie a Contra-Torpilorului rus Bospokonie –1300 tone, provocată de explozia prin lovire a două mine de baraj român, dar din vina autorității ruse care a dat un drum de intrare a vaselor prin baraj ce nu exista; distrugerea a două rezervoare goale din care unul a S.M. și altul a Administrației Portului și avarierea a mai multor alte rezervoare provocată din schijeile bombelor.

Măsuri mai importante luate cu această ocazie au fost acelea pentru acoperirea cu estacade a rezervoarelor de benzină și învelirea lor cu o cămașă de cărămidă sau saci de pământ până la o înălțime oarecare și ridicarea parapetelor de pământ pentru ferirea lor în caz de incendiu, precum și inundarea lor cu apă trasă de la mare.

Ridicarea întregului material explozibil de benzină și petrol aflat pe cheuri, de 70 vagoane și transportarea lor pe câmp deschis la stația Pallas, unde s-au dat în paza unui post militar.

Mijloace de apărare în contra aeroplanelor am avut 2 tunele găsite întâmplător de pe timpul englezilor de lângă atelierele C.F.R., tunelul de pe tot lungul cheiului de canalizare a cablurilor și mici estacade improvizate și constând din traverse de căi ferate acoperite cu șine și nisip.

La început, accidentele mortale prin bombe de aeroplane erau mai numeroase, dar cu timpul am reușit a obişnui toată lumea portului cu aceste ascunzători.

Escadra Rusă intrată în port din ziua declarării războiului a executat mișcări numai de torpiloare mai cu seamă după luarea Mangaliei și constând din bombardări de coastă foarte rare.

Tralerele și vedetele au lucrat continuu pentru inspectarea barajului rus și dragarea drumului de navigație.

Vedetele au lucrat și la ridicarea barajului român ridicând întreaga linie N.S.

Comandantul apărării a încercat ca să se ridice și distrugă cablul Constanța-Constantinopol, dar nu s-a reușit.

Cuirasatul rus n-a mișcat niciodată în timp de 55 zile de război.

În ultimile zile ale căderii Portului Constanța sau mai bine zis la 8 zile înainte de luarea ofensivei inamice torpilor Baranov, Comandant Hildebrand la recunoașterea făcută pe lângă Totlageac, inamicul atacându-l cu hidroplane și submarine s-a demascat, bombardându-l cu artilerie grea.

Acest brav oficer exclusiv întrebuințat în bombardarea coastei, asistat și de ofițerul nostru delegat Căpitan Costescu Ghica, a raportat acest lucru imediat Amiralului de Patton arătându-i rolul său acum. Ce este și mai mult, acest ofițer a încercat a raporta aceasta și Generalului Zaianciovsky, dar nu a reușit din cauza unei bombardări inamice înverșunate de aeroplane la Medgidia.

Artileria grea inamică de la Totlageac a fost recunoscută atunci și de pe uscat de Locotenentul Reimer, oficer de recunoaștere de pe Cuirasatul Rostislav, care a atras atențiune Amiralului de Patton de a interveni imediat cu artileria grea.

După 8 zile însă de la acest eveniment, inamicul complectându-și formațiunea sa, joi 6 octombrie ora 5.30 dimineața a început un atac înverșunat de artilerie grea, pe această parte a frontului, extremul Sud, durând toată ziua și toată noaptea. Cuirasatul Rostislav totuși n-a intervenit.

De altfel, dacă ne este permis a expune, după declarația oficerului nostru de legătură Căpitan Costescu Ghica, Amiralul în această zi a fost indispus, de la Patronul Regimentului Cernamorsky de Cavalerie al Țareviciului, de la Medgidia.

În această zi a fost și bombardarea cu aeroplane a orașului Constanța distrugând aripa dreaptă a Cazinoului, omorând mai mulți răniți și incendiind Banca Comercială.

Vineri 7 octombrie, rușii bătând în retragere la Tuzla, Locotenentul Popof împreună cu Căpitan Costescu, cari au fost în recunoaștere la fața locului și care abia s-au putut retrage, în mijlocul bombelor de aeroplane și de proiectile cum și a mitralierilor inamice, au raportat cel dintâi Amiralului de Patton și cel de al doilea subsemnatului că: „De la Tuzla la Constanța trupele noastre în complectă retragere, drumul inamicului era deschis și liber pentru orice invazie inamică”.

De asemenea, „Că inamicul are trupe puține și avansează cu prudență, ceea ce, dacă ar fi fost un corp de trupă cu o conducere energică l-ar da îndărăt cu siguranță”.

Imediat m-am transportat la garnizoană și am raportat aceasta D-lui General Dancov și D-lui Colonel Butunoi, Șeful Statului Major al Corpului V Armată, partea sedentară.

Lucrul acesta a fost confirmat apoi și de D-l Cpt.-Comandor Frunzianescu care a fost până la Lasmahale.

Nu știu ce măsuri se vor fi luat pe uscat, dar D-l Colonel Butunoi am auzit că s-a arătat foarte supărat, exprimându-se că raportul Căpitanului Costescu Ghica a fost o știre falsă.

Cuirasatul a deschis și el focul după amiază, dar din păcate și asupra satului Tuzla.

În seară de vineri, fără știrea mea, a plecat corpul de gardă de Vânători de la rezervoarele de petrol, iar sâmbătă dimineață, când am aflat, raportând cazul telefonic Garnizoanei, D-l Colonel

Butunoi mi-a comunicat că se făcuse din ordinul său și că pleacă și D-lui evacuând garnizoana. Sâmbătă dimineață am remarcat că lipsea și secția de tunuri de 75 m/m contra aeroplanelor deasupra Căpităniei care s-a retras cu garnizoana. Situațiunea fiind gravă, am fost la D-l Amiral de Patton cerându-i instrucțiuni în caz de evacuare, stabilind un program. Șeful său de Stat Major, Colonelul Vulcovisky, mi-a spus ceva evaziv că vor bombarda rezervoarele de petrol dar să rămână cineva locului să dea drumul benzinei, dar nimic mai mult.

Atunci am stabilit singur un program adică; de la plecarea din port să se dea drumul benzinei de la rezervoarele din port și de la Pallas, astfel că, bombardând apoi, să explodeze totul, de sus până jos, refugiații să fie ambarcați pe vasele din port în număr de trei, pe care le-am armat cu echipaje civile; Tralerele sau torpiloarele să excorteze vasele cu refugiați; vasele cu vele rămase să fie incendiate etc.

La toate acestea, răspunsul Șefului de Stat Major Rus a fost tot așa de evaziv, comunicându-mi că „Nu va fi părăsit orașul”. Cât privește portul, nu-l vor părăsi nici după căderea Constanței. În cazul cel mai rău, portul va ține cel puțin o zi. De altfel, trupele ruse sunt în așteptare. În port, totul să funcționeze în mod normal.

Am convenit că cel puțin piesele atelierului portului care nu sunt necesare Escadrei să fie demontate, ceea ce am și făcut și șeful său D-l Inginer Mihalopol a putut expedia cinci vagoane din acestea.

Inamicul apropiindu-se și trecând de Otelul „Principesa Măria” (KLM.15), panica în oraș a fost foarte mare.

După amiază am surprins pe grăniceri gata de plecare cu posturi ridicate și 2 căruțe cu efecte deja expediate.

I-am întors îndărăt făcând responsabil plotonierul, șeful lor.

Pe timpul nopții dimpreună cu Locotenentul Constantinescu din Marină am organizat un serviciu de patrulare din marinari până la tranșeele noastre de la Agiea.

Prima patrulă care mi-a raportat la 12 noaptea și pe care am trimis-o și la Rostislav să raporteze și Căpitanului nostru Costescu care la rândul său a comunicat Șefului de Stat Major Vulcovisky „Că linia de tranșee Agiea Osman Facă este ocupată

numai din regimente române, resturile rămase, dar dacă vor fi atacate dimineața, ca de obicei de inamic ele nu vor putea rezista”.

Am aflat că Generalul rus Pavlof a venit pentru apărarea Constanței dar nu știu dacă Șeful de Stat Major Vulcovisky i-a comunicat această stare de lucruri de la front.

Cuirasatul a bombardat toată ziua de sâmbătă dar tot din port.

Duminică 9 octombrie, am aflat că Escadra Rusă expediase deja vedetele și cele trei aeroplane rămase la Sulina.

Șeful de Stat Major al Escadrei nu mi-a dat nici o știre și nici o instrucțiune nici de astă dată.

Refugiații veneau mereu și din inițiativa mea i-am lăsat să se ambarce pe vasele sus arătate oprind numai pe lucrătorii atelierului, angajându-mă de a-i ambarca la momentul oportun.

Am comunicat mecanicului Vasiliu de la rezervoarele de petrol ca să fie gata la momentul oportun, când îl voi anunța să facă să se dea drumul benzinei atât din port, cât și de la rezervoarele de la Pallas.

La ora 10.30 - 11 se vedea artileria noastră de câmp care trăgea din dreptul crestei coastei de la vii. Aveam însă toată încrederea că Generalul Pavlof va interveni dintr-un moment într-altul. Totuși transporturi nesfârșite ruse se vedeau venind de pe șoseaua viilor retrăgându-se spre Canara.

La 11.30 Căpitanul Costescu Ghica ne-a comunicat „Că D-l Amiral de Patton a dat ordin de retragere cu condițiunea că totul să rămână intact și așa cum se găsește în port” specificând ca să nu se dea drumul benzinei, mai cu seamă, căci Constanța va fi reluată de a doua zi.

Comandantul Apărării Portului, D-l Cpt-Comandor Frunzianescu, întrunit în consiliu intim cu toți ofițerii a hotărât retragerea gărzii grănicerilor și a detașamentului de Marină pe uscat. De asemenea a luat dispozițiuni „ca țevile și munițiunile turelelor de 53 mm de pe digă să fie transportate și ambarcate pe transportul rus No.63”. Ceea ce s-a și făcut de Sub-Locot. Tănăsescu ajutat de un remorcher al nostru și un șalan ducându-l la numitul transport.

Nu știu însă dacă s-a putut salva toată fiindcă spărturile de șrapnele au început să cadă în port și Cuirasatul Rostislav să gătea de plecare.

Eu, rămas singur în port, m-am ocupat de retragerea lucrătorilor din port, de comunicarea ordinului mecanicului Vasiliu de a nu da drumul benzinei, apoi de retragerea vaselor cu refugiați și salvarea remorcherelor; ceea ce s-a făcut în perfectă ordine după plecarea flotei, nerămânând nici un om în port.

Acest lucru era cu atât mai important cu cât D-I Amiral de Patton mi-a dat ordin „Să nu las să plece nici un vas cu pânză de orice naționalitate sub amenințarea că în caz contrar vor fi masacrate și incendiate de Tralere”; ceea ce îmi era frică că în asemenea circumstanțe să nu încerce vreunul ca să iasă împiedicând manevra sau plecarea Escadrei.

Consulii Angliei, Rusiei și Franței au fost ambarcați pe un transport rus No.68.

Astfel au putut pleca din port vaporul Șucran, fost pavilion turc, Jeanne, fără pavilion, Kerchira pavilion elin și remorcherile Amarillis și Juliette A.C.P.

Pe fiecare din aceste vase am instalat câte un pilot.

Au mai fost însă în port, vasele Vattan 65 t. pavilion otoman armat cu fostul echipaj al S.M.R. Ovidiu, care în ultimul moment ne-a comunicat, mecanicul, că nu poate merge fiindu-i mașina avariată, Kilis motor grec 20 t. pavilion grec căreia i-a dezertat șoferul.

N-am luat măsuri de distrugerea lor fiindcă aveam ordin precis al Amiralului de a nu mă atinge de nimic, trebuind a relua imediat Constanța.

Țin a remarca, cu această ocazie, că remorcherile Amarillis și Juliette ale C.P.C. s-au condus perfect de bine executând ordinele mele și ajutând vasele la plecare sub ploaia spărturilor de șrapnele.

În acest moment am văzut în spatele meu căzând un obuz calibru mare în dreptul Căpităniei Portului și Căpitanul Costescu Ghica care a venit și m-a luat pe Cuirasatul Rostislav, prin spărturile șrapnelelor.

La Cuirasat a venit un ofițer român din infanterie cu gradul de căpitan rănit și adus de ordonanța sa.

Cuirasatul însă nu l-a primit și eu în grabă l-am trimis la transportul No.68 Rus care l-a dus la Odessa.

Cuirasatul apoi a dezlegat și virat repede sub spărturile șrapnelelor, iar la ora 1 p.m. eram travers cu farul mare.

Cam la un sfert de milă însă de acest far au început să ne vie și obuzele mari dinspre vii.

Tot convoiul a fost bombardat fără efect.

La stația Pallas ardea un rezervor de păcură atins din întâmplare de un obuz inamic, iar în oraș localul Diviziei de Mare arzând din toate părțile.

În oraș nu se mai observa nici o mișcare de oameni.

Inamicul însă își instalase deja artileria grea pe șoseaua de la vii de unde ne bombarda; cu una sau două guri de foc cel mult.

Rostislav s-a îndreptat apoi nesupărat de nimeni spre Sevastopol, unde am ajuns a treia zi marți 11 octombrie după amiază.

Transportul No. 68 s-a dus la Odessa și convoiul de vase cu refugiați la Sulina, sub excorta unui torpilor și un Traler.

La Sevastopol am aflat tristul eveniment al exploziei depozitelor de munițiuni și scufundării prin răsturnarea primului Dreadnought Imperatrice Marie. În port la Sevastopol am văzut pe șeful de Stat Major al Amiralității Ruse căruia i-am comunicat întreaga această stare de lucruri din Constanța, cu convingerea că dacă s-ar fi bombardat din timp și cu artilerie grea șoseaua Tuzlei, pe care se formase și înaintase artileria grea inamică sau dacă ajutorul Generalul Pavlof ar fi venit cu un ceas mai înainte poate situația Constanței să fi fost salvată.

De asemenea că dacă ar fi fost o legătură mai mare între armate de uscat și flotă și dacă serviciul de recunoaștere de aeroplan ar fi existat, sau dacă s-ar fi efectuat mai eficace (fiindcă cele câteva aeroplan care au existat nu prea au dat rezultate bune, fie că n-au funcționat ele, sau că aviatorii n-au putut) poate și situația întregului front ar fi avut o altă soartă.

Am arătat că întreaga cantitate de benzină și petrol lăsată în port și la stația Pallas reprezenta cantitatea enormă de peste 20 000 vagoane, produse

petroliere. Am constatat însă cu surprindere că Amiralitatea nu avea cunoștință de existența liniei Mircea Vodă-Bazargic.

Am văzut și pe D-I Amiral Colceac, Comandantul Flotei Ruse care mi-a confirmat că a fost ordinul său de a nu se atinge de produsele petroliere din port ca și de nimic alt ceva din Constanța, fiindcă avea încrederea de reluarea Constanței de a doua zi, dar acum chestiunea fiind gravă va da ordin de bombardarea rezervelor de benzină; ceea ce l-am văzut făcând-o chiar înaintea mea, către Divizia de Torpiloare a Cneazului Trubescoi.

Joi 15 octombrie am plecat din Sevastopol cu un vas portmine Xenia, direct la Reni prin Sulina, având la bord pe Contra-Amiralul englez Filimon.

Căpitanul Costescu Ghica a fost reținut la Sevastopol, Divizia de Cuirasate Rostislav și Pantelimon fiind formată.

CONCLUZIUNI

1) Escadra Rusă ca și armata de uscat Rusă au avut tot concursul nostru în port și constând în: reparațiuni de vase și mașini din care cele mai importante au fost reparația definitivă a două vedete cari au avut toată pupa demontată a contra-torpilatorului „Qespoconie”, grav avariat de explozia a două mine spre a putea lua Marea la Sevastopol; demontarea tunurilor și tuburilor de lans-torpile ale acestui torpilor aprovizionarea cu produse petroliere a întregii escadre din Constanța, benzină pentru Medgidia și două trenuri cu păcură de 900 tone pentru vasele ruse din Brăila; Serviciul de Pilotaj și toate corvezile din port au fost făcute numai de vasele noastre; contra-torpilorul sus arătat dacă a putut fi salvat numai grație măsurilor și mijloacelor rezezi date de noi; toate transporturile pe uscat cum a fost parcul de aeroplane, convoiurile de trupe și aprovizionările lor s-au făcut prin rechizițiile noastre; s-a rechiziționat și un vapor român Elena care n-a mai fost întors în port.

2) Transporturi ruse prin port mai importante au fost cele două brigăzi de infanterie rusă cu aprovizionările lor.

3) Poliția Portului s-a făcut cu trupe de uscat române constând din milițieni grăniceri, un detașament de milițieni din regimentul 74 și unul din batalionul 9 Vânători.

La început, aceste gărzi din oameni scutiți din serviciul militar și neinstruiți au putut provoca accidente ca cele de împușcări între santinele prin imprudență, cu două victime mortale a doi soldați, unul milițian și altul grănicer activ.

4) Garnizoana ne-a retras detașamentul de gardă de vânători în seara de 3 octombrie, lăsând rezervoarele de petrol fără pază și fără știrea mea, sub motiv că a primit ordin de evacuare și nu mai era nevoie de pază; după cum ne-a comunicat a doua zi D-I Colonel Butunoi, Șeful Statului Major al Corpului 5.

5) La plecarea noastră nu s-au luat măsuri de distrugere a materialelor rămase fiindcă escadra Rusă ne-a oprit sub motiv că Constanța va fi reluată dintr-un moment, într-altul.

Din inițiativa mea însă și a Inginerului Mihalopol s-au putut salva piese mai importante din atelierul portului; precum și vasele Sucran fost pavilion turc, Jeanne fără pavilion și Kirkira pavilion Elin cu foarte mulți refugiați și lucrători ai atelierului portului. Am salvat și cele 2 remorchere ale portului cu care făcând un convoi l-am trimis la Sulina sub escortă.

Escadra însăși, grație măsurilor luate de mine și a concursului remorcherelor portului, s-a putut retrage în perfectă ordine.

Am lăsat însă în port toate corăbiile foste sub pavilion turc, dar care nu erau în stare de a funcționa imediat, fiindcă din ordinul Marelui Cartier General le luasem deja tot ce era pârâmbă de sârmă, ancorate și lanțuri. Au rămas însă și corăbii în stare bună de navigabilitate, vreo zece grecești și trei românești mai mici. A rămas vasul Vattan, mic, care putea funcționa anevoie și un remorcher al construcției care nu putea funcționa. Două drage din care una în stare bună de funcționare.

6) La Sevastopol, Amiralitatea Rusă nu știa de existența liniei Mircea Vodă-Bazargic, ceea ce poate ar fi contribuit mai mult la darea ordinului de a nu ne atinge de produsele petroliere.

Dacă îmi este permis a face oarecari reflecțiuni personale, cred, că dacă Cuirasatul Rostislav ar fi contribuit, artileria sa grea de pe mare bombardând șoseaua Tuzlei unde s-a format artileria grea inamică și pe unde s-a rupt frontul nostru de sud poate nu s-ar fi putut grăbi predarea Constanței.

7) Cuirasatul n-a ieșit niciodată din port și când a ieșit la retragere a plecat direct la Sevastopol fără a se opri în urma sa și fără a proteja retragerea de pe uscat.

Timp de trei zile cât a durat atacul inamic nu a venit nici un ajutor la Constanța nici de pe mare, nici de pe uscat. Generalul Pavlof a venit prea târziu.

8) Populația Constanței s-a salvat mai mult grație recunoașterii Locot. Popof de pe Rostislav și a Căpitanului Costescu Ghica, care au raportat adevărata situație a frontului, dar care au fost ascultați prea puțin de autoritățile militare, flotă și uscat.

9) Îmi permit a recomanda binevoitoarei atențiuni pe Comandantul Hildebrand al contra-torpilelor, Baranov, care a recunoscut primul artileria grea inamică cu 8 zile înainte de atac, și care a încercat toate mijloacele de a decide o acțiune în contra ei de pe mare sau de pe uscat; a Sub-Locot. Reimer tot de pe Rostislav care a făcut o recunoaștere de pe uscat și a confirmat pe cea făcută de torpilelor Baranov, a Locot. Popov de pe Rostislav care de asemenea a servit ca ofițer de recunoaștere în tot timpul și mai cu seamă în cele trei zile de atac ale inamicului din urmă, expunându-și viața cu toată abnegațiunea și aducând servicii reale; a Căpitanului Costescu Ghica care ca ofițer român, în adevăratul său rol de ofițer delegat pe Rostislav, a luat parte atât la recunoașterile torpilelor Baranov cât și a Locotenentului Popov raportând autorităților române situația critică a Constanței și contribuind prin aceasta la salvarea populațiunei liniștite; a echipajelor remorcherelor Amarillis și Juliette cari au servit până în ultimul moment în perfectă regulă și sub spărturile șrapnelor.

Subsemnatul rămânând singur în port pentru organizarea retragerii pe uscat și pe apă, Căpitanul Costescu Ghica a fost singurul care a venit și m-a salvat luându-mă pe Cuirasatul Rostislav, în mijlocul spărturilor de șrapnele.

Acest ofițer plin de calitate ar fi o măsură dreaptă să fie răsplătit cu gradul superior ce i-se cuvine.

10) Am salvat întregul personal al Căpităniei și cu toată arhiva sa, pe uscat, dar în drum mi s-a raportat că a murit, mai demult fiind suferind, pilotul Mihăilescu Gheorghe. Eu însă n-am putut salva nici îmbrăcămintea mea.

11) Subsemnatul, cu întregul meu personal de birou de pilotaj și polițienesc mobilizat pe loc mă aflu la Galați pe lângă Inspectoratul Porturilor funcționând cu oficiul de Căpetenie, în cea ce privește actele juridice ale portului Constanța, rămânând la dispoziția Marinei și armatei când mă vor chema.

Căpitanul Portului Constanța,
Lt. Comandor (ss) Mihuțu
Galați 16/X – 916.

---

¹ *Marea Unire din 1918, în context european*, coord. Ioan Scurtu, București, 2003, p. 94-96; *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, București, 2003, p. 418-419; la această dată în locuința lui Vintilă Brătianu au fost semnate cinci exemplare în original pentru: Rusia, Franța, Marea Britanie, Italia și România, de semnarea documentelor de alianță cu Antanta nu au știut nici măcar membrii guvernului.

² *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, București, 1987, p. 121-122.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi pe larg Radu Ștefan Vergatti, *Starea de spirit a lui Ionel I.C. Brătianu după intrarea României în Primul Război Mondial*, în „Buletinul Științific. Studii Istorice” al Universității din Pitești, nr. III – IV (2004-2005), Pitești, p.113-114; pentru biografia lui Ionel I.C. Brătianu, vezi pe larg, Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, București, 1994; Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică*, București, 1992.

⁵ *Istoria militară a poporului român*, coord. Acad. Ștefan Pascu, vol. V, București, 1988, p. 431-435.

⁶ Vezi pe larg Matila Ghyka, *Curcubeie, fericit ca Ulise...*, vol. II, traducere de Georgeta Filitti, București, 2003, p. 5-67.

⁷ Arhivele Militare Române, fond nr. 1683, dosar nr. 209, f. 19-24.

THE CALL OF DUTY? GERMAN SOLDIERS, POWS AND WOMEN IN THE LAST YEAR OF THE SECOND WORLD WAR

JOHN ZIMMERMANN, Germany

1. Introduction

“England expects that every man will do his duty!” – That was the flag signal that Admiral Horatio Nelson sent from HMS Victory to his fleet at 11.40 AM when the battle against the superior combined French and Spanish forces at Trafalgar began in 1805. In doing so, he avoided appealing to the bravery of the individual or to the judiciousness of fighting a just battle. One did not necessarily have to be brave and courageous, but the need to do one’s job was clear to everybody. There was no pathos calling for enraptured heroism but, instead, a down-to-earth appeal to function as required. It is universally known how the naval battle at Trafalgar ended, namely more fortunately for England than for Nelson himself, who succumbed to a gunshot injury sustained during the battle. He had, incidentally, actually intended to send “Nelson confides”, but his flag officer suggested the “England” variant, which the admiral also immediately accepted. He was obviously aware that it is crucial to whom or to what one feels dutious. Because, etymologically, “duty” is defined as “first of all something that someone is required to do for moral reasons, but [duty] is also referred to as being required of someone by a legitimately regarded authority.”¹ Unlike duress, duty is based on a rational or ethical consensus, with the one performing the duty therefore accepting the necessity to do so. For soldiers in whatever era and whatever army this consequently means, first and foremost, obeying and fighting.

This was exactly what also the Wehrmacht leadership demanded when it increasingly re-

minded its soldiers in the last year of the Second World War to do their duty, as a means of motivating them to carry on. Although in their memoirs the former generals confessed of realising at an early stage that defeat was coming, they explained that the performance of duty was the main motive for continuing with a lost war.² The book titles already indicate the apologetic tone, because reasons as to why they nevertheless sent their men into hopeless battles are difficult to understand from a rational point of view and incomprehensible militarily.³ Historical research on the military elite of the “Third Reich” has so far revealed individually differing conflict situations, of course, ranging between loss of reality and self-deception, and between a personal need for recognition and the wish to extend one’s own position of power, in view of the Allied military trials feared in the event of capitulation.⁴ What applies to “quite ordinary Germans” is also applicable to simple soldiers, namely that they wanted to get through and survive somehow. The legend of Hitler being an ominous, all-powerful and omnipresent figure, however, can be deemed as disproved. It was not needed at all, with the “Führer’s” military translating his ideas into plans, orders and operations with the usual obsequiousness. Often enough, it was they who first provided him with the impetus, and continued to do so until the last days of the war. It was not without reason and not only in this context that Grand Admiral Karl Dönitz, as the last “Führer”, set the pattern of argumentation, culminating in the statement of how he perceived soldierly duty: “A soldier has to fight; the graver things are, the stronger must be his will to fight. He, therefore, is the last

person who can advocate surrender.”⁵ This verdict is to be found throughout retrospective literature, from the top brass, i.e. generals down to the simple private.

This may apply to the eastern front, where a consensus prevails concerning the ideologised warfare conducted by the Wehrmacht, with the fear of retaliation by the Red Army being added as a further significant motive. There has so far, though, been a lack of relevant studies regarding the battles against the western allies. It is hence the objective of this paper to clarify what motivated soldiers throughout the ranks to carry on a pointless war and at the same time want to survive it. The findings of my more extensive study on this subject are described and summarised in the following, so as to be able to present an intersection, as it were, that provides initial indicators.⁶ The motives of the soldiers fighting against the western powers are brought out in a first step and then compared with the motives of those who were already captives of the western Allies at the time (in other words, unlike their fellow soldiers on the battlefield did not face an immediate threat to their health or even their lives), as well as with the motives of women⁷ who were completely outside the military construct. Although the latter had already spent long years being subjected to wartime bombing, it was only when the fighting took place on homeland soil that they experienced actual contact with enemy soldiers.

2. Soldiers' motives

a) *Generals*

Capitulation was never an option for the military leadership elite of the German Reich, neither at the time nor in retrospect. As the recently appointed Supreme Commander in the northern region, Grand Admiral Karl Dönitz, made absolutely clear to his *Gauleiter* officials even on 25 April 1945, surrender was “exclusively a matter for the state leadership, embodied by the Führer”.⁸ He did not depart from this position even after the end of the war, when interviewed by Allied interrogation officers: “To me, intervention was out of the question, based on what I knew. It would have been wrong, in my opinion, to interfere with another department without detailed knowledge. Where would things end if this was generally the practice.”⁹ And he was by no means alone in thinking

this way: “The political leadership made the decision to venture into war, and it also had to decide whether and when there was a possibility to end it. Also the reproachful question, asked after the last war, as to “Why did you not stop waging war after you must have known that the war was already lost?” is, for this reason, mis-directed. As one of the generals responsible, Hans Frießner, said in 1956 “(...) Any military commander who would capitulate without the instruction of his government would violate not only every basic military law but also the principle that determines the relationship between politics and the Wehrmacht”.¹⁰

Which is why many saw death or perseverance as the only alternative¹¹, and even those close to the resistance thought that the only thing left for them was “the soldierly attitude, which was possibly conducive to sparing the German people and the soldiers entrusted to our leadership from the worst.”¹² This they had in common with those loyal to the regime, such as General Dietrich von Choltitz, who saw it as an expression of the highest soldierly virtue to prove oneself before the enemy regardless of sacrifices¹³, or General Alfred Jodl, for whom the greatest achievement in a soldier's life was (to fight) “to the death, even when already facing it”¹⁴. The insipidness of such pathos-filled statements was soon exposed nevertheless, as in the example of Field Marshall Walter Model. He wrote to his wife on 24 March 1945 that it was essential “not to give up hope on any account, but to remain active according to the dictum “Continue to fight courageously and prefer to die bravely rather than lose freedom and taint the soul!”¹⁵ It is permissible to ask the question in how far the suicide he committed not even a month later can be considered a sign of his bravery. Neither Choltitz nor Jodl, moreover, fought with weapon in hand. They, unlike hundreds of thousands in those days, survived the war, as did General Hermann Balck who similarly believed in having to continue the fight “until the enemy realised the impossibility of bringing us (sic!) to our knees.”¹⁶

He nevertheless described the predicament of the military leaders at the time during the last phase of the Second World War when he stated: “General Jodl was quite right when he said that Hitler was our destiny, we will either be victorious with him or go under with him. Hitler was in no manner or form replaceable. His person was the cement that insolubly held the people and the

Wehrmacht together. All the authority of the commanders at every level, each devotedness of the ordinary man, was rooted in him. If Hitler were removed, the Wehrmacht and state would then collapse.”¹⁷ The fact is in any case that Hitler had, from the beginning of the war, proclaimed that there would be no repetition of 1918, that for him surrender was out of the question.¹⁸ It is equally a fact that those who, in their own words, continued to fight in order to defend their homeland had a very major part in its destruction and were responsible in the last year for almost just as many casualties as in the preceding war years taken together.¹⁹ Even so, it was not only the German public that for decades followed the lead given by retrospective literature, probably because it seemed logical to do so at first glance. The war was, it was said, continued for a lack of alternatives, and the already inevitable defeat was eventually sealed due to the immense superiority in materiel. The Wehrmacht, on the other hand, stood up to the enemy’s superiority as long as it was in any way within its possibilities to do so.²⁰ Closely associated with this is the astonishingly persistent legend concerning an “untarnished” Wehrmacht that had been created to a considerable degree by memoir literature.²¹ Some commanders, even while they were in captivity, demanded leadership positions in the new state as well, instead of accepting responsibility.²²

The military therefore thought beyond the end of the war. In defining themselves as a functional elite they saw the opportunity of being needed again also after the war. It must have been in their thoughts, therefore, to demonstrate their professional skills even under the adverse conditions of the last months of the war. In this context, priority was given not only to preserving power and status or to surviving but also, by combining the two arguments, to continuing to exist as a functional elite beyond the end of the war. Carrying on in a kind of *business as usual* was also an obvious possible course of action.²³ The military were thus able to remain loyal to their previous principles. They needed neither to surrender nor to desert nor to defect and therefore not expose themselves to the regime’s persecution mechanisms like many ordinary soldiers. Soldiering-on, however, posed namely a much greater risk to life and limb for those who actually fought in battles than for the senior and highest-ranking officers at the headquarters and

command posts. The regime and military leadership, moreover, not only threatened to mete out punishments for any such considerations, but also provided “motivation” through a burgeoning system of dotation, promotions and awards. Many in the military were thus able to accumulate honours and awards also beyond the end of war which, under normal conditions, would have been much more difficult to obtain.

b) Ordinary soldiers on the battle field and as POWs

The morale and motivation of most of the soldiers was already severely battered in the course of 1944. It improved again for a short-time as a result of the Ardennes Offensive in the west, but rapidly collapsed when the attack failed.²⁴ For the vast majority of the soldiers, however, surrender was out of the question. Although desertion and other ways of finishing with the war individually had meanwhile developed into mass phenomena, they remained an option only for a minority. There are reports of soldiers in individual cases who shot themselves in view of the futility of their situation.²⁵ Of course, the growing terror used by the regime and military superiors against their own soldiers must in no case be underestimated in this connection. But for that very reason, ordinary soldiers on the battlefield concentrated on the time to come after the war.²⁶ A certain “L.” summed it up when he wrote to his wife in January 1945: I don’t care about anything any longer, I have become so indifferent (...). Don’t lose heart, because soon this fierce struggle for our existence will be at an end. Then we can say we did our duty. (...) You know, those who are best off are the ones six feet under.”²⁷ One’s own actions were hence regarded as pointless at the time; they made sense only in a future after the war.²⁸ Until that time arrived, anything other than compliant behaviour was an option only if it was then possible to keep up appearances.

This held true even for the soldiers in western Allied captivity, regardless of their ranks.²⁹ The range of assessments and opinions regarding the war situation was also the same there as on the battlefield. Only a few conceded the inevitability of defeat, while the majority continued to hope for victory; nobody at any rate put the case for a need to surrender.³⁰ This consistency between the soldiers in captivity and those on the battlefield dem-

onstrates unambiguously the existence of basic convictions and behaviour patterns. The will to soldier on, or at least the unwillingness to surrender, was not, then, determined by the everyday threat to life during the war and can be interpreted even less as a development of the last phase of the war. The comparison with women in the “Third Reich” shows to what extent this can be considered a matter of principle.

c) Women

The study of basic behaviour patterns of German females generally reflects those established for the male perspective. Although, gradually, the Hitler myth also lost its sheen with the women, attachment to the regime eroded and war-weariness increased. The search for alternatives remained limited nevertheless, and resistance the exception. As long as the enemy was impersonal, so to say, and the broader living conditions remained basically untouched, the vast majority of women were not ready to give up the war or even to act against it. The increased terror, particularly in the last few months, must be taken into account in this regard as in the case of the men, but the fear of what was to come later was in both cases an incomparably greater motivating factor for soldiering on. The actual everyday struggle for survival, or what was at least increasingly perceived as such, became ultimately a struggle to survive the NS system, to which the majority did not withdraw their allegiance until the end.³¹

In this context, as in the world of male socialisation, the “performance of duty” provided the main source of momentum, both in contemporary argumentation and in hindsight. The only difference between male and female perception in the last phase of the Second World War seemed to be that women understood more easily and earlier than men that this war had been lost. They reacted to this in the same way as the military, by withdrawing to the “tasks” assigned to them, namely the private sphere. The survival of the family beyond the end of the war was seen as the key factor. This is additionally demonstrated by the fact that it was often women, nonetheless, who assumed responsibility for the task if their locality and, therefore, their homes were faced with destruction in what was seen as a futile situation during the last year of the war.³² By generally showing readiness to do so only when the male actors re-

fused to surrender, they already assumed a role that was quickly reinstalled in the post-war societies and was to continue for decades.³³ In this respect a line of continuity emerged also for women long before the end of the war, enabling them to continue with their generally accepted life in the post-war period without any far-reaching break with tradition in public. The ambivalences experienced between emancipation and subordination, between action and reaction, and between victim and deed, however, remained unresolved because they were generally disregarded. This was obviously the individual price the women paid for the possibility to withdraw, together with the men, to a position as part of a misled and oppressed nation. The principle of “doing one’s duty”, which was partly felt to be, and partly put forward as, the legitimating argument, served them to that end.³⁴

3. Behaviour patterns and socialisation

Toward the end of the war the German population lacked alternative courses of action because it had never learned to look for them. Having emerged from an empire with its militaristically inflated servile spirit, the majority had no idea about republics and ended up in a dictatorship that seemed to offer what most had missed since days of the Kaiser: order, straightforward circumstances and a clear centre of gravity in the political and social landscape.³⁵ Hitler and his party promised all that, and it is not least of all because of this that the “Führer” held such great appeal. But if this was the reason for National Socialism being able to gain power nationally, why should there have been any thought in 1945 that self-initiative and moral courage might then be allowed to become possible? The small number of those who put up resistance is proof of that. If there had been a need for a “strong man” in 1933, as there apparently was, why should there no longer be one, especially in the existence-threatening phase of the last year of the war? Was it not, if anything, consistent that the attachment to the “Führer” became ever closer as the threat to people’s personal or material existence grew?

Action to curtail the war was taken only when neither the regime nor the “Führer” was able to assure the protection of personal belongings and lives or to make people soldier on. Such action,

though, was generally directed against the war and not against the NS regime, because holding on to what had gone before might have been counter-productive for one's own survival. The fact that it was often women who then either took the initiative themselves or provided the main impetus for it is similarly retraceable to relevant upbringing- and education-related patterns. Despite diverse twists and inconsistencies in the definition of woman's role in National Socialism, she nevertheless remained one thing: the guardian of the family's existence and responsible for the household. She was, in the war years, also the one who ensured everyday survival as long as the male was not present, due to being a soldier. The NS regime had also propagated this role and prevented any emancipatory developments, as far as they are at all definable. This explains why often women in particular were not willing to sacrifice their own possessions and belongings in the last phase of the war.³⁶

Male behaviour patterns were much more schematic and simpler in the last phase of the war. Men had been more deeply integrated into the system hierarchy than women. The "Third Reich" had, besides, been constituted on the basis of perceived male virtues: contest, assertiveness, and the will to lead. Command and absolute obedience defined the relationship among the male population. Each and everyone had a place in the existing hierarchy which he had to fill at any cost until he was released from his responsibilities; independence was permissible only to a limited extent. In this way it was possible to place all the blame on obedience to orders. Upbringing and education not only under National Socialism but also in the times prior to that ought to be included in this respect. In the "Third Reich" especially, the duty of obedience and allegiance underpinned by an oath dispelled any ambivalence in understanding the concept. But it also released the perpetrators from the responsibility for their deeds as a result.³⁷ They continued, later, to ignore that they had not contented themselves, as Hannah Arendt put it, with "observing the letter of the law (...), but with identifying their own will with the spirit of the law"³⁸ and, in particular, with that of the "Führer". This systematic Tran valuation by complying with the "Führer's will" as the only valid guiding principle between 1933 and 1945 was nowhere more obvious in Germany than in the Wehrmacht. Instilled

in citizens as early as the 19th century³⁹ as "crowning all duties towards the state", compulsory military service escalated into an apparently unquestionable service *sui generis*.

Ultimately, and this has yet to be taken sufficiently into account by military history research, it was not a special but an everyday behaviour pattern that was responsible for people "soldiering on" in German society at the end of the Second World War. The discussion about the ominous "zero hour" manifestly long obscured the view that the behaviour of the Germans, in terms of their logic, was plausible. For the majority of the population in the German Reich, the war was lost sometime between September 1944 and May 1945, yet trust in the regime was not simultaneously withdrawn. It was not without reason that a large proportion of Germans did not want to abandon former ideals of "good" National Socialism until far into the post-war period and pinned the responsibility for the "negative" ones on those right at the top. As a logical consequence, those who had been involved in the events were the ones to stage the culture of retrospection regarding the Third Reich. Within it the legend concerning "zero hour" provided the dividing line between past and future and hence for the responsibilities for the crimes.⁴⁰ The concept of duty forming the focus of all education since the days of the Empire, if not before, which demanded personal sacrifice to the point of self-denial, was not only politically instrumentalised in that period, but also experienced its strongest form of expression through individual duty being bound to the "will of the Führer". Military service especially, by it being declared a "duty of honour" following the Prussian reforms of the early 19th century, became the purest form of doing one's duty.⁴¹ Only a much more broadly based study, of course, can determine to what extent the individuals involved actually felt this way.⁴² But it is undisputed that the topos intrinsically was the guiding principle.

4. Closing remarks

The catastrophic situation of the "Third Reich" in the last year of the Second World War did not come about unexpectedly. Strictly speaking, not all too much had changed from a purely military perspective compared with the wartime events after early 1943. Thereafter, the armies of the anti-Hitler coalition continuously pushed the German

forces back to the Reich borders and beyond, while the resources of the Wehrmacht dwindled in all areas. In this respect the situation during the last few months of the war was more of a continuous development for the Germans, and all the actions to prolong the war that appear obscure to us today were due to anything but panic-stricken thinking. Germany's recourse to old men, women and children, for instance, was nothing new in 1945. By then, if not before, the manning of flak positions with school children during the air war, the messenger services of the Hitler Youth and, in particular, the employment of women within the military represented important developments toward their actual involvement in military action on the ground.⁴³ For a militarised society such as that of National Socialist Germany, any other behaviour would also have been less easy to comprehend in view of the war's development. Leaving aside the unscrupulousness of the Wehrmacht leadership, what remained is behaviour compliant with the system, which is discernible in German society in general until the end.

The phenomenon of apparently holding out heroically to the last man is, furthermore, a century-old motif. Mythically exaggerated events of a similar nature, such as the Spartans' Battle of Thermopylae or the Texans' Battle of the Alamo, are to be found in world history. And northern as well as, especially, Germanic mythology is full of tales celebrating or even calling for the hero's own downfall for the sake of a supposedly higher good. The Nibelung saga, which is the Germans' national epic, so to speak, is the most powerful example of this.⁴⁴ This connection between mythology and the events at the end of the war in Germany is not as far-fetched as might appear at first glance if Göring's instrumentalisation of the Thermopylae motif in the context of the Battle of Stalingrad is considered. It would be an interesting approach for future research to study the extent to which, therefore, cultural and sociological conditions of the Germans are reflected in their behaviour at the end of the Second World War, because hopeless battles are generally considered the stuff of new myths that create national coherence.

Also, the educational background correlated with the background experience for many involved in this context. The image of the Germans being in the midst of a "world of enemies" had already become a constant in Imperial Germany's imagi-

nation in the First World War and continued to have a broad impact in the interwar years because of the topic of the "shameful peace of Versailles". This may have nurtured the view in the last phase of the Second World War that it was the duty of every individual not to give up as long as there was any imaginable possibility of continuing the struggle. As a consequence, performing one's duty thus became a value in itself. The only accusation that could be levelled was of having considered the wrong thing as a duty or having derived the duty on the basis of the wrong underlying conditions, which actually proved to be the case in the post-war period. The German originator of the war promised to improve its ways and proposed to demonstrate this within the framework of democratisation. The war victors saw in this an acceptable consensus being achieved because it allowed them, without any loss of face, to integrate the losers of the war into a common network of values and norms, which all were jointly to defend in future.⁴⁵ Although this applies primarily to the western part of Germany, which was soon to become the Federal Republic, a corresponding context was to be found in the eastern part, albeit under completely different political conditions. It must not be disregarded in this connection that this behaviour was in no way the outcome of any plans made in the last phase of the Second World War that were then gradually implemented. It evolved, rather, from the mixture of authoritarian education and the deference to authority associated with it, on the one hand, and from a knowledge of the crimes committed under a regime to which the people had been loyal, on the other hand (something that is certainly demonstrable for the broad majority). The former had blocked the possibility of alternative action, and the latter had not really allowed the wish to come about.

Those militarily responsible in the west were not ready to give up, therefore, not only because they had allowed themselves to be debased to a mere functional elite or because, through their strict sense of military duty alone, they wanted to remain loyal to the very end to the "Führer" as their head of state, as the person to whom they had pledged their oath, and as supreme commander. The melding of National Socialist ideas with the military mindset had long been completed, relieving such slogans as *Perseverance* and *Struggle* of their propagandistic connotations and

allowing them to be endowed with meaning until the end. Not only was there to be no repetition of 1918, it was possible to write a heroic story that the generations to come could be proud to remember.⁴⁶ This time, unlike at the end of the First World War, evidence had to be provided either that really everything had been attempted to make the impossible still come true or that they had been defeated “with dignity”. Aware of the absurdity of the stab-in-the-back legend, they wanted themselves to become the “heroic role models” for the future generations of soldiers, having been unable to find them in the defeated imperial army. The objective was now the rebirth of the state and, with it, of the army on the ruins of the old. As late as 1961, Friedrich Ruge who had by then become an Admiral in the *Bundesmarine*, explained on the occasion of his retirement: “Soldiers at the front, in the field, were unable to act in any other way than to adhere to their oath and fight.”⁴⁷ Many had already foreseen this at the end of the war. In the spring of 1945, for example, US intelligence officer Saul Padover frustratedly reported to his superiors after diverse interrogations of railway workers in Krefeld, “These people would work for Hitler until the last moment, and then for us with the same unquestioning obedience”.⁴⁸

¹ Cited in Kluge, Friedrich/Elmar Seebold: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24th edition, Berlin 2002.

² The point in time at which each individual claims to have realised this varies, however. Only a few die-hards, though, continued to believe in a victorious outcome until the last months of the war: Fretter-Pico and Frießner in early 1945, and Model, Reinhardt and Schörner until the very end. There are, by comparison, written statements from the majority, between the failure to take Moscow in 1941 and the successful allied landings in Normandy in 1944, that defeat was coming. Most of these, in turn, claim to have been convinced of defeat by late 1942/early 1943 at the latest; see Paulus, Friedrich, *Ich stehe hier auf Befehl. Lebensweg des Generalfeldmarschalls Friedrich Paulus. Mit den Aufzeichnungen aus dem Nachlaß, Briefen und Dokumenten*, edited by Walter Görliitz, Frankfurt a.M. 1960, p. 263, Rommel, Erwin, *Krieg ohne Hass*, 3rd edition, Heidenheim 1950, p. 244, Choltitz, Dietrich von, *Soldat unter Soldaten*, Zurich 1951, pp. 147 and 166, as well as Westphal, Siegfried, *Heer in Fesseln. Aus den Papieren des Stabschefs von Rommel, Kesselring und Rundstedt*,

2nd revised edition, Bonn 1952, pp. 27 and 201. Some claim to have come to this conclusion already a year earlier: see Warlimont, Walter, *Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht. Grundlagen, Formen, Gestalten*, Frankfurt a.M. 1962, p. 213, Röhrich, Edgar, *Pflicht und Gewissen. Erinnerungen eines deutschen Generals 1932 bis 1944*, Stuttgart 1965, S. 177, and Guderian, *Erinnerungen*, S. 223 und 237.

³ Siehe z.B. Hausser, Paul, *Soldaten wie andere auch*. Osnabrück 1966, Choltitz, *Soldat*, Westphal, *Heer*, Guderian, Heinz, *Erinnerungen eines Soldaten*. 4th edition, Heidelberg 1951 or Kesselring, Albert, *Soldat bis zum letzten Tag*. Bonn 1953. See on the other hand the academic assessment of this behavior in Gerstenberger, Friedrich, ‘Strategische Erinnerungen. Die Memoiren deutscher Offiziere’, in: Hannes Heer/Klaus Naumann (ed.): *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944*. 2nd edition, Hamburg 1995, pp. 620-629, Zimmermann, John, ‘Das Bild der Generale – Das Kriegsende 1945 im Spiegel der Memoirenliteratur’, in: *Der Krieg im Bild – Bilder vom Krieg. Hamburger Beiträge zur Historischen Bildforschung*. ed. by Arbeitskreis Bildforschung, Frankfurt a.M. et al. 2003, pp. 187-211, Krechel, Mario, *Die Bewertung der Kriegsniederlage 1945 durch die deutsche Generalität im Spiegel autobiographischer Aufzeichnungen*. Unpublished thesis. Hamburg 1996, as well as Meyer, Georg, ‘Zur Situation der deutschen militärischen Führungsschicht im Vorfeld des westdeutschen Verteidigungsbeitrags’, in: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, 4 vols., Vol. 1: *Von der Kapitulation bis zum Plevan-Plan*. edited by MGFA, Munich, Vienna 1982, pp. 577-735.

⁴ Messerschmidt, Manfred, *Die Wehrmacht im NS-Staat. Zeit der Indoktrination*. Hamburg 1969, Messerschmidt, Manfred, ‘Die Wehrmacht in der Endphase. Realität und Perzeption’, in: Messerschmidt, Manfred/Ekkehart Guth (eds.), *Die Zukunft des Reiches: Gegner, Verbündete und Neutrale (1943-1945)*. Herford, Bonn 1990, pp. 195-222, Müller, Klaus-Jürgen, *Das Heer und Hitler. Armee und nationalsozialistisches Regime 1933-1940*. Stuttgart 1969, Wette, Wolfram, *Die Wehrmacht. Feindbilder, Vernichtungskrieg, Legenden*. Frankfurt a.M. 2002, Ueberschär, Gerd R./Winfried Vogel, *Dienen und Verdienen. Hitlers Geschenke an seine Eliten*. Frankfurt a.M. 1999, Förster, Jürgen, ‘Die Wehrmacht und das Ende des „Dritten Reiches“’, in: Arndt Bauernkämper/Christoph Kleßmann/Hans Misselwitz (eds.), *Der 8. Mai 1945 als historische Zäsur. Strukturen, Erfahrungen, Deutungen*. Potsdam 1995, pp. 50-65, Dülffer, Jost, ‘Vom Bündnispartner zum Erfüllungsgehilfen im totalen Krieg. Militär und Gesellschaft in Deutschland 1933-1945’, in: Wolfgang Michalka (ed.), *Der Zweite Weltkrieg. Analysen, Grundzüge, Forschungsbilanz*. 2nd edition, Munich, Zurich 1990, pp. 286-300.

⁵ Vernehmungsprotokoll: Fragen an Grossadmiral Dönitz im Lager Mondorf (Lux.) 1945; BA-MA N 539/v.31, fol. 12.

⁶ On this and the following see Zimmermann, John, *Pflicht zum Untergang. Die deutsche Kriegführung im Westen des Reiches 1944/45*. Paderborn 2009 (forthcoming).

⁷ In view of a lack of relevant studies, it will not be possible in the following, either, to make any general statement about *women* as such, this being due to the, in some cases, widely differing individual backgrounds and personal situations.

⁸ Besprechung Dönitz mit allen Gauleitern des Nordraumes mit Ausnahme des Hamburgers Kaufmann am 25. April 1945; BA-MA RW 44 I/1 (KTB).

⁹ Vernehmungsprotokoll: Fragen an Grossadmiral Dönitz im Lager Mondorf (Lux.) 1945; BA-MA N 539/v.31, fol. 14.

¹⁰ Frießner, Hans, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*. Hamburg 1956, S. 221f. Concerning similar argumentation see also Wagner, Elisabeth (ed.), *Der Generalquartiermeister. Briefe und Tagebuchaufzeichnungen des Generalquartiermeisters des Heeres, General der Artillerie Eduard Wagner*. Munich, Vienna 1963, p. 13, and Westphal, Siegfried, *Der Deutsche Generalstab auf der Anklagebank*. Nürnberg 1945-1948. Mainz 1978, pp. 82 and 87.

¹¹ Diary entry by Reinhardt, dated 25.1.1945; BA-MA N 245/3.

¹² Gersdorff, Rudolf-Christoph Freiherr von, *Soldat im Untergang*. Frankfurt a.M. et al. 1977, p. 149.

¹³ Choltitz, *Soldat*, S. 128f.

¹⁴ Letter by Jodl to his wife; cited in Jodl, Luise, *Jenseits des Endes. Der Weg des Generaloberst Alfred Jodl*. Extended and revised new edition, Munich 1987, p. 77.

¹⁵ Letter from Model to his wife dated 24.3.1945; BA-MA N 6/1.

¹⁶ Balck, Hermann, *Ordnung im Chaos. Erinnerungen 1893-1948*. Osnabrück 1980, p. 643.

¹⁷ *Ibid.* p. 640.

¹⁸ For Wette, Wolfram, 'Zwischen Untergangspathos und Überlebenswillen. Die Deutschen im letzten halben Kriegsjahr 1944/45', in: *Das letzte halbe Jahr. Stimmungsberichte der Wehrmachtpropaganda 1944/45*. Edited by Ricarda Bremer, Detlef Vogel and Wolfgang Wette, Essen 2001 (*Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft*, 100), pp. 9-37, p. 16, on the basis of Kutz, Martin, *Realitätsflucht und Aggression im deutschen Militär*. Baden-Baden 1990, in particular pp. 7f., this was nothing more than a "militarily related escape from reality" as an attempt to compensate for the occurring problems through a radicalisation of warfare.

¹⁹ Overmans, Rüdiger, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg*. Munich 1998 (Beiträge zur Militärgeschichte, 46), pp. 228, 241-249 and 271.

²⁰ See in this regard Henke, Klaus-Dietmar, *Die amerikanische Besetzung Deutschlands*. Munich 1995 (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, 17) as well as Weinberg, Gerhard L., *Eine Welt in Waffen. Die globale Geschichte des Zweiten Weltkrieges*. Stuttgart 1995 and Gruchmann, Lothar, *Totaler Krieg. Vom Blitzkrieg zur bedingungslosen Kapitulation*. Munich 1991. It has only been recently that doubts regarding this argument have been expressed. Richard Overy, *Die Wurzeln des Sieges. Warum die Alliierten den Zweiten Weltkrieg gewannen*. Translation from English by Jürgen Charnitzky. Although Reinbek, in Hamburg in 2002, did not prove that the German Reich would have been able to win the war, he drew attention however to the enormous efforts required within the anti-Hitler coalition to defeat the German aggressor. Almost incidentally, he also managed once again to consign the still powerful verdict concerning the Wehrmacht's professionalism to the realms of fantasy, the closer the end of the war came.

²¹ Gerstenberger, *Strategische Erinnerungen*, Zimmermann, *Das Bild*, as well as recently, Lingen, Kerstin von, *Kesselrings letzte Schlacht. Kriegsverbrecherprozesse, Vergangenheitspolitik und Wiederbewaffnung: Der Fall Kesselring*. Paderborn et al. 2004 (*Krieg in der Geschichte*, 20) and above all Manig, Bert-Oliver, *Die Politik der Ehre: Die Rehabilitierung der Berufssoldaten in der frühen Bundesrepublik*. Göttingen 2004.

²² See for instance Kdr Division z.b.V. 172, *Brief an den Kommandierenden General des Ems-AK, Betr.: Stimmung der Truppe*, dated 11 July 1945; BA-MA RH 26-172/7: He demanded that the leading positions in any future German state be assumed by members of the former officer corps, because this "(would be) particularly suited to lead the people in the future, as it had always been educated in an apolitical way and had been best able to observe and understand the value and shame of the National Socialist regime from outside of the party (...)".

²³ General Siegfried Westphal admitted afterwards that there had increasingly been a tendency to "pretend to act" against the Western Allies; Westphal, Siegfried, *Erinnerungen*. Mainz 1975, p. 333. Concerning this see also: Kunz, *Wehrmacht*, pp. 248-260.

²⁴ According to Henke, *Die amerikanische Besetzung*, pp. 798f, the majority actually resigned themselves to defeat only after the Allied armies crossed the Rhine on a broad front. This also remains the only difference to the attitude of the military leadership, who still cherished hopes even at that stage. Only Weinberg, *Eine Welt*, pp. 860f, claims to have found also a split in the military leadership after the division of the Reich, comprising the majority around Goebbels, Bormann, Steiner, Keitel and Jodl, who wanted to continue at any price, and a minority who had finally admitted defeat, among whom he includes Heinrici.

Quite apart from the fact that there is no source evidence of this, any such realisation would have been very late.

²⁵ Richard Baader, *Kriegsende in Reischach*; BA-MA MSg 2/5665, p. 5 tells of three suicides committed by soldiers while their comrades "surrendered in droves". Henke, *Die amerikanische Besetzung*, pp. 964f. assumes that, in total, several thousand suicides connected with the end of the war were committed by "people in prominent positions". Although a larger number cannot be excluded here, it ought hardly make any difference in the overall context. As a rule they were allegedly people known to have been directly involved in crimes, and probably only in exceptional cases were they people who no longer wished to live on because of the downfall of the National Socialist regime.

²⁶ That this balancing act between performance of duty and prolongation of the war was recognised at least in individual cases is confirmed by various statements in retrospective literature, cf. for instance Schmidt, Helmut, 'Politischer Rückblick auf eine unpolitische Jugend', in: Schmidt, Helmut et al., *Kindheit und Jugend unter Hitler. Mit einer Einführung von Wolf Jobst Siedler*, 2nd edition, Berlin 1992, pp. 188-254, in this regard pp. 231f.

²⁷ L. to Ms M. R. on 5 January 1945; cited in Feldpostprüfstelle bei AOK 19: *Auszüge der im Januar 1945 geprüften Briefe*; dated 3 February 1945; BA-MA RH 20-19/285, fol. 195-202, here fol. 200.

²⁸ In connection with this typical statement, see the relevant forces' mail reports in the last year of the war, e.g. also *Feldpostprüfstelle bei AOK 19: Monatsbericht für November 1944*; dated 3 December 1944; BA-MA RH 20-19/285, fol. 22-23.

²⁹ Neitzel, Sönke, 'Deutsche Generäle in britischer Gefangenschaft 1942-1945. Eine Auswahl- edition der Abhörprotokolle des Combined Services Detailed Interrogation Centre UK', in: *VfZg* 2/2004, pp. 289-348, pp. 300-302.

³⁰ Wilhelm Ritter von Thoma on 12 September 1943; cited in *ibid*, p. 300.

³¹ Here just a short insight into the range of writings: Schwarz, Gudrun, *Die Frau an seiner Seite. Ehefrauen in der „SS-Sippengemeinschaft“*. Berlin 2000, Harter-Meyer, Renate, *Der Kochlöffel ist unsere Waffe. Hausfrauen und hauswirtschaftliche Bildung im Nationalsozialismus*. Baltmannsweiler 1999, Heinsohn, Kirsten/Vogel, Barbara/Weckel, Ulrike (eds.), *Zwischen Karriere und Verfolgung. Handlungsspielräume von Frauen im nationalsozialistischen Deutschland*. Frankfurt a. M., New York 1997 (*Geschichte und Geschlechter* series, vol. 20) and, for an overview regarding the dimension of the "battle of sexes" in the post-war period, see recently Echternkamp, Jörg, *Nach dem Krieg. Alltagsnot, Neuorientierung und die Last der Vergangenheit 1945-1949*. Zurich 2003, pp. 176-192.

³² Dörr, *Durchkommen*, p. 383, Dörr, „*Wer die Zeit nicht miterlebt hat...*“, vol. 3, p. 441. Representative of many examples is the removal of antitank obstacles by women in Chemnitz in April 1945; OKH/GenStdH/Op.Abt.(IIIc)/Nr. 4514/45 gKdos., *Tagesmeldungen West vom 18.4.1945*, dated 19 April 1945; BA-MA RH 2/495, fol. 94-98, here fol. 96. Regarding the realisation of the futility at the end of the war, see also Meves, Christa, *Flakhelferin*, in: *Frauen im Wehrdienst. Erinnerungen von Ingeborg Hecht, Ruth Henry, Christa Meves*. Freiburg 1982, pp. 22-45 here p. 31, and Kundrus, *Nur die halbe Geschichte*, pp. 722f.

³³ Barnouw, Dagmar, *Germany 1945. Views of War and Violence*. Bloomington 1996, Nieden, Susanne zur, 'Mütter des Herzens. Überlegungen zu einem Frauenbild in der Alltagsliteratur der ersten Jahre nach dem Zweiten Weltkrieg', in: Insa Schöningh/Agnes Jooster (eds.), *So nah beieinander und doch so fern. Frauenleben in Ost und West*. Pfaffenweiler 1992, pp. 75-90, Bandhauer-Schöffmann, Irene/Ela Hornung (eds.), 'Trümmerfrauen – ein kurzes Heldinnenleben? Nachkriegsgesellschaft als Frauengesellschaft', in: Andrea Graf (ed.), *Zur Politik des Weiblichen. Frauen, Macht und Ohnmacht*. Vienna 1990, pp. 93-120, or Dörr, Margarete, „*Wer die Zeit nicht miterlebt hat...*“, *Frauenerfahrungen im Zweiten Weltkrieg und in den Jahren danach*. 3 vols., Vol. 3. Frankfurt a.M., New York 1998.

³⁴ In her interviews, Dörr, *Durchkommen*, pp. 142f., identified the instilled as well as passed-down "sense of duty" as being responsible. See also Leck, Ralph M., 'Conservative Empowerment and the Gender of Nazism. Paradigms of Power and Complicity in German Women's History', in: *Journal of Women's History* 12/2000, S. 147-169.

³⁵ See e.g. Winkler, Heinrich-August, *Der lange Weg nach Westen*. First volume: *Deutsche Geschichte vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*. Munich 2000, esp. pp. 378-555.

³⁶ For research on women and the role of women in war cf. Dörr, Margarete, *Durchkommen und Überleben. Frauenerfahrungen in der Kriegs- und Nachkriegszeit*. Frankfurt a.M. 1998, p. 80 note 1, and regarding relevant studies of regional and local history *ibid*, p. 383 note 18, Kundrus, *Nur die halbe Geschichte*, Kundrus, *Widerstrebende Geschichte*, as well as Kundrus, 'Frauen und Nationalsozialismus. Überlegungen zum Stand der Forschung', in: *AfS* 36/1996, pp. 481-499.

³⁷ Frevert, Ute, 'Pflicht', in: *Deutsche Erinnerungsorte*. Edited by Etienne François and Hagen Schulze, 3 vols., Vol. 2, Special edition Munich 2003, pp. 269-285, here pp. 279f., as well as, in general, mainly Wildt, Michael, *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshaup- tamtes*. Hamburg 2002, and on the popularity of the

NS regimes from “below” e.g. Gellately, Robert, *Backing Hitler. Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford 2001, or Paul, Gerhard/Klaus-Michael Mallmann (eds.), *Die Gestapo im Zweiten Weltkrieg. „Heimatfront“ und besetztes Europa*. Darmstadt 2000.

³⁸ Arendt, Hannah, *Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht von der Banalität des Bösen* (1964). Leipzig 1990, p. 246.

³⁹ See e.g. Brockhaus ‘Conversations-Lexikon, 13th ed., vol. 16, Leipzig 1887, p. 504.

⁴⁰ Regarding representation in the media, see for instance Michael Schornstheimer, *Die leuchtenden Augen der Frontsoldaten. Nationalsozialismus und Krieg in den Illustriertenromanen der fünfziger Jahre*, Berlin 1995, p. 10, and Michael Schornstheimer, ‘„Harmlose Idealisten und draufgängerische Soldaten“. Militär und Krieg in den Illustriertenromanen der fünfziger Jahre’. In: *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944*. Edited by Hannes Heer and Klaus Naumann, 2nd edition, Hamburg 1995, pp. 634-650, and *Schuld und Sühne? Kriegserlebnis und Kriegsdeutung in deutschen Medien der Nachkriegszeit (1945-1961)*. Edited by Ursula Heukenkamp. Amsterdam, Atlanta 2001 (= *Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik*, 50, 1 u. 2).

⁴¹ Frevert, *Pflicht*, pp. 275-283, as well as Wette, Wolfram, *Militarismus in Deutschland 1871-1914. Zeitgenössische Analyse und Kritik*. Münster et al. 1999 and a critical assessment by Ziemann, Benjamin, ‘Sozialmilitarismus und militärische Sozialisation im deutschen Kaiserreich 1870-1914. Desiderate und Perspektiven in der Revision eines Geschichtsbildes’, in: *GWU* 3/2002, pp. 148-164. Concerning the argument that the Wehrmacht was a “melting pot” of national socialist conviction see also Bartov, Omer, *Hitler’s Army. Nazis and War in the Third Reich*. Oxford 1991, pp. 271f. In his opinion, “many might probably have remained immune to National Socialist indoctrination”, had they not been called up. Concerning ideologised warfare in the east, see also Bartov, Omer, *The Eastern Front 1941-1945. German Troops and the Barbarization of Warfare*. London, Basingstoke 1985, Pohl, Karl Heinrich (ed.), *Wehrmacht und Vernichtungspolitik. Militär im nationalsozialistischen System*. Göttingen 1999, Schulte, Theo J., *The German Army and Nazi Policies in Occupied Russia*. Oxford et al. 1989 or Streit, Christian, *Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941-1945*, 4th edition, Bonn 1997.

⁴² Regarding initial attempts, see for instance Höß, Rudolf, *Kommandant in Auschwitz. Autobiographische Aufzeichnungen*. 11th edition, Munich 1987, in particular pp. 24f., 69 and 124, who declared the performance of duty to be the guiding principle to which

there was no alternative, as well as Arendt, Hannah, *Eichmann in Jerusalem*. Ein Bericht von der Banalität des Bösen (1964). Reprint of the 1964 edition, Leipzig 1990, pp. 121, 244-247.

⁴³ Concerning the extent of female involvement in the war, see Rathkolb, Oliver, ‘Zwangsarbeit in der Industrie’, in: *Die deutsche Kriegsgesellschaft 1939 bis 1945*. 2 vols., Subvolume II: *Ausbeutung, Deutungen, Ausgrenzung*. Edited by Jörg Echternkamp on behalf of MGFA, Munich 2005 (*Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 9/2), pp. 667-727, here pp. 715f.

⁴⁴ Wapnewski, Peter, ‘Das Nibelungenlied’, in: *Deutsche Erinnerungsorte*. Edited by Etienne François and Hagen Schulze, 3 vols., Vol. 1, Special edition Munich 2003, pp. 159-169. Concerning the reception of the Nibelung, see Heinzle, Joachim, *Das Nibelungenlied*. Munich, Zurich 1987, See, Klaus von, ‘Das Nibelungenlied – ein Nationalepos?’, in: *Die Nibelungen. Ein deutscher Wahn, ein deutscher Alptraum. Studien und Dokumente zur Rezeption des Nibelungenstoffes im 19. und 20. Jahrhundert*, edited by Joachim Heinzle and Anneliese Waldschmidt, Frankfurt a.M. 1991, pp. 43-110.

⁴⁵ Elite continuity has featured prominently in the research conducted over the last few decades. Progress has also been made in this regard in the field of historical science in recent years. See *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus*. Edited by Winfried Schulze and Otto Gerhard Oexle with the cooperation of Gerd Helm and Thomas Ott, 2nd edition, Frankfurt a.M. 2000. Other disciplines had already made a start in this respect in the 1990s; cf. for instance Deichmann, Ute, *Biologen unter Hitler. Porträt einer Wissenschaft im NS-Staat*. 2nd revised and expanded edition, Frankfurt a.M. 1995, Hausmann, Frank-Rutger, *„Aus dem Reich der seelischen Hungersnot“. Briefe und Dokumente zur romanistischen Fachgeschichte im Dritten Reich*. Würzburg 1993 oder Kater, Michael H., *Die missbrauchte Muse. Musiker im Dritten Reich*. Munich, Vienna 1998.

⁴⁶ In this regard, see as a matter of principle Schilling, René, *„Kriegshelden“. Deutungsmuster heroischer Männlichkeit in Deutschland 1813-1945*. Paderborn et al. 2002 (*Krieg in der Geschichte*, 15), on the Third Reich in particular pp. 77-95 and pp. 316-374.

⁴⁷ Ruge, Friedrich, *In vier Marinen. Lebenserinnerungen als Beitrag zur Zeitgeschichte*. Incl. 24 pictures and four selected, previously unpublished papers. Munich 1979, p. 429.

⁴⁸ Padover, Saul K.: *Experiment in Germany. The Story of an American Intelligence Officer*. New York 1946, p. 316.

LUMINI ȘI UMBRE ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-POLONE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (II)

Prof. dr. NICOLAE MAREȘ

*România își datorează măreția sa acțiunii, iar nu
lipsei de acțiune.*

Nicolae Titulescu

Abstract

The study entitled “Lights and Shadows of the Romanian–Polish relations in the interwar period” would like to present, from a historical perspective, the communion between the forenamed countries. One of the most important politician who encouraged the approach between Romania and Poland was Nicolae Titulescu, also named “the friend of the Polish people”.

The historiography of the problem is enriched by various studies, most of them being dated from the seventies, when the interest regarding the relationship between Romania and Poland increased. Among those authors who treated different aspects of the relationship between these countries, we emphasize the contribution by Henryk Jabłoński, Władysław Stępiak, Henryk Walczak, Andrzej Koryń.

When we talk about the activity of Nicolae Titulescu concerning the above mentioned problem, we have to bring into discussion the contribution by Take Ionescu, the mentor of the first one. Thus, in this study, the actions undertaken by Take Ionescu and then, by his successors are presented, in order to maintain and develop this relationship.

Nicolae Titulescu, one of the most important Romanian diplomats continued the work of Take Ionescu, understanding the needs of that time when “Romania can be defended only by the medium of actions and not by the lack of actions”.

The study also emphasizes the difficult moments of the Romanian– Polish relationship, from the beginning of the thirties.

*Keywords: Polish relations, diplomacy, Józef Beck,
Nicolae Titulescu, Little Entente*

Numai românii sunt îndrituiți să spună poporului lor ce este patriotic și ce nu

Indignat de amestecul flagrant al diplomaților polonezi în treburile interne românești, Nicolae Titulescu constata în a doua parte a anului 1934: „...D-nii Beck și Arciszewski au tot dreptul să dea lecții de patriotism polonezilor, dar numai românii

sunt îndrituiți să spună poporului lor ce este patriotic și ce nu. Ar tolera oare Polonia un ministru român la Varșovia care să declare că cine nu urmează linia de acțiune a d-lui Titulescu nu este un bun cetățean polonez?”¹

Titulescu a dorit să taxeze, în cuvinte elegante, grobianismul și lipsa de deontologie profesională a trimisului polonez pe meleaguri dâmbovițene,

cerându-i omologului său, cazonului Józef Beck, rechemarea acestuia în centrala Ministerului Afacerilor Externe de la Varșovia, așa cum se întâmplă în asemenea cazuri. Să nu fi știut Titulescu că între cei doi existau relații amicale încă din anii '20, iar – în situația dată – se întâlnise „sacul cu petecul”?

Beck i-a promis colegului român că îi va satisface dorința, dacă îi va fi adresată rugămintea în scris. Numai astfel îl va retrace pe Arciszewski din România. În același timp, „l-a amenințat” că timp de trei ani nu va mai trimite un alt diplomat în rang de ministru la București, urmând ca misiunea să fie girată de un însărcinat cu afaceri.

Cu alte cuvinte, Józef Beck se pregătea de un scandal, și ar fi dorit să îl facă părtaș și pe Titulescu, punând în dificultate raporturile bilaterale. Motivul? Reprezentantul lui în România făcuse o gafă impardonabilă pe care șeful său direct, a m a t o r în diplomatie, cum l-a caracterizat un istoric de renume, îl citez pe profesorul Henryk Batowski, publicist în Balcani în anii '30, se vede că îi gira apucăturile nu numai că i le tolera.

Nicolae Titulescu era prea abil să accepte un asemenea joc, conștient că scandalul care s-ar fi produs se putea solda cu reproșuri din partea opoziției din România, care ar fi sărit ca arșă dacă ar fi constatat, eventual, că șeful Externelor ar fi părtaș al deteriorării raporturilor româno-polone. Ori așa ceva nimeni nu își dorea la București, lucru remarcat destul de caustic de Argetoianu, pentru care Arciszewski nu era decât o „cutră” sau un „om lipsit de noroc”, descriindu-i figură tristă de intrigant, la nivel înalt, în jurnalele sale².

Cu siguranță, Titulescu știa destul de bine și despre alte intrigi ale diplomaților polonezi, cât și despre ecoul acestora în rândul „oficialităților” vremii, ca dovadă că planurile denigratoare n-au rămas ascunse.

Șeful Externelor s-a văzut obligat să-l avertizeze pe Beck că nu îl va mai primi niciodată în audiență pe șeful Legației poloneze, lucru dintre cele mai grave pentru ministrul plenipotențiar de la o misiune diplomatică aliată, promisiune de care liderul român al Externelor s-a ținut cu strictețe de cuvânt, în ceea ce privește aspectele oficiale ale raporturilor la acest nivel. Excepția pe care a făcut-o Titulescu a fost doar la depunerea condoleanțelor din partea Guvernului român conducerii statului polonez, condoleanțe pe care șeful diplomației

românești le-a depus personal, acolo unde se afla depusă Cartea de condoleanțe, deci la sediul misiunii diplomatice poloneze, în chiar ziua morții mareșalului Piłsudski, la 12 mai 1935. Ne închipuim cu cât disconfort (pentru a nu spune silă), a trebuit să îi strângă mâna lui Arciszewski. Dar în ce situație regretabilă se aflau cele două state, ce se considerau aliate, urmare a unor meschinării mărunte de culise și de ambiții personale.

Tot în 1935, cele două scene – guvernamentală și cea publică – devin martore ale unui nou „incident” Beck-Titulescu. Și nu numai ele. Astfel, la Sesiunea Generală a Ligii Națiunilor a fost pusă la vot candidatura României pentru a fi aleasă ca membru al Consiliului Ligii Națiunilor. Cu ocazia respectivă, România a fost acceptată cu 50 de voturi pentru și 2 împotriva, din care unul se pare că a fost al *aliatei* sale – Polonia.

Dezmințirea dată presei de factorii polonezi, cum că nu Polonia a fost cea care a votat împotriva nu s-a bucurat de niciun fel de credibilitate la București ori în alte capitale, ba nici chiar în mediile poloneze.

Realitatea este că ne aflăm în lunile respective în perioada în care Bucureștiul era puternic nemulțumit de politica pe care Polonia o ducea față de Ungaria, țară care – în concepția Varșoviei – trebuia să devină un punct cardinal al politicii central-europene.

Bucureștiul era neliniștit de faptul că „aliata” sa – Polonia – promovează pe față în politica externă interesele unuia dintre statele cu cea mai revizionistă politică din Europa, alături de Germania. Cercuri largi din România, inclusiv presa, relevau faptul că Budapesta nu recunoaște Tratatul de la Trianon, militând pentru revizuirea lui, Tratat pe care de altfel nici Polonia nu îl ratificase, cu toate că îl semnase, aspect asupra căruia vom reveni.

La 28 noiembrie 1934, Nicolae Iorga l-a primit pe șeful Legației poloneze, ministrul extraordinar și plenipotențiar, Mieczysław Arciszewski, căruia i-a explicat și unele aspecte legate de politica românească din 1932 față de Soviete. Și, scrie în memoriile sale filopolonul Iorga, că interlocutorul i-a dat dreptate cu privire la raționamentele și fundamentarea politicii respective, numai că Varșovia ne-a cerut „să iscălim, fără să ni se spuie de ce e vorba”. Istoricul mai consemnează că i-l ar fi descris „pe Beck, așa cum e și, cum ministrul

(Arciszewski) nu credea că ni s-a cerut să facem sacrificiu cu privire la Basarabia, i-am cetit notele mele de la Varșovia (în care scria clar „că nu ne iubește” – NM). El se plânge că Franța i-a tratat rău pe Poloni: de aici pentru Barthou s-a asigurat o primire mai rece decât pentru Titulescu... Franța vrea o Rusie mare, ceea ce nu poate să admită Polonia. – Nici noi! Deci nevoia de asigurare, fie numai vremelnică, dinspre Germania. Aceasta se gândește, azi, la Austria, la Rin, urmărește nu revizionism, ci rasism. Pe noi ne consideră Polonii tot ca vechi aliați; relațiile militare continuă; știm toate secretele armatei polone; ni se trimit 60 de avioane. Îi arăt soldații noștri pe stradă. El spune ce impresionat a fost de manevrele noastre atașatul militar polon. Recunoaște că în 1932 s-au făcut și greșeli. Și el e lovit uneori de unele apucături ale lui Beck. Dar miniștrii poloni sunt numai «jumătate de miniștri»; de fapt mareșalul conduce totul și nu se lasă influențat de nimeni. Pentru a nu fi bănuți, miniștrii merg uneori prea departe. Îi observ că o politică poate fi îmbrăcată într-o formă care nu jignește vechile prietenii etc.”³

Cum Arciszewski, ca orice șef de misiune, înfăptuiește politica dictată de centrala Ministerului său de Externe, acțiunile și demersurile sale vor căpăta cu totul alte forme decât cele la care se aștepta Iorga și Ministerul Român de Externe. Și mai bine acestea pot fi surprinse din presă.

De aceea, credem că nu lipsite de importanță se dovedesc a fi aparițiile, de la începutul anului 1935, a două articole apărute în publicația „Polska a Zagranica” (Polonia și străinătatea) despre: „Politica externă a României” (*Polityka zagraniczna Rumunii*) și despre „Relațiile polono-române pe fundalul politicii româno-sovietice” (*Stosunki polsko-rumuńskie na tle polityki rumuńsko-sowieckiej*), în care autorii acreditau ideea că politica titulesciană s-ar afla sub influența unor „centre internaționale” de putere și că ministrul român a devenit partizanul atragerii URSS în politica europeană activă, ceea ce n-ar fi în interesul Poloniei. La nici două săptămâni, la începutul lui martie 1935, Jan Szembek (fost ambasador în România în anii 1928-1932), la data respectivă și până la sfârșitul carierei, în funcția de prim adjunct al lui Beck, aprecia, într-o convorbire avută cu Victor Cădere că: „întreaga concepție în plan

internațional dezvoltată de Titulescu la Geneva este dușmănoasă față de politicienii polonezi”, exprimându-și temerea că la momentul potrivit, șeful român al Externelor va acționa în direcția slăbirii alianței cu Polonia⁴.

Chemarea din post a ministrului Cădere, în vara anului 1935, urmare a intervenției categorice a lui Titulescu pe lângă Rege, a declanșat o reacție potrivnică din partea lui Beck, colonelul fiind iritat atât de retragere, cât și de propunerea părții române de a trimite în locul lui pe unul dintre cei mai promițători diplomați români, respectiv pe Constantin Vișoianu, pe care îl cunoștea, probabil, de la Geneva. Motivația intimă printre colaboratorii săi era că noul reprezentant român în Polonia ar fi un om al lui Titulescu. Nu știm de ce Ministerul Afacerilor Externe polonez se aștepta ca solul român să fie un simpatizant al lui Beck sau al colaboratorilor lui și nu al autorităților care îl acredita?

Beck a fost cel care a acționat de așa manieră ca de la primirea agrementului de șeful misiunii până la depunerea scrisorilor de acreditare, trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar al României aliate la Varșovia să fie nevoit să aștepte peste trei luni.

La București, Arciszewski a devenit pe cât de dinamic pe atât de agresiv în demersurile sale antititulesciene, acțiuni sesizate de numeroși factori români, dar și la Varșovia, unde șeful Legației din România raporta centralei MAE că *a modelat voci critice* în sânul guvernului român, din partea unor miniștri precum: Inculeț, Franasovici, frații Angelescu etc., trimițând reproșuri că nu este suficient de bine ajutat de Ministerul polonez de Externe în înlăturarea lui Titulescu. Voia, probabil, nu numai fonduri, dar și elaborarea unor scenarii în comun⁵. Solul polonez reușește, în contactele cu opoziția din România, pentru care se laudă pe drept cuvânt să îl determine pe Gheorghe Brătianu să se deplaseze în Polonia, la invitația părții polone. Aspectele legate de trăinicia Tratatului de alianță româno-polon, dar și a înțelegerilor militare polono-maghiare, care îi preocupau pe liderii bucureșteni au intrat în agenda covorbirilor cu liderul liberalilor români⁶.

Ca un antidot la acțiunile de politică externă românească existente cu URSS, Arciszewski a propus centralei Ministerului de Externe polonez

■ Constantin Vișoianu în post de ministru plenipotențiar la Varșovia

încheierea unui Pact trilateral polono-sovietico-român de neagresiune. Proiectul a fost respins de Szembek, pe motiv că Germania n-ar privi cu ochi buni contacte între Varșovia și Soviete. La începutul lui decembrie, același Arciszewski propune ca Polonia să facă presiuni asupra Franței pentru ca aceasta din urmă să intervină la București împotriva unei eventuale apropieri sovieto-române, în contextul în care chiar Laval căuta să se ajungă la o anumită înțelegere cu Hitler. Și aceste propuneri Szembek le-a temperat pe motiv că misiunea poloneză la Paris n-ar putea realiza un asemenea deziderat⁷.

Radiografiile lui Vișoianu despre politica externă poloneză

Nicolae Titulescu a avut grijă să trimită în post, la Legația română de la Varșovia, cum spuneam, în rang de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, un mare diplomat, pe Constantin Vișoianu, ale cărui calități le cunoscuse Patronul destul de bine la Societatea Națiunilor. Mai mult, Vișoianu se impusese în acei ani și în postul de ministru plenipotențiar la Haga, cunoscută fiind pregătirea sa juridică și de negociator. Sigur pe profesionalismul și calitățile sale, Vișoianu nu s-a sfiit să îi dea lui Carol al II-lea un răspuns foarte demn în momentul primirii, la 14 ianuarie 1936, înainte de plecare.

Se pare că regele a vrut „să-l ia repede – scria Armand Călinescu – spunându-i: «Vezi că d-ta mergi să ieși un post în condiții grele, întrucât înlocuiești pe

un om care a lăsat mari simpatii (Cădere)». Fără a se fi fâsticit, cum ar fi făcut alții, Vișoianu i-a răspuns: «Da, Sire, dar pretutindeni miniștrii Majestății Voastre lasă simpatii. Și eu am lăsat la Haga».

Vorbind apoi despre Germania și Vișoianu spunând, în treacăt, că noi nu avem conflicte cu acest stat, Regele a replicat repede și cu mare satisfacție: «Nu e așa că noi nu avem conflicte cu Germania?»⁸.

Tânărul Vișoianu (avea numai 35 de ani) îl va urma, așadar, în post la Varșovia, pe Victor Cădere, a cărui misiune în Polonia rămâne destul de încheșată, mai ales în chestiunea Basarabiei, cum menționam mai sus, dovedind nu o dată servilitate față de polonezi, atitudine pe care aceștia nu s-au sfiit să i-o cultive, iar orgoliile diplomatului român să fie și răsplătite de aceștia.

Ce altceva s-ar putea spune despre un șef de misiune, care n-a știut să gestioneze atacurile din presa poloneză la adresa diplomației românești, nu în ansamblu, ci direct la adresa șefului acesteia, atunci când, la restabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Rusia, Varșovia caracteriza momentul drept: *Pericol pentru securitatea Poloniei*. Sau – potrivit altui titlu din presă: *România în slujba sovietelor*.

Atmosfera din cancelaria Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei este surprinsă de fostul șef al Legației poloneze la București, din anii 1927-1932, Jan Szembek, primul din adjuncții lui Beck, care relatează în *Jurnalul* său despre convorbirea avută cu colonelul din fruntea instituției, care era foarte furios pe Titulescu: *Discutăm problema rechemării ministrului plenipotențiar Cădere. Ministrul este foarte iritat. Subliniază că aceasta este fie dorința Regelui Carol de a i se încredința d-lui Cădere o misiune de mai mare răspundere, fie o măsură a lui Titulescu îndreptată împotriva noastră. În acest din urmă caz, ministrul este gata să ridice mănua ce i s-a aruncat și să reacționeze aspru la chemarea lui Cădere. Îl va chema mâine la el și va discuta cu acesta sincer; îi va spune însă că faptul rechemării sale de la Varșovia nu se produce fără consecințe politice⁹.*

Dorea colonelul Beck să facă și politica de cadre a lui Titulescu, nu îi ajungea faptul că ținea în post la București un ministru fără niciun fel de relație cu șeful Externelor, contrar uzanțelor diplomatice și voinței șefului diplomației românești, care îi ceruse să fie rechemat?

■ **Depunerea scrisorilor de acreditare de către trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar Constantin Vișoianu președintelui Poloniei, Ignacy Mościcki**

După ce hotărâște ca presa poloneză să sublinieze „meritele” lui Cădere, Szembek relevă că: „Beck se exprimă foarte furios despre Titulescu. Arată că va trimite o telegramă lui Arciszewski, recomandându-i să declare la București că, dată fiind lipsa din Varșovia a președintelui Republicii Polone, precum și deseale sale plecări în scopuri sportive, chestiunea de agrement pentru ministrul român, dl. Vișoianu, nu va putea fi repede rezolvată”¹⁰.

Și Beck s-a ținut de cuvânt, deoarece abia la patru luni de la numire, la 30 ianuarie 1936, Constantin Vișoianu depune scrisorile de acreditare președintelui Poloniei, Ignacy Mościcki. Încă o dovadă clară că n-a convenit ministrului de Externe polonez, Józef Beck, să aibă un diplomat de carieră în post la Varșovia, care să îl înlocuiască pe Victor Cădere, atât de docil externalor poloneze, cât și în raporturile cu autoritățile din această țară, care îi satisfăcuse unele veleități militare ale combatantului român pe diferite fronturi, cu rezultate

notabile în Orientul Îndepărtat, susținându-l prin colegii de breaslă la președinția FIDAC-ului, soldată cu distincții și medalii, cu deplasări la Lisabona și la Paris.

Dacă unii diplomați polonezi „au jucat” atât de penibil rolurile lor, diplomația militară a fost ceva mai realistă. Elocvent un episod important petrecut spre sfârșitul anului, respectiv comunicarea transmisă generalului Samsonovici, în scris, la 24 octombrie 1935 de către atașatul militar polonez la București, Jan Kowalewski, cu referire la unele opinii exprimate de inspectorul general al armatei poloneze, generalul Rydz-Smigły, privitoare la alianța româno-polonă. Constatăm că ideile sale îndulceau pozițiile exprimate de Beck și Arciszewski: „Noi sperăm, în Polonia, că această nervozitate care se manifestă în ultimul timp în relațiile româno-polone este un fenomen pasager ce va dispărea în curând. Polonia nu poate avea obiecții față de încheierea unui tratat de neagresiune între

România și U.R.S.S. Dimpotrivă, ea o va felicita. Realizarea unui pact sovieto-român care depășește cadrele unui de neagresiune (spre exemplu de tipul asistenței mutuale) va fi în măsură să antreneze repercusiuni asupra angajamentelor de alianță existente între România și Polonia”¹¹.

Adevărata față a politicii externe a Poloniei, a tuturor meandrelor ei voluntariste, într-o perioadă destul de agitată, va fi surprinsă cu mare acuratețe de C. Vișoianu, izbitoare fiind și predicțiile acestuia legate de viitorul Poloniei, ceea ce dau o valoare aparte acestor documente.

Astfel, într-unul din rapoartele semnate de reprezentantul României, redactat la nici patru luni de la preluarea postului, cel din 22 mai 1936¹², Vișoianu surprinde caracterul filo-ungar al demersurilor poloneze din acea perioadă, a încercărilor de deturare de sens ale angajamentelor reciproce ale statelor Micii Înțelegeri, a îndepărtării Poloniei de tezele securității colective și apropierea intimă de demersurile revanșarde germane.

Menționăm că numai cu o săptămână înainte, la 15 mai 1936, Vișoianu transmisese deja lui Nicolae Titulescu raportul 1432 (strict-confidențial), prin care i-a făcut o radiografie de o claritate ireproșabilă privind acțiunile de politică externă poloneză, document care, citit peste ani, se poate constitui într-o filă de referință asupra modului și stilului de redactare, uimind și azi cum a reușit condeiul ascuțit ca un bisturiu al lui Vișoianu să surprindă *sine ira et studio* în judecăți exacte și drepte, orientările și coordonatele principale ale politicii unui stat „aliat” cu România încă din martie 1921, cât și cele mai fine articulații legate de manifestarea acestei politici¹³. Păcat că radiografia respectivă a fost cunoscută de prea puțină vreme ori deloc de istoriografia poloneză, care l-a trecut cu vederea pe Vișoianu!

Printre diplomații sau miniștrii români din acele timpuri, doar Grigore Gafencu a mai avut un condei atât de fin și de exact. Fraza lui Vișoianu îl precede totuși, în timp, fără să piardă nici cea mai mică nuanță în exprimarea adevărului, cât și în oglindirea realităților cu care se confrunta Polonia.

Putem afirma, fără teama de a greși, mai ales acum, din perspectiva timpului, că documentele diplomatice menționate capătă o și mai mare valoare, dacă le comparăm cu rapoartele sau

telegramele scrise de la București de diplomații polonezi, redactate sub imperiul slugărnicii și din dorința de a cânta în strună decidenților din Varșovia, cu care puneau nu numai în scris, dar și în timpul deplasărilor efectuate în țară, planuri de denigrare sau chiar de debarcare a ministrului român. Cu regret, unele rapoarte se bazează și pe informațiile obținute din partea unor lideri ai opoziției românești: din Mișcarea Legionară, de la Partidul Național Creștin și Partidul Liberal-Gheorghe Brătianu, dispuși să țeasă intrigi cu o cancelarie străină, crezând că astfel va surpa autoritatea unui ministru cu adevărat european și al cărui prestigiu străbătea pe toate meridianele.

Asupra acestor documente din Arhivele de stat poloneze vom reveni, dovedind că avem de-a face cu partituri (abordări) totalmente diferite prin raportarea lor la comandamentele stringente ale acelor timpuri. Factura umană și intelectuală a personajelor se dovedește a fi deficitară.

Politica de șiretenie bazată pe absurditate dusă de Beck contrazice alianța cu România și interesul esențial polonez

Primit de Józef Beck, cu scopul de a-i reproșa unele aspecte cuprinse în Comunicatul unei sesiuni de rutină a Micii Înțelegeri, ținută la începutul anului 1936, remarcăm cum, la mai puțin de patru luni de la prezentarea la post, când alți diplomați abia „se dezmeticesc”, Constantin Vișoianu surprinde că „*Politica actuală a Poloniei, sub forma neîncrederii în structura și funcționarea regulată a Înțelegerii Balcanice și a Micii Înțelegeri, urmărește în realitate să le deprime situațiunea internațională, să favorizeze orice element de disociere și să agraveze inegalitatea pozițiilor statelor componente în fața unor probleme internaționale.*

Dar Polonia merge mai departe. Ea nu se mulțumește cu această critică și defăimare. Ea nu se mărginește la o operă de propagandă defavorabilă. Polonia actuală încearcă să creeze ea însăși piedici materiale celor două înțelegeri (Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică) și să zdruncine echilibrul stabilit prin acordarea mutuală a intereselor lor respective”¹⁴.

La întrevvedere avută cu Beck, la 22 mai 1936, Vișoianu – care în fața Suveranului statului român

nu dovedise a avea emoții – la întrevvedere cu colonelul Beck, noul șef de misiune va arăta că nu are nici cea mai mică rețineră în a-i arăta fără nici cea mai mică ambiguitate că Polonia desfășoară o politică activă în favoarea Ungariei, așa cum a dovedit-o vizita efectuată de primul-ministru polonez, Marian Kościłkowski la Budapesta, la 13 octombrie 1935, cât și în cea din 15 mai 1936. „...*Alianța noastră cu Polonia a fost încheiată și reînnoită în vreme ce Mica Înțelegere exista, după cum organizarea Micii Înțelegeri a fost întărită fără să aibă vreo repercusiune defavorabilă asupra angaja-mentelor româno-polone. Politica României nu s-a schimbat deloc, astfel încât nu de aici ar putea veni nevoia unei explicațiuni, ci din schimbări suferite de politica altor țări*”¹⁵.

În cele arătate mai sus, Vișoianu viza direct politica maghiară pe care Varșovia o susținea fără nicio rețineră.

La judecata pertinentă pe care o enunțase, diplomatul român mai adaugă: „*Este evident că domnul Beck a priceput foarte bine sensul comunicatului; dar, fiindcă el era de natură să poarte o lovitură politicii sale și să justifice nemulțumirea opiniei publice poloneze față de politica sa, D-sa încearcă o manevră, prin această deturnare de sens*”¹⁶.

Ne putem întreba ce a simțit Nicolae Titulescu, urmașul lui Take Ionescu, arhitectul Micii Înțelegeri, când a citit despre asemenea manifestări mai mult sau mai puțin intime din politica externă a aliatului, caracterizând până la urmă atitudinea lui Beck și a politicii sale drept *șiretenie bazată pe absurditate*. (Aceasta a fost rezoluția ministrului pusă pe raport). În legătură cu turnura ce o poate căpăta raporturile româno-polone în plan bilateral, șeful misiunii române la Varșovia preciza că pentru a-și îndeplini scopul deturnant în politica externă a Poloniei, dl. Beck folosește trei căi:

„1. Răspândește în lume vești despre «dificultățile launtrice» ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice.

2. Creează greutăți speciale unora dintre statele membre ale acestor grupări, pentru ca să le micșoreze forțele proprii și pentru ca să stânjenească solidaritatea în jurul lor prin repulsiunea pe care ar simți-o celelalte state membre de a lua în comun riscurile unor conflicte particulare. (Vezi diferendul cu Cehoslovacia).

▪ **Vizita oficială în România a președintelui Poloniei, Ignacy Mościcki, iunie 1937**

3. Caută cu orice prilej și pe orice cale să întărească și să ridice statele adversare ale acestor grupări și încurajează revendicările lor față de acestea. Citez: *politica Poloniei favorabilă Ungariei și Bulgariei*”¹⁷.

În octombrie 1938, Beck va da o lovitură mortală Micii Înțelegeri prin atacarea, imediat după München, a Cehoslovaciei. Predicția lui Vișoianu a fost din timp și corect transmisă la București. De aceea, Titulescu i-a și mulțumit.

Tabloul respectiv este completat de ministrul plenipotențiar român, inclusiv cu dovezi privind ostilitatea pe care liderii polonezi o dovedeau, chiar și prin acte publice, față de încercarea Bucureștiului de apropiere ruso-română. Aceasta, trebuie spus, după ce Varșovia își pusese „dăsagii în căruță”, semnând Tratatul cu Moscova, după cum se știa, la 25 iulie 1932.

„Toate argumentele care mi se dau aici împotriva unei asemenea apropieri – precizează Constantin Vișoianu – sunt sau de ordin sentimental polonez sau de ordin politic străin condițiilor de apărare românească. Nici unul nu este fondat pe un interes românesc, nici unul nu este izvorât din natura alianței româno-poloneze”¹⁸.

„Politica externă a Poloniei este alta decât cea pe care o mărturisește și pe care s-a sprijinit alianța româno-polonă”

Diplomatul român constată cum dușmănia Poloniei față de Mica Înțelegere și de Înțelegerea Balcanică se completează „cu pozițiunea tutelară

▪ **Vizită oficială în Polonia a regelui Carol al II-lea, însoțit de urmașul tronului, Mihai**

pe care Polonia vrea să o aibă față de blocul balcanic și rolul de frunte pe care ar dori să-l joace în cursul unui front ce s-ar întinde de la mările Nordului și până la Marea Neagră¹⁹. Este vorba de planul polonez privind crearea celei de-a Treia Europe, arhitectură care exacerba rolul Poloniei ca putere regională, asupra căruia Varșovia revenise.

Pus pe analize – nu pe intrigi – Constantin Vișoianu surprinde asimetria dintre demersurile sau abordările Varșoviei și ale Bucureștiului și îl informează pe Nicolae Titulescu că n-a găsit niciun polonez care să îi explice din ce ar izvorî antagonismul Poloniei față de Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Singura explicație pe care o primea Vișoianu era că: „Polonia dorește o pacificare în aceste regiuni ale Europei și Mica Înțelegere ca și Înțelegerea Balcanică, prin spiritul lor, împiedică această pacificare”²⁰.

Interesul Poloniei – în accepțiunea lui Vișoianu – ar fi fost să întărească Mica Înțelegere, deoarece în viziunea lui Titulescu și a politicii externe românești de atunci: „pacificarea acestei regiuni din Europa se face prin stabilizarea definitivă a ordinii teritoriale creată de tratate și colaborare, pe baza ei, a statelor așezate în această regiune. Această pacificare nu poate veni decât din politica de solidaritate și de putere a Micii Înțelegeri (în regiunea bazinului dunărean) și din convingerea treptată a Ungariei că actuala așezare este definitivă. Polonia are deci interes să întărească Mica Înțelegere”²¹.

Abordarea rațională începuse de câțiva ani să piardă teren la Varșovia, unde importanți lideri și

formatorii de opinie considerau că: „pacificarea se face prin redobândirea de către Ungaria a teritoriilor pierdute. (sublinierea mea – N.M.) Această pacificare nu poate proveni decât din slăbirea Micii Înțelegeri și a fiecărui stat care o compune și din încurajarea Ungariei, ținând veșnic treaz revizionismul său utopic”²².

Aceasta ar fi calea adoptată de Polonia și politica ei actuală, scrie Vișoianu. Subliniază, în continuare, că ea contrazice „alianța cu România și interesul esențial polonez de menținere a ordinii teritoriale actuale”²³.

Fără a pune la îndoială inteligența șefului diplomației poloneze, faptul că acesta n-ar înțelege contradicțiile din politica sa externă și nici repercusiunile nefaste asupra destinului polonez, repercusiuni pe care diplomatul român le-a surprins deja în raportul său în toate extinderile posibile, și care rezultau, după cum mărturisește, din lecturi, meditații și convorbiri, și din care elimina orice accent polemic și orice tendință personală sau dorință de a fi pe placul lui Titulescu, ministrul plenipotențiar român afirmă franc: „Politica externă a Poloniei este alta decât cea pe care o mărturisește și pe care s-a sprijinit alianța româno-polonă”²⁴.

Această frază sună ca un verdict, dar ea venea dintr-o realitate, care – cu regret – se va perpetua până în aprilie 1939, atunci când Grigore Gafencu va găsi alte nuanțe, inclusiv de stilistică și de exprimare diplomatică, pentru a înfățișa mani-festarea politicii lui Beck. Chiar și Carol al II-lea a găsit expresii pertinente în prezentarea lui Beck ca diplomat, referindu-se la machiavelismul lui lipsit de orice scrupule.

Cred că în nicio capitală nu se cunoștea mai bine decât la București cele mai nuanțate elemente ale politicii Varșoviei, jocul ei la două capete.

Ministerul Afacerilor Străine al României, decidenții români știau, în mai 1936, că politica externă poloneză înregistra „o apropiere progresivă de politica Germaniei, adoptând direct sau indirect punctele ei de vedere în marile chestiuni europene; o dezlipire crescândă de politica Franței și a României pe un plan secundar”²⁵. Vișoianu informa Bucureștiul despre preocupările și declarațiunile domnului Beck în direcția excluderii „respectului tratatelor”, exact ceea ce era sfânt pentru Titulescu, Pella, Cretzianu, Gafencu.

În Polonia, din contră, era evidentă sublinierea cu indiferență a tuturor violărilor și proclamarea în presa oficială a *fragilității tratatelor*; se manifesta un scepticism doctrinar față de Societatea Națiunilor și o colaborare rece și sporadică cu ea. Era evidentă opoziția la marile teze ale securității colective și preferințe evidente pentru sistemul pactelor bilaterale sau declarațiuni favorabile unei modificări a Societății Națiunilor, pentru a i se răpi caracterul efectiv și general, ce s-ar înlocui cu regiuni. Aceste regiuni ar fi zone de influență și scopul lor s-ar limita la problemele lor particulare, dezinteresându-se de chestiunile care nu cad geografic în regiunea respectivă.

Alcătuirea acestei regiuni începea de la mările Nordului (sau cel puțin de la Marea Baltică) și până la Marea Neagră. Polonia manifesta ostilitate vie sau latentă față de Mica Înțelegere sau Înțelegerea Balcanică, inclusiv prin încurajarea Ungariei și Bulgariei în tendințele lor revizioniste.

Beck urmărea slăbirea solidarității Micii Înțelegeri prin îndoitul procedeu al creării de dificultăți particulare fiecăruia din statele componente și întăririi adversarilor ei naturali. El a ridicat obstacole la o apropiere ruso-română. Polonia se declară indiferentă față de Anschluss și de restaurarea Habsburgilor, nutriend dușmănie față de Cehoslovacia, militând pentru o graniță comună cu Ungaria, prin amputarea Cehoslovaciei²⁶.

Spunea, așadar, Vișoianu încă din mai 1936 că: „Polonia actuală iese din cadrul sistemului comun, destinat să apere doctrina statu-quo-ului. Ea se apropie din ce în ce mai mult de statele zise «dinamice»”²⁷.

Vișoianu vedea o foarte bună cunoaștere a istoriei politice a Poloniei și nu mai puțin a firii polonezilor. Iată aprecierea lui: „Istoria Poloniei a fost o continuă încercare de expansiune, de cucerire. Polonia a trecut pe primul plan al istoriei ei expansiunea și nu securitatea”²⁸.

Am spune, contrar României, care și-a apărut, potrivit poetului de geniu: *sărăcia și neamul*. „Dar expansiunea poate fi, câteodată, considera Vișoianu, o mai bună garanție a securității, însă numai la țările mari și puternice; la celelalte, nu face decât să introducă un element instabil în însăși existența lor și să le pericliteze destinele prin sporirea dușmăniilor. Cei slabi profită rareori de ruperea echilibrului. Istoria dezastruoasă a Poloniei se

explică, pe lângă alte cauze, și prin această strâmbă ierarhie între expansiune și securitate”²⁹.

Peste trei ani, predicțiile lui Vișoianu se vor împlini. Se va dovedi cât de nefastă poate fi grandomania promovată ca politică de stat și de diplomați lipsiți de vocație. Încercând să îi prezinte lui Titulescu politica externă poloneză, cu referiri la istoria și psihologia acestei națiuni, înaltul diplomat român în post la Varșovia sublinia și realitățile constatate, aceea că liderii polonezi „*fac o politică de prestigiu și psihologia lor colectivă continuă să fie bântuită de dușmănie și vanitate. Cheltuielile publice sunt consacrate lucrărilor de înfățișare (imagine), iar satele mor de sărăcie. Deasupra societății, mari latifundiați, jos, o pătură țărănească primitivă și mizerabilă etc.*”³⁰

Politică externă utopică, romantică realistă?

Vișoianu zăbovește, printre altele, și asupra modului în care politica externă poloneză se încerca a se opune apropierii româno-ruse, dorind ca aceasta să se înfăptuiască prin intermediul Poloniei. Și conchide diplomatul român: „*România, cu problema rusească deschisă, devine o țară de a treia mână, asupra căreia tutela poloneză s-ar întinde cu ușurință*”³¹.

Cu alte cuvinte, cu cât mai slabi cu atât mai bine pentru Polonia, mai ales că schimburile economice erau insignifiante.

M. Arciszewski, omologul lui Constantin Vișoianu la București, ce producea în această

▪ Hitler și Beck în 1937

▪ **Ministrul Victor Antonescu în vizită la Wawel, avându-l în stânga pe Szembek (persoana în baston), care ne-a iubit tot atât de mult ca și Beck**

perioadă, în afară de intrigi? El aducea „experți” polonezi să prezinte politicienilor și formatorilor de opinie români „realitățile sovietice”. *Cui prodest?* – iată întrebarea valabilă atunci, dar și azi, câtă vreme politica externă poloneză era descifrată în toată substanța și amănuntele ei, fără să mai aibă nici cel mai mic secret sau deschidere în ochii decidenților români.

După prezentarea acestor elemente obiective, legate de politica internațională a lui Beck, Constantin Vișoianu prezintă numai *en passant* și unele elemente subiective de care era bântuit colonelul: „*ura sa contra Franței, gelozia personală față de anume oameni politici cu reputație mondială (Benes, Titulescu), despre care se vorbește curent în cercurile politice din Polonia*”.

Concluzia diplomatului român că **politica externă poloneză este una utopică**, care se trage din vechiul romantism polonez, prezentată însă ca o politică realistă, va căpăta certitudini care se vor dovedi! Despre acest romantism al lui Beck, Grigore Gafencu a lăsat un medalion memorabil scris în aprilie 1939, asupra căruia vom reveni.

În afara acestor elemente de analiză diplomatică de care Bucureștiul dispunea, nu putem trece

cu vederea și alte fapte, care de data aceasta făceau deliciul presei, mai ales a celei poloneze, din acele timpuri. Un exemplu îl constituie apariția în „Kurier Codzienny” a articolului: „Când regele vrea să guverneze”, cu reflecțiuni ofensatoare la adresa suveranului și „defăimătoare pentru țară”, cum îl caracteriza Hiott, șeful a.i. al misiunii diplomatice, și pe care directorul direcției politice din Ministerul de Externe al Poloniei l-a considerat drept „foarte regretabil”³².

Însă, chiar înainte ca Vișoianu să fi pus piciorul pe pământ polonez, la 16 ianuarie 1936, ziarul „Express Poranny” din Varșovia publica materialul: „Slăbiciunile lui Titulescu”, având ca subiect unele probleme personale din viața ministrului român de Externe. Fără a fi cunoscut inspiratorul, Hiott scrie din capitala Poloniei că „*articolul conține, pe un ton ce încearcă a fi glumeț, atacuri perfide și insinuări infame la adresa ministrului român de externe*”³³.

Revenind la diplomația confidențială, la 6 martie 1936, Foreign Office-ul, Eden personal, afla de la R.H. Hoare, reprezentantul englez la București că „...el (Titulescu) a revenit la nemulțumirea sa împotriva Poloniei și a declarat că în

1932, cred, distrusesese în fața ochilor săi toată valoarea unei alianțe cu Polonia; în cursul negocierilor cu guvernul sovietic, Polonia recunoscuse oficial că Basarabia este un «un teritoriu disputat». Fiind astfel lăsat în mila Rusiei, Domnul Titulescu a hotărât că trebuie să facă toate eforturile, pentru a cădea de acord cu adversarul cât mai repede; de aici susținerea prieteniei cu Rusia în ciuda comunismului, greutatea Rusiei fiind absolut necesară pentru a echilibra balanța din moment ce Polonia devenise un factor îndoielnic”³⁴.

Visul înlăturării lui Titulescu s-a împlinit fără a se realiza „revirimentul” scontat de Varșovia în a tutela România

La 29 august 1936, toate agențiile de presă comunicau de la București despre debarcarea lui Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine, urmare și a unor intrigi poloneze pe lângă camarila regală. Înlăturarea marelui diplomat a produs o mare satisfacție la Varșovia, care conta pe deblocarea raporturilor bilaterale, potrivit aspirațiilor descrise de Vișoianu. Care din liderii români ar fi putut accepta însă asemenea enormități? Interesele ne dictau totuși să încercăm o revigorare a relațiilor economice și culturale, partea poloneză accentua în schimb pe consolidarea alianței politice și militare. Beck își intensifică jocul său dublu între liderii de la București și horthyștii maghiari.

Din perspectiva timpului trecut se constată că scoaterea lui Titulescu de la Externe, inclusiv cu sprijin polonez, după cum a demonstrat-o istoricul Sergiej Mikulicz, în 1959, cu mult înaintea istoricilor români, s-a soldat doar cu un „reviriment” pur formal în raporturile româno-polone. Pentru asigurarea unei normalități, primul pas îl face Victor Antonescu, urmașul lui Titulescu în fotoliul din Palatul Sturdza, care, însoțit de Al. Cretzianu, secretar general al ministerului, și generalul Florea Țenescu, va efectua prima sa vizită în străinătate în capitala Poloniei. A ales Varșovia și nu o altă capitală europeană, cu scopul bine determinat de a asigura un curs normal relațiilor bilaterale. Gestului respectiv îi va răspunde și Beck, doar peste câteva luni, contactele pe linia ministerelor de

▪ Vizita oficială din aprilie 1937 a ministrului Józef Beck în România

externe fiind urmate de o avalanșă de vizite până la cel mai înalt nivel. Totul însă mai mult de ochii lumii. Progrese palpabile sau o anumită creativitate nu s-au înregistrat pe măsură. Neîncrederea și lipsa de convergență în aspirații erau mai puternice decât tradiția raporturilor cordiale de la începutul deceniului trecut.

Cum în paginile *Universului* se declanșase o campanie de presă, prin care se sublinia *similitudinea dintre politica externă a Budapestei și a Varșoviei față de Tratatul de la Trianon, semnat de Polonia, dar neratificat atât de ea, cât și de Ungaria*, pentru a fi depășită situația incomodă, cel puțin din punctul de vedere mediatic, Victor Antonescu i-a cerut eminentului jurist, Vespasian Pella, să îi pregătească o notă privind situația dată. Acesta a redactat un memorandum, dacă ar fi să folosim terminologia de azi, însoțit de propunerea ca Polonia să recunoască ca inviolabil *statu-quo*-ul european, deci și frontierele României. Noul ministru avea asigurarea șefului misiunii diplomatice poloneze de la București, M. Arciszewski, că la Varșovia există disponibilitate, iar Beck va accepta propunerea respectivă. În documentul pregătit de V. Pella și prezentat de ministrul Victor Antonescu lui Beck în timpul întâlnirii se spunea: „*Prin Tratatul din 15 ianuarie 1931, Polonia luându-și obligațiunea de a respecta și menține împotriva oricărei agresiuni exterioare, integritatea teri-*

torială a României, acest tratat implică recunoașterea de către Polonia față de România a titlurilor juridice internaționale în virtutea cărora România a obținut integritatea actuală a teritoriului ei și cari titluri se găsesc în Tratatul de pace semnat dar neratificate de către Polonia”³⁵.

Însă Beck a refuzat să-i dea omologului său o asemenea asigurare, respectiv să semneze nota propusă – România rămânând fără nicio garanție scrisă în această direcție.

Lui Titulescu, în exil, nu i-a rămas decât să constate: „dacă formula «reînnoirea prieteniei dintre Polonia și România» înseamnă că un om a împiedicat îmbunătățirea relațiilor polono-române, atunci ea trebuie tradusă în felul următor:

«De îndată ce România constată că unul dintre miniștrii săi de externe nu este pe placul unui anume stat, deoarece apără interesele românești, ceea ce nu coincide totdeauna cu interesele tuturor, România, în dorința de a face plăcere altor țări, îl concediază pe ministrul său, în loc să îl sprijine și să-l impună unor țări străine, cum ar fi, de pildă, Polonia sau Iugoslavia. Este imposibil să-ți dai seama imediat cât de dezastruoase pot fi consecințele acestui sistem pentru apărarea intereselor românești în viitor»”³⁶.

O profeție amară, care se va adevăra în tot dramatismul ei, peste trei ani, după ce va trece prin unele momente de extaz, înainte de a cunoaște, așadar, delirul din septembrie 1939.

*
*   *

Anul 1937 s-a desfășurat în plan bilateral româno-polon sub dictonul de *reînnoire a prieteniei dintre Polonia și România*, recunoscându-se, așadar, că raporturile bilaterale s-au aflat în impas fără a se mai căuta vinovații.

¹ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României* (1937), Fundația Nicolae Titulescu, București, 1994, p. 91.

² Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, Humanitas, vol. 6, p. 249.

³ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VII, 1939, p. 290.

⁴ Cf. J. Michał Zacharias, *Polska wobec zmian w układzie sił politycznych w Europie w latach 1932-1936* (Polonia față de schimbările în raporturile forțelor politice din Europa în anii 1932-1936), p. 278-279, Ossolineum, 1981.

⁵ Cf. Raportul lui Tadeusz Romer către Jan Szembek (Raport Tadeusza Romera do Jana Szembeka) în *Diariusz i teki Jana Szembeka (Însemnările zilnice și calendarul activității lui Jan Szembek)*, vol. 1, p. 383; George G. Potra, *Titulescu – pro și contra*, Editura Enciclopedică, 2002, p. 474.

⁶ George G. Potra, *op. cit.* p. 279.

⁷ *Ibidem*, p. 281.

⁸ Armand Călinescu, *Însemnări politice, 1916-1939*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 284.

⁹ George G. Potra, *op. cit.* p. 523.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Cf. Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare (1933-1939)*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1987, p. 126.

¹² *România-Polonia. Relații diplomatice*, vol. I, 1918-1939, coordonator Dumitru Preda, autori: Florin Anghel, Nicolae Mares, Cristina Păiușan ș.a., Editura Univers Enciclopedic, București 2003, pp. 170, 172.

¹³ *Ibidem*, p. 162-170.

¹⁴ *Ibidem*, p. 163.

¹⁵ *Ibidem*, p. 171.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 163.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 164.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 165.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 166.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 167.

³² AMAE, Fond Polonia, vol. 55, f. 301.

³³ *Ibidem*, f. 302.

³⁴ Florin V. Dobrinescu, *Diplomația României. Nicolae Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, 1991, doc. XLX, p. 139.

³⁵ AMAE, fond Polonia, vol. 64, f. 43.

³⁶ Nicolae Titulescu, *op. cit.*, pp. 92-93.

BĂTĂLIA DE LA ADRIANOPOL (14 sau 15 aprilie 1205) Prima luptă din secolul al XIII-lea pentru hegemonie în sud-estul Europei dintre Orient și Occident

Dr. VASILE MĂRCULEȚ

Abstract

On 13th of April 1204, the participants at the fourth crusade conquered Constantinople dissolving the Byzantine Empire, on its ruins a Latin Empire was built, led by the emperor Balduin I and also a series of small states of Byzantine or Crusader kind. In the Balkan Peninsula the expanding politics of Latin Empire of Constantinople knocked against that of the Vlach-Bulgarian Czarism, which under the leading of Ioannitsa Assen became the main power in the region. On the terms of the new international context, in two powers will become main protagonists of the fight for hegemony in the Balkan Peninsula. The final confrontation between them will be consumed on Adrianople's walls on 14th or 15th April 1205. Being on ally with the Cumans from the North of the Danube, Ioannitsa Assen tsar will give the crusade's forces a destructive blow, causing them a dangerous defeat, during which the emperor Balduin I will be taken prisoner, dying a little later in Vlach-Bulgarian captivity. The victory from Adrianople confirmed and consolidated the Vlach-Bulgarian Czarism's position of main power upon South-Eastern Europe. In exchange, after the received blow, the Latin Empire of Constantinople was never been totally reconstructed.

Keywords: *The Romanian Bulgarian Empire, The Latin Empire of Constantinople, Baudoin of Flandres, battle of Adrianople*

La 13 aprilie 1204, participanții la cea de-a patra cruciadă luau cu asalt Constantinopolul. Imperiul Bizantin era desființat, pe ruinele sale creându-se un imperiu latin, în frunte cu împăratul Baudouin I (1204-1205), precum și o serie de alte statele de sorginte cruciată sau bizantină. Constituirea Imperiului Latin de Constantinopol modifica radical harta politică a Peninsulei Balcanice, unde Țaratul Vlaho-Bulgar, constituit la mijlocul deceniului 9 al secolului al XII-lea, adversarul ireconciliabil al defunctului Imperiu Bizantin, devenise, sub domnia țarului Ioniță Asan (1197-1207) – „cea mai mare

personalitate a vlahilor balcanici, remarcabil comandant militar și om politic” –, cea mai mare putere regională. În condițiile noului context politic internațional, cele două puteri vor ajunge principale protagoniste ale luptei pentru hegemonie în Peninsula Balcanică. Confruntarea decisivă dintre ele se va consuma sub zidurile Adrianopolului (Edirne), în aprilie 1205.

Preludiul bătăliei (februarie-martie 1205). Instalarea latinilor pe Bosphor a fost percepută de țarul vlaho-bulgar, el însuși adversarul

ireconciliabil al Bizanțului până la căderea acestuia, ca o posibilitate de colaborare cu noile autorități de la Constantinopol. Se adăuga acestui lucru faptul că, după tratative îndelungate și anevoioase cu papa Innocentius III, purtate între 1199 și 1204, țarul de la Târnovo fusese recunoscut de pontiful roman „*rege al bulgarilor și blachilor*” sau „*rege al Bulgariei și Blachiei*”⁷², intrând astfel, *de jure*, în rândul suveranilor apostolici.

Acțiunea cumulată a acestor factori ar fi trebuit să constituie temeiul unei fructuoase colaborări, dorită de altfel și de papalitate care, așa cum constata istoricul Fr. Dvornik, a înțeles că „*ar fi fost o imprudență ca un vecin atât de puternic să fie lăsat să se înstrăineze de noul imperiu latin*”⁷³. Contrar însă acestor factori favorizanți, între cele două părți nu numai că nu a fost posibilă niciun fel de colaborare, ci între ele s-au instaurat încă de la început doar relații conflictuale.

Conflictul cu cruciații izbucnea la începutul anului 1204. Responsabilitatea declanșării conflictului vlaho-bulgaro-cruciat a fost pusă de cronicarii contemporani, atât bizantini, cât și apuseni, exclusiv pe seama ostilității arătate de latini țarului vlaho-bulgar și statului său, cronicari care ne transmit, de altfel, informații importante asupra condițiilor în care s-a amorsat această situație conflictuală. Referindu-se la aceste evenimente, cronicarul francez Robert de Clari, unul din participanții la cruciadă, ne informează că în timpul pregătirii de către cruciați a asediului capitalei bizantine – interval cuprins între 29 ianuarie, data proclamării ca împărat a lui Alexios V Murtzuphles, și 12 aprilie 1204, când cruciații au pătruns în capitală –, „*s-a întâmplat că Ioan Vlahul (Ioniță Asan, n.n.) le-a trimis veste baronilor de seamă de la oaste că, dacă vroiau să-l încoroneze ca rege ca să fie domn al ținutului său Vlahia, [va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea și va veni în ajutorul lor să-i ajute să ia Constantinopolul, împreună cu o oaste de o sută de mii de oșteni*”⁷⁴. Conform aceluiași cronicar, propunerea de colaborare a țarului de la Târnovo s-a lovit însă de ostilitatea și refuzul cruciaților apuseni. Prezentând această situație, Robert de Clari relatează că atunci „*când baronii din oaste au aflat ce le vestea Ioan Vlahul, au spus că vor chibzui; și, după ce au chibzuit, proastă hotărâre au luat, că au răspuns că puțin le pasă lor de el ori de ajutorul lui și să aștepte să îl vor asupri și-i vor face rău de vor putea*”⁷⁵. Ca urmare, conchide el, „*iar după ce a dat greș cu ei,*

atunci și-a cerut coroana de la Roma și papa i-a trimis un cardinal să-l încoroneze. Și așa a fost încoronat rege”⁷⁶. Informații asemănătoare ne oferă și cronicarul bizantin contemporan Niketas Choniates care, prezentând aceleași evenimente, relatează că Ioniță „*se temea de gândurile truface ale latinilor și privea cu suspiciune lancea acestora ca pe o sabie de foc; deoarece trimițându-le solii de prietenie i s-a poruncit ca în scrisorile lui către ei să vorbească nu ca un împărat către niște prieteni, ci ca un slujitor către stăpâni, iar de nu să priceapă că ei vor ridica armele împotriva lui și vor devasta cu ușurință Misia (regiunile nord-balcanice, n.n.) pe care el o stăpânește fără a avea dreptul, în urma răzvrătirii împotriva stăpânilor săi, romeii (bizantinii, n.n.), și îl vor readuce la situația de mai înainte*”⁷⁷.

Informațiile lui Robert de Clari și Niketas Choniates necesită câteva precizări. În primul rând, faptul că Ioniță Asan s-a adresat cruciaților, propunându-le colaborarea, așa cum susțin ambii cronicari, nu trebuie să surprindă. Să nu uităm că el făcea aceste demersuri de pe poziția de adversar ireconciliabil al Imperiului Bizantin, ca și cruciații, ceea ce-i permitea să vadă ca posibilă o cooperare cu aceștia. Pe de altă parte, în epoca în care făcea aceste demersuri, încadrarea lui și a statului său în tabăra papalității în calitate de *rege apostolic* era o realitate indiscutabilă și, în consecință, o eventuală colaborare antibizantină cu latinii apărea ca absolut normală. În al doilea rând, constatăm că informațiile celor doi cronicari converg până la un punct. Ambii susțin atât că inițiativa privind încheierea unei alianțe antibizantine a aparținut țarului vlaho-bulgar, cât și faptul că oferta lui de colaborare militară a fost respinsă brutal de cruciații apuseni. Din acest punct însă, conținutul informațiilor celor doi cronicari se desparte. În timp ce Robert de Clari este categoric în a sublinia că Ioniță Asan le-a solicitat cruciaților recunoașterea, arătându-se dispus ca, în schimbul acesteia, să accepte că „*[va socoti că] ținutul lui și regatul lui de la ei le primea*”, act echivalent cu recunoașterea suzeranității lor, Niketas Choniates, dimpotrivă, susține că el li s-a adresat „*ca un împărat către niște prieteni*”, cei care i-au cerut să le recunoască supremația fiind latinii.

Știrile contradictorii legate de acest episod nu au scăpat atenției specialiștilor, care au încercat să le explice. Spre exemplu, într-un studiu de dată recentă, referindu-se la solicitarea adresată de Ioniță Asan cruciaților de a-i acorda recunoașterea, istoricul Ovidiu Pecican considera ca absolut plauzibil un

asemenea demers precizând că „*aidoma românilor și bulgarilor, nici occidentalii veniți să sprijine accesul la tron al tânărului Alexis (Alexios IV Angelos, n.n.) nu păreau să fie altceva decât niște contestatari ai ordinii politice existente. Prin urmare, în viziunea curții de la Trnovo, existau toate premisele pentru ca noii sosiți să înțeleagă corect dorința vlahilor și bulgarilor de recunoaștere a propriei stăpâniri*”⁸.

În ceea ce ne privește, nu împărtășim întru totul o asemenea opinie. Admitem ca absolut plauzibilă concluzia că vlaho-bulgarii și latinii în calitatea lor de contestatari ai ordinii politice bizantine erau destinați colaborării, dar respingem teza că suveranul vlaho-bulgar a văzut în latini factorul care să-i legitimeze puterea. Conchidem deci că, raportate la realitățile politice cunoscute, informațiile lui Robert de Clari privind solicitarea adresată de Ioniță Asan cruciaților de a-i acorda recunoașterea sunt o pură invenție a acestuia. La data respectivă, tratativele cu papalitatea intraseră în faza lor finală, suveranul pontif îl recunoscuse deja pe țarul de la Târnovo ca „*rege al bulgarilor și blachilor*”, ca urmare, prin perspectiva acestei realități politice, obținerea recunoașterii sale din partea conducătorilor cruciadei, ei înșiși instrumente ale papalității, apare ca un demers complet lipsit de sens.

După cucerirea Constantinopolului de către cruciați și constituirea Imperiului Latin, asistăm la o exacerbare a conflictului Țaratului Vlaho-Bulgar cu latinii, consecință a politicii promovate de ambele părți. Ioniță Asan, conchide istoricul Fr. Dvornik, „*a profitat din plin de confuzia generală din Balcani generată de expediția occidentală împotriva Constantinopolului (1204), și a ocupat întreaga regiune de la Sofia până la granița cu Thessalia*”⁹. Pe de altă parte, susține același istoric, de o importanță covârșitoare a fost faptul că „*perspectiva conducătorului bulgar era în prea mare măsură bizantină și acesta nu se putea adapta la mentalitatea noii ordini occidentale, pe care latinii ar fi dorit să le-o impună*”, ca urmare, suveranul vlaho-bulgar „*a respins apelurile împăratului latin din Constantinopol care dorea ca suveranitatea sa să fie garantată de latini*”¹⁰. Fără îndoială, această atitudine a autorităților latine a fost consecință directă a faptului că, odată instalate în metropola de pe Bosphor, acestea, erijându-se în moștenitoarele Bizanțului, s-au angajat în politica de *restauro* a Imperiului Bizantin emițând pretenții asupra tuturor fostelor teritorii ale acestuia, inclusiv

a acelor care intraseră în componența Țaratului Vlaho-Bulgar. Referindu-se la aceste pretenții ale cruciaților, Geoffroy de Villehardouin relatează că Bonifaciu de Montferrat l-ar fi sfătuit pe împăratul Baudouin I să meargă „*împotriva lui Ioniță, de este rege al Blachiei și Bulgariei, care pe nedrept stăpânește o mare parte din ținut*”¹¹.

Politica latinilor venea însă în totală contradicție cu obiectivele suveranului vlaho-bulgar, căci, așa cum constata istoricul Tudor Teoteoi, „*cruciada a patra a marcat o schimbare fundamentală [...] în poziția și opțiunile politice primordiale ale statului Asăneștilor: Bizanțul încetează de a mai fi redutabilul, principalul său adversar, zestrea acestuia devenind un mijloc de realizare a propriilor dezerate ale noului țarat, pus acum în situația de confruntare cu statele nou apărute*”¹². Acest obiectiv va constitui din acest moment fundamentul politicii externe a Țaratului Vlaho-Bulgar, iar, paradoxal, ostilitatea latinilor va crea cadrul pe fondul căruia se vor derula acțiunile întreprinse pentru atingerea lui.

Pretențiile latinilor asupra teritoriilor stăpânite de Ioniță Asan s-au materializat, se pare, chiar în ocuparea unor teritorii din Thracia aflate sub stăpânirea suveranului vlaho-bulgar. Același Geoffroy de Villehardouin ne informează că fruntașul cruciat Renier de Trit, care primise ca feud Philippopolisul, a fost primit de „*oamenii locului*”, care „*i s-au supus ca unui domn al lor și i-au*

▪ Inel sigilar Ioniță Asan

■ Harta Imperiului Latin

făcut o primire tare bună. Și ei aveau mare nevoie de ajutor, căci Ioniță, regele Blachiei, tare îi oropsise cu război. Și mare ajutor le-a dat și a luat o mare parte din ținut în stăpânire. Iară cei mai mulți din [oamenii din] ținut care stătuseră de partea lui Ioniță s-au dat de partea lui. În acel loc a fost iarăși mare luptă între ei”¹³. Fără îndoială, asupra acestei politici agresive a latinilor la adresa lui și a statului său, îl sesiza Ioniță Asan pe Innocentius III într-o scrisoare din noiembrie 1204, în care preciza: „Eu scriu sanctității voastre și despre latinii care au intrat în Constantinopol, și voi să le scrieți acestora să se țină departe de împărăția mea și împărăția mea nu le va face acestora niciun rău și nicio stricăciune. Dacă însă ei vor încerca ceva contra împărăției mele, și eu le voi face stricăciuni și voi omorî mulți dintre ei, sanctitatea voastră să nu privească împărăția mea cu neîncredere”¹⁴.

O asemenea politică ostilă promovată de autoritățile latine nu a făcut decât să sporească riscurile la care se expunea Imperiul Latin, încă neconsolidat și aflat în dispută chiar cu unele

formațiuni politice cruciate create în aceeași perioadă¹⁵, căci pericolului reprezentat de aversiunea grecilor supuși, dar puțin dispuși să accepte ocupația latină, i se adăuga acum unul incomparabil mai grav, cel reprezentat de Țaratul Vlaho-Bulgar. Ca urmare a acestei politici promovate de latini, remarca istoricul francez Ch. Diehl, „în locul ajutorului pe care l-ar fi putut găsi la bulgari pentru lupta împotriva bizantinilor, ei au făcut din aceia inamici ireconciliabili, care s-au înțeles cu suveranii bizantini de la Niceea împotriva imperiului latin, pentru a-i provoca ruina”¹⁶.

Confruntat cu ostilitatea declarată a cruciaților și, probabil, cu atac iminent din partea acestora, așa cum rezultă din relatarea lui Villehardouin, țarul vlaho-bulgar a reacționat imediat. Într-o primă fază, el „s-a întors spre grecii, care se revoltau împotriva dominației latine”, le-a acceptat colaborarea și în anul 1205 a încheiat o alianță antilatină cu ei¹⁷. Într-adevăr, răspunzând ostilității latinilor, Ioniță Asan a susținut răscoala aristocrației bizantine din Thracia și Macedonia, care nu se

putea împăca cu stăpânirea latină (februarie-martie 1205). Implicarea țarului vlaho-bulgar în răscoala antilatină a grecilor este confirmată și de Niketas Choniates care relatează că aceștia „s-au îndreptat spre Ioan, cel crescut în Haemus” care „îi primește cu plăcere” și „îi trimite deci pe romeii (bizantini, n.n.) care veniseră la el să se întoarcă în locurile lor de baștină și să facă latinilor rău, atât cât pot, lucrând cu dibăcie, până ce el va orându-i cum este mai bine situația din ținuturile lor. Întorcându-se deci în ținuturile lor, ei răzvrătesc, ajutați de vlahi, orașele din Thracia și Macedonia. Foarte mulți dintre latini, care-și împărțiseră între ei orașele, își pierd atunci viața, iar cei care [izbutesc] să fugă se refugiază în Bizanț”¹⁸.

Informațiile cronicarului bizantin permit concluzia că țarul de la Târnovo a fost nu numai susținătorul răscoalei bizantinilor, ci chiar inițiatorul acesteia. Obiectivul politic urmărit de suveranul vlaho-bulgar, în noul context internațional, devenea acela de a se substitui cruciaților instalați la Constantinopol, fapt confirmat și de Geoffroy de Villehardouin care, prezentând conținutul alianței propuse de bizantini țarului vlaho-bulgar, susține că aceștia și-au trimis solii „la Ioniță, care era regele Blachiei și Bulgariei [...]. Și i-au dat de veste că o să-l facă împărat și că i se vor supune cu toții și că-i vor omori pe toți francii. Și i-au jurat că i se vor supune ca unui domn al lor, numai să jure că îi va cârmui ca pe supușii lui”¹⁹. În noua conjunctură politică internațională, țarul vlaho-bulgar devenea dintr-un potențial colaborator al latinilor de la Constantinopol, cum urmărea papalitatea, principalul și cel mai redutabil adversar al acestora.

În februarie-martie 1205, răscoala antilatină a bizantinilor a înregistrat unele succese, dar riposta cruciaților a fost una deosebit de violentă. Nu insistăm aici asupra derulării răscoalei bizantinilor și a ripostei latine, prezentată în operele lor de cronicarii Niketas Choniates și Geoffroy de Villehardouin²⁰. Reținem doar că încă din această fază se înregistrează confruntări militare între forțele vlaho-bulgaro-cumane, trimise de Ioniță Asan în sprijinul grecilor răsculați, și forțele latine.

Confruntarea de la Adrianopol (14 sau 15 aprilie 1205). Răscoala grecilor, susținuți de țarul de la Târnovo, l-a luat oarecum prin surprindere pe împăratul Baudouin I ale cărui forțe fuseseră trimise, în cea mai mare parte a lor, în Asia Mică sub comanda fratelui său, contele Henric de Hainaut, împotriva

bizantinilor de la Niceea. Agravarea situației din Peninsula Balcanică l-a determinat pe împărat să dispună revenirea lor în Europa.

În martie 1205, fără a mai aștepta revenirea la Constantinopol a trupelor comandate de Henric de Hainaut, împăratul Baudouin I a declanșat operațiunile militare împotriva răsculaților doar cu forțele aflate la dispoziție. Asupra efectivelor și calității acestor trupe dispunem doar de date deosebit de sumare, sursele contemporane fiind foarte rezervate din acest punct de vedere.

Cronicarul bizantin Niketas Choniates consemnează doar că „în luna martie, împăratul Balduin (Baudouin, n.n.) pornește împreună cu contele Ludovic de Bois, iar după ei dogele Venetiei, Enrico Dandolo, fiecare cu trupele sale”²¹. Care au fost efectivele, calitatea și capacitatea de luptă a forțelor latine intrate în campanie, cronicarul bizantin nu ne spune însă.

Informații la fel de succinte ne oferă și Robert de Clari. Acesta ne informează doar că hotărârea împăratului Baudouin de a porni împotriva bizantinilor răsculați a fost acceptată și urmată de toți baronii latini, ca urmare împăratul a pornit în campanie „cu toată oastea lui”²².

Știri asemănătoare ne oferă indirect o scrisoare adresată în septembrie 1205 de Henric de Hainaut, pe atunci regent al Imperiului Latin, papei Innocentius III în care pontifului roman îi sunt relatate gravele evenimente din martie-aprilie același an. Din relatarea făcută de Henric de Hainaut deducem că împăratul Baudouin I a avut la dispoziție în această campanie puțini oameni, întrucât o parte însemnată a forțelor latine erau dispersate pe alte teatre de operații sau în alte regiuni ale imperiului²³.

Știri mai exacte, deși și acestea incomplete, ne transmite Geoffroy de Villehardouin. Prezentând situația forțelor latine angajate de Baudouin I în campania împotriva bizantinilor răsculați, acesta ne informează că el însuși, împreună cu Manassier de Lisle, în fruntea a 80 de cavaleri, reprezentând avangarda forțelor cruciate, și-au stabilit tabăra la cetatea Nequise (Nikita?) așteptându-l acolo pe împărat²⁴. Acesta și contele Louis de Blois, „au ieșit din Constantinopol cu vreo sută patruzeci de cavaleri”, făcând joncțiunea cu corpul de oaste comandat de Geoffroy de Villehardouin, iar dogele Enrico Dandolo, care li s-a alăturat o zi mai târziu, „a adus oameni de care avea și cam tot atâția câți aduseseră împăratul Baudouin și contele Louis”²⁵.

▪ Statele succesoare ale Imperiului Bizantin

Conform știrilor transmise de același cronicar, „a doua zi numărul le-a sporit cu o trupă de oșteni călări, dar ar fi fost nevoie [ca aceștia] să fie mai buni decât erau”²⁶. Geoffroy de Villehardouin ne mai informează de asemenea că „ei aveau în oastea lor și alți oameni decât cavaleri, care nu se pricepeau prea bine la meșteșugul armelor”²⁷.

Din informațiile lui Geoffroy de Villehardouin putem deduce, cel puțin aproximativ, că în campania din martie 1205 împăratul Baudouin I a angajat circa 350-400 de cavaleri, însoțiți desigur de scutierii și slujitorii lor, precum și alte trupe, probabil în număr de câteva mii. Aceste trupe erau însă, așa cum însuși cronicarul francez subliniază, deosebit de eterogene din punctul de vedere al valorii militare și al capacității combative.

Deficiențe grave sunt semnalate de Villehardouin cu privire la modul de organizare a aprovizionării trupelor sale de către Baudouin I. Din cronica sa aflăm că din cauza proastei organizări a aprovizionării, trupele latine, „*nu prea aveau nici de-ale gurii*”, căci „*le lipseau merindele*”²⁸.

Cu aceste trupe și în aceste condiții, în martie 1205, împăratul Baudouin I începea asediul Adrianopolului, principalul centru deținut de răsculații greci. Geoffroy de Villehardouin ne informează că împăratul latin a asediat orașul timp de două săptămâni „*cu oameni puțini și cu puține merinde*”²⁹. În scurt timp însă, forțele latine se vedeau confruntate cu atacul trupelor vlahobulgaro-cumane conduse de țarul Ioniță Asan, sosite în ajutorul asediaților.

Cel puțin la fel de sumare, ca și în cazul trupelor latine, sunt și informațiile referitoare la forțele vlaho-bulgaro-cumane angajate în campanie de Ioniță Asan. Astfel, Niketas Choniates reține doar faptul că „*Ioan a venit aducându-și propriile sale oști și pe cele nenumărate ale sciților (cumanilor, n.n.) care-i dădeau ajutor*”³⁰. Informații asemănătoare ne oferă și Robert de Clari care consemnează că „*Ioan Vlahul,*

*el și cumanii, cu tare mulți oameni, au venit în ținutul Constantinopolului*⁷³¹. În scrisoarea sa adresată papei Innocentius III din septembrie 1205, regentul Henric de Hainaut consemna faptul că Ionița a mers împotriva latinilor „cu o mulțime nenumărată de barbari, numiții blachi și cumani și alții”⁷³².

Geoffroy de Villehardouin ne transmite cele mai complete informații și în ceea ce privește forțele vlaho-bulgaro-cumane. Cronicarul francez relatează că „*Ioan, regele Blachiei și al Bulgariei, venea să le dea ajutor celor din Andrenopole (Adrianopol, n.n.) cu o oaste tare mare, căci aducea vlahi și bulgari și vreo patruprezece mii de cumani, care nu erau botezați*”³³. Din știrile transmise de Niketas Choniates cunoaștem că în fruntea corpului de cavalerie cuman se afla căpetenia Kotzas, probabil, principalul locotenent al țarului de la Târnovo în această campanie³⁴.

Informațiile transmise de toate sursele de care dispunem conduc spre concluzia că, cel puțin, din punct de vedere numeric, forțele vlaho-bulgaro-cumane erau superioare celor latine. Care era însă raportul între cei doi beligeranți nu putem preciza. În ceea ce privește calitatea forțelor vlaho-bulgaro-cumane, informațiile privitoare la acest aspect sunt, și ele, extrem de sumare. Majoritatea cronicarilor sunt unanimi în a evidenția îndeosebi mobilitatea cavaleriei cumane ușor înarmată și, implicit, capacitatea superioară a acesteia de a manevra pe câmpul de luptă.

Confruntarea decisivă dintre forțele vlaho-bulgaro-cumane și cele latine a avut loc la mijlocul lunii aprilie 1205. Data nu poate fi precizată cu exactitate întrucât autorii contemporani nu s-au pus de acord asupra sa. Spre exemplu, Niketas Choniates afirmă că bătălia a avut loc „*în ziua de 15 a aceleiași luni, indictionul opt*”, respectiv la 15 aprilie 1205³⁵. Aceeași dată figurează și în necrologul contelui Louis de Blois de la biserica din Chartres³⁶. În schimb, Geoffroy de Villehardouin

datează bătălia joia în săptămâna luminată, care corespunde datei de 14 aprilie 1205³⁷. În ceea ce-i privește pe istoricii moderni, aceștia s-au pronunțat pentru una sau alta din cele două date în funcție de opțiunea făcută pentru un izvor sau altul. Nu insistăm asupra acestui aspect, întrucât el prezintă o importanță minoră în economia studiului nostru.

Conform surselor de care dispunem, forțele vlaho-bulgaro-cumane și cele latine au luat contact direct cu o zi înaintea bătăliei decisive, când „*Ioniță era acum așa de aproape că se așezase la vreo cinci leghe de ei*”³⁸. Încă în aceeași zi, relatează aceste surse, țarul vlaho-bulgar a ordonat cavaleriei cumane să simuleze un atac asupra taberei latinilor.

Atacul simulat al cavaleriei cumane ordonat de țarul vlaho-bulgar i-a adus acestuia un prim succes întrucât, consemnează Niketas Choniates, latinii, „*îndată ce i-au văzut pe sciți, cuprinși de un avânt nebun, se aruncă pe cai și la sulite. Și pornesc vijelios după sciți, iar aceștia, dând dosul, o iau la goană, azvârlind săgeți în urma lor, fără să-și încetinească însă fuga cea iute. Ceilalți chiar și așa să-i urmărească, deși nu izbuteau să facă nimic alergând după niște oameni care parcă zburau, deoarece erau înarmați ușor*”³⁹. Succesul înregistrat de Ioniță Asan în această acțiune este confirmat și de Geoffroy de Villehardouin. Acesta relatează că țarul vlaho-bulgar „*i-a trimis pe cumanii săi să gonească pe dinaintea taberei lor. Și în tabără se dă zvon și ei ies bulucindu-se. Și i-au fugărit pe cumani o leghe bună, nebunește. Iar când au vrut să se întoarcă, cumanii au început să tragă în ei cu strășnicie și le-au rănit mulți cai*”⁴⁰.

Atacul cumanilor asupra taberei latinilor nu a avut ca scop angajarea acestora într-o confruntare decisivă. Obiectivul imediat urmărit de Ioniță Asan prin această acțiune a fost acela de a sonda puterea de luptă a forțelor cruciate, de a observa modul lor de luptă și, foarte probabil, acela de a realiza o recunoaștere a terenului în perspectiva bătăliei viitoare. Opinia noastră este confirmată de câteva știri transmise de Niketas Choniates care relatează că „*Ioan, slobozind o parte din oastea scitică, îi poruncește să atace animale de hrană și de povară, care pășteau verdeța pădurii din preajma taberei latinilor; el voia să afle pe această cale ce planuri au dușmanii și cum se aruncă în luptă*”⁴¹.

A doua zi, în vederea confruntării decisive cu latinii, edificat asupra modului de luptă al acestora, Ioniță a adoptat o tactică și un dispozitiv în consecință. Care au fost acestea ne spune Niketas

▪ **Încoronarea lui Baudouin I
(miniatură dintr-un manuscris)**

Choniates, singurul cronicar care ne oferă, de altfel, informații cu privire la modul de dispunere a dispozitivului forțelor sale conceput de țarul vlaho-bulgar și la tactica adoptată de acesta. Prezentând aceste aspecte, cronicarul bizantin relatează că „*Ioan și-a așezat propria armată la pândă și și-a vârat-o prin văgăuni și și-a strecurat-o prin locuri ridicate, pe coline, străduindu-se ca dușmanii să nu prindă de veste că e acolo*”⁴².

Din informațiile cronicarului bizantin deducem foarte clar că Ioniță Asan a adoptat o tactică care să-i permită să anihileze forța de izbire a forțelor latine și să pună în valoare, la capacitatea lor maximă, puterea de luptă și mobilitatea forțelor proprii. În acest scop, el a adoptat un sistem de luptă în cadrul căruia cumanilor, recunoscuți prin mobilitatea lor, le-a revenit sarcina de a atrage trupele cruciate în capcana pregătită de țarul de la Târnovo, iar forțelor vlaho-bulgare, dispuse în ambuscadă, aceea de a nimici forțele latine. Constatăm de asemenea că prin tactica adoptată și dispozitivul de luptă organizat, țarul vlaho-bulgar și-a asigurat permanent inițiativa pe câmpul de luptă.

În ceea ce privește tactica și dispozitivul de luptă adoptate de comandanții trupelor latine, asupra acestor aspecte dispunem de asemenea de puține informații. Totuși, chiar așa precare cum

sunt, acestea ne permit identificarea destul de exactă a celor două componente.

Din cronica lui Geoffroy de Villehardouin aflăm că semieșecul, înregistrat în ziua precedentă în confruntarea cu cumanii, i-a determinat pe comandanții cruciați la prudență. În consecință, consiliul de război al împăratului Baudouin I a optat pentru o tactică eminamente defensivă. Ca urmare, comandanții cruciați au hotărât că „*dacă Ioniță vine iarăși, vor ieși afară și se vor rânduî înaintea taberei lor și îl vor aștepta în acel loc și nu se vor clinti de acolo [...]. Și s-a hotărât că Geoffroy, mareșalul, va sta de strajă în partea dinspre cetate împreună cu Manassier de Lisle*”⁴³.

Pe baza știrilor prezentate de Geoffroy de Villehardouin putem formula concluzia că dispozitivul conceput de împăratul Baudouin I a fost unul eminamente defensiv, rezultat atât din învățămintele trase în urma semieșecului înregistrat în ciocnirea cu cumanii din ziua precedentă, cât și din evaluarea reală a capacității propriilor forțe, inferioare numeric adversarilor lor și prinse între oștile lui Ioniță Asan și apărătorii orașului Adrianopol. Acest ultim impediment l-a împiedicat pe împăratul latin să dispună de toate forțele sale în confruntarea cu țarul vlaho-bulgar și l-a obligat să detașeze un corp de oaste însemnat să păzească porțile orașului spre a împiedica o eventuală ieșire a garnizoanei, care, coordonându-și acțiunile cu cele ale forțelor vlaho-bulgaro-cumane, ar fi putut ataca trupele latine din spate.

Confruntarea decisivă dintre forțele vlaho-bulgaro-cumane și cele latine a avut loc în după-amiaza zilei de 14 sau 15 aprilie 1205, sau după relatarea lui Geoffroy de Villehardouin între „*nones et vespres*”, respectiv „*de la ceasul al nouălea până la chindie*” sau „*joi spre seară*”⁴⁴. Informația sa este confirmată și de Niketas Choniates care afirmă că „*lupta avusese loc spre seară*”⁴⁵.

Inițiativa deschiderii ostilităților a revenit țarului Ioniță Asan care „*a poruncit mai multor oameni din armata scitică, pe care o comanda Kotzas, să năvălească din nou asupra taberei latinilor și să facă aceleași lucruri ca și mai înainte și să se întoarcă pe aceleași drumuri pe care o luaseră și prima dată*”⁴⁶. Atacul simulat al cumanilor este confirmat și de Geoffroy de Villehardouin, care afirmă că barbarii „*au venit în goană până la corturile lor (latinilor, n.n.)*”⁴⁷.

Scopul falsului atac al cumanilor, ordonat de Ioniță Asan, a fost acela de a dezorganiza dispozitivul de luptă al latinilor și de a-i atrage pe aceștia în capcana pregătită. Cu acest prilej vor ieși dureros în evidență limitele gândirii militare a nobililor apuseni și absența oricărei concepții tactice la aceștia. Sursele de care dispunem sunt unanime în a preciza faptul că atacul simulat al cumanilor a funcționat perfect, iar obiectivul militar imediat urmărit de suveranul de la Târnovo a fost atins în integralitatea sa. „*Iar [latinii] cum i-au văzut din nou pe sciți, – scrie Niketas Choniates, referindu-se la acest aspect – iarăși se înarmară în grabă și porniră după ei cu mai multă vigoare decât înainte și clătinându-și lăncile au gonit mai multă cale. Și cum sciții înaintau lesne și nu mai trăgeau cu arcurile în urmă, căci erau înarmați ușor și erau purtați de cai mult mai iuți, latinii, fără să-și dea seama, merșeră foarte departe, încât ajunseră pe negândite în locurile în care erau pregătite cursele și unde dușmanii stăteau la pândă. Și dând peste trupele scite odihnite, tocmai când ei erau istoviți de osteneala drumului, iar caii abia de mai puteau să răsuflă, sunt prinși în încercuire. Căci sciții i-au impresurat*”⁴⁸.

Informații mult mai complete ne oferă Geoffroy de Villehardouin, martor ocular la aceste evenimente. Cronicarul francez ne informează că acela care a dat semnalul urmăririi cumanilor a fost contele Louis de Blois, urmat imediat de împăratul Baudouin I cu corpul său de oaste. Acțiunea lor necugetată a compromis întregul plan de luptă conceput cu o zi înainte, fapt înregistrat de Villehardouin care consemnează cu durere: „*Vai! Că rău au ținut cele ce hotărâseră în ajun*”, căci cruciații, continuă el, „*i-au urmărit pe cumani ca la vreo două leghe depărtare. Și s-au încăierat cu ei și i-au tot gonit o bună bucată de vreme*”⁴⁹.

Atrase în capcana pregătită cu dibăcie de Ioniță Asan, forțele latine au suferit un dezastru complet, căci ceea ce a urmat după încercuirea lor nu a mai fost o luptă propriu-zisă, ci un adevărat măcel. „*Și când s-a dat lupta – relatează Niketas Choniates – [latinii] erau răsturnați de pe cai sub presiunea mulțimii sciților, care se repezeau mai mulți asupra unuia singur și oamenii aceștia cu gâtul țeapăn erau prinși de grumaz cu securi și lanțuri și a fost ucisă și o mare parte din cai. Căci sciții veneau asupra*

lor asemenea unui nor negru și des încât ei nu puteau nici să își desfășoare cavaleria, nici să fugă”⁵⁰.

Dezastrul suferit de trupele latine în confruntarea cu forțele vlaho-bulgaro-cumane este confirmat și de cronicarii francezi. Astfel, Robert de Clari consemnează că „*acei cumani și cei oameni veneau în goana mare, au năvălit peste francezi, pe mulți i-au omorât și i-au înfrânt crunt în acea bătălie*”⁵¹, iar Geoffroy de Villehardouin relatează: „*cumanii i-au lovit și ei și au început să urle și să tragă*”; „*cumanii și vlahii au început să-i năpădească*”, desăvârșind dezastrul⁵². Împăratul Baudouin I a fost făcut prizonier, iar contele Louis de Blois a căzut în luptă.

Pierderile suferite de forțele latine au fost grele. Niketas Choniates relatează că în luptă „*a căzut așadar floarea trupelor latine și cei mai viteji luptători ai lor cu lancea*”⁵³, iar Villehardouin afirmă că „*am pierdut cea mai mare parte dintre oamenii noștri, pe cei mai buni*”⁵⁴. În ceea ce-l privește pe Robert de Clari, acesta susține că „*acolo au pierit peste trei sute de cavaleri*”⁵⁵. Între aceștia, Geoffroy de Villehardouin îi menționează pe „*episcopul Pierre al Bethleemului și Étienne du Perche, fratele contelui Geoffroy, și Reanaud de Montmirail, fratele contelui de Neveres, și Mathieu de Wallincourt și Robert de Ronsoi, Jean de Friaize, Gautier de Neuilly, Ferry d'Ierres, Jean, fratele său, Eustache de Heumont, Jean, fratele său, Baudouin de Neuville și mulți alții*”⁵⁶.

Resturile armatei latine, scăpate din măcel, s-au retras în dezordine spre propria tabără, urmărite de trupele vlaho-bulgaro-cumane. Numai intervenția decisă a lui Geoffroy de Villehardouin a salvat armata cruciată de la o distrugere totală. Corpul de oaste, comandat de acesta, susținut de cel al lui Manassier de Lisle, a ocupat o poziție defensivă în fața taberei, acoperind retragerea fugarilor care au fost reorganizați și reînforși în luptă. Având în Geoffroy de Villehardouin un comandant competent, acest corp de oaste a reușit să oprească ofensiva vlaho-bulgaro-cumană. Hărțuiți de adversari, soldații comandați de Geoffroy de Villehardouin au rezistat până la căderea serii, când beligeranții au revenit în taberele lor⁵⁷.

La Constantinopol, vestea dezastrului de la Adrianopol a sosit ca un trăsnet în seara zilei de 16 sau 17 aprilie, adusă de unii fugari care se salvaseră.

Ea a creat panică, mulți locuitori, inclusiv participanți la cruciadă, temându-se de un atac al forțelor vlaho-bulgaro-cumane asupra capitalei, preferând să părăsească orașul pe calea mării⁵⁸.

Retragerea trupelor latine (14/15 sau 15/16-21 sau 22 aprilie 1205). Pentru Geoffroy de Villehardouin, devenit prin forța împrejurărilor comandantul armatei cruciate, se puneau ca problemă imediată, urgentă și gravă, salvarea resturilor acestora. În urma unei consfătuiri cu dogele Enrico Dandolo, care nici el nu intrase cu forțele sale în lupta de la Adrianopol, s-a decis adăpostirea acestor trupe în puternica cetate Rhaïdestos (Rodosto), situată la trei zile distanță de Adrianopol și la două zile de Constantinopol.

Retragerea forțelor latine de la Adrianopol la Rhaïdestos este sumar prezentată în majoritatea surselor de care dispunem. Spre exemplu, Niketas Choniates consemnează doar că armata latină „*plecând de acolo se duce la Rhaïdestos, pe țărmul mării*”⁵⁹. Informații la fel de vagi ne transmite și Robert de Clari, care susține că „*cine a putut să scape a venit în goană la Constantinopol; și așa a venit duca Veneției la fugă și mulți oameni cu el și și-au lăsat corturile și tot buclucul de izbeliște, în cetate, și niciodată n-au mai cutezat să se abată prin partea aceea, acolo unde așa mare înfrângere a fost*”⁶⁰. Singura sursă care ne oferă informații mai complete asupra retragerii forțelor latine după dezastrul de la Adrianopol este lucrarea lui Geoffroy de Villehardouin.

Conștient de faptul că forțele cruciate erau incapabile să mai susțină o nouă confruntare cu cele vlaho-bulgaro-cumane, Geoffroy de Villehardouin a fixat ca principal obiectiv al retragerii evitarea unei asemenea confruntări. Ca urmare, el a decis ca retragerea spre Rhaïdestos să fie executată în etape pe timp de noapte. Marșul spre Rhaïdestos, gândit de Geoffroy de Villehardouin și executat de o armată învinsă și demoralizată sub comanda acestuia, poate fi considerat o realizare militară de excepție. În cursul său, comandantul cruciat a făcut permanent dovada înaltei sale capacități de militar și strateg.

În noaptea de 14/15 sau de 15/16 aprilie 1205, care a urmat înfrângerii, după ce au luat măsuri de inducere în eroare a adversarului, grosul forțelor latine, comandate de dogele Enrico Dandolo, a

părăsit tabăra. Geoffroy de Villehardouin cu corpul său de oaste a rămas în ariergardă, asigurând retragerea armatei⁶¹.

Prima etapă a marșului se încheia la cetatea Pamphylion (15 sau 16 aprilie). Aici, forțele latine aflate în retragere s-au întărit cu un corp de oaste comandat de Pierre de Bracieux și Payen d'Orléans, format din „*vreo sută patruzeci de oșteni călări care veneau de dincolo de Braț (Bosphor, n.n.) și se duceau la oastea de la Andrenopole*”, despre al cărei dezastru nu aflaseră până în acel moment⁶².

După un scurt popas, în aceeași noapte (15/16 sau 16/17 aprilie), forțele latine, comandate de Geoffroy de Villehardouin, și protejate de corpul de oaste comandat de Pierre de Bracieux și Payen d'Orléans, care a trecut în ariergardă, au început a doua etapă a marșului lor având ca destinație cetatea Carioupolis (probabil Irembol), unde au intrat în după-amiaza zilei următoare, respectiv în 16 sau 17 aprilie 1205. Aici, armata cruciată a fost ajunsă de Ioniță Asan care „*mersese pe urmele lor cât a fost ziua de lungă. Și a făcut tabără la vreo două leghe de ei*”⁶³.

Evitând o confruntare cu forțele vlaho-bulgaro-cumane, în aceeași noapte (16/17 sau 17/18 aprilie), trupele latine, având în avangardă corpul de oaste comandat de Geoffroy de Villehardouin, iar în ariergardă pe cel comandat de Pierre de Bracieux și Payen d'Orléans, s-au îndreptat spre Rhaidestos. În această formație, consemnează Geoffroy de Villehardouin, „*au călărit toată noaptea și ziua următoare, cu inima cât un purice și cu mare osteneală, până ce au ajuns la cetatea Rodestoc (Rhaidestos-Rodosto, n.n.)*”, unde s-au pus la adăpost sigur (17 sau 18 aprilie 1205)⁶⁴.

La Rhaidestos, forțele latine scăpate de la Adrianopol au făcut joncțiunea cu trupele conduse de contele Henric de Hainaut, care a fost proclamat regent al Imperiului Latin. După o ședere de două zile în această cetate (17-19 sau 18-20 aprilie), armata cruciată s-a îndreptat, prin Selymbria, spre Constantinopol, unde a ajuns după alte două zile de marș, în 21 sau 22 aprilie 1205⁶⁵. Cu aceasta, nefericita campanie din martie-aprilie 1205 se încheia.

Urmările bătăliei de la Adrianopol. Victoria categorică asupra cruciaților i-a permis lui Ioniță Asan ca din acest moment să preia deplina inițiativă militară și politică în raporturile cu latinii, pe care,

cu puține excepții, o va păstra până la sfârșitul domniei. În aprilie 1205, valorificând succesul obținut la Adrianopol, forțele sale atacă și devastează Thracia, acțiune ce se prelungește până la sfârșitul lunii mai. Succesele înregistrate de țarul de la Târnovo sunt confirmate de Geoffroy de Villehardouin care consemnează că „*Ioniță, regele Blachiei și Bulgariei, era cu oștile lui și pusese stăpânire pe întreg ținutul. Iară ținutul și cetățile și castelele erau de partea lui și cumanii lui goniseră până înaintea Constantinopolului*” sau că „*în afară de Constantinopol, de Rodestoch și Salembrie*”, stăpânite de latini, „*tot ținutul îl stăpânea Ioniță, regele Blachiei și Bulgariei*”⁶⁶. În mai 1205, după retragerea cumanilor la nord de Dunăre, țarul vlaho-bulgar se îndreaptă spre Thessalonik. Acțiunea sa l-a obligat pe marchizul Bonifaciu de Montferrat să abandoneze asediul cetății Nauplia spre a veni în sprijinul cetății sale de reședință⁶⁷.

Atacurile dezlanțuite ale vlaho-bulgaro-cumanilor l-au constrâns pe regentul Henric ca, la 9 iunie 1205, să se adreseze printr-o scrisoare papei, solicitându-i ajutor. În același scop, el îi trimite în Apus – în Franța și în Flandra – și pe trei dintre colaboratorii săi: Nivelon de Soissons, Nicolas de Mailly și Jean Bliaut⁶⁸. În acest timp, Ioniță devastează Macedonia și cucerește orașul Serrai (Seres)⁶⁹. Eșuând în tentativa de a cuceri Thessalonikul, el se îndreaptă spre Philippopolis, care se răzvrătise împotriva sa acceptându-l conducător pe Alexios Aspietes. Orașul este luat cu asalt și cucerit, iar populația masacrată în mare parte (iulie 1205)⁷⁰.

Zdrobitoarea înfrângere aplicată de Ioniță Asan împăratului latin și susținătorilor săi nu numai că a anulat orice veleități de mare putere a Imperiului Latin, dar a fost chiar „*pe punctul de a cauza dispariția*” acestuia⁷¹. Victoria vlaho-bulgaro-cumană de la Adrianopol, „*prima luptă decisivă pentru în Europa sud-estică în veacul 13*”, „*a marcat o turnantă decisivă pentru destinele latine în Balcani*”, a dat „*o lovitură mortală statului latin*”, care nu s-a mai refăcut niciodată⁷².

Victoria de la Adrianopol din 14 sau 15 aprilie 1205 a confirmat și consolidat poziția de principală putere a sud-estului european a Țaratului Vlaho-Bulgar. În urma acestei victorii, statul vlaho-bulgar al Asăneștilor și-a asigurat pentru câteva decenii supremația militară și politică în Peninsula Balcanică.

¹ S. Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București, 1981, p. 160; Idem, *O istorie a Bizanțului*, București, 2005, p. 240 (în continuare: *Bizanțul*).

² Pentru tratativele dintre Ioniță Asan și Innocentius III, vezi: *Documente privitoare la istoria românilor* culese de E. de Hurmuzaki, vol. I, partea 1, București, 1887, p. 1-8, 9-13, 17-39, 40-50, doc., doc. I-VII, IX-XI, XV-XXIX, XXXI-XXXV (în continuare: Hurmuzaki, I/1). Pentru discuțiile asupra acestei probleme, vezi: S. Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachiae*”. În jurul genezei și semnificației termenului „*Vlachia*” din titulatura lui Ioniță Asan, în *Revista de Istorie*, 33, 1980, 4, p. 651-674.

³ Fr. Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, 2001, p. 86.

⁴ Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, editată de Tatiana-Ana Fluieraru și O. Pecican, Cluj-Napoca, 2005, p. 119, § 64 (în continuare Clari).

⁵ *Ibidem*, p. 121, § 65.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Nicetae Choniatae, *Historia*, recensuit Immanuel Bekkerus, Bonnae, MDCCCXXXV, p. 809 (în continuare: Choniatae).

⁸ O. Pecican, *Vlahia și vlahii la Robert de Clari*, în Idem, *Între cruciați și tătari. Creștinătate occidentală și nomazi în Europa central-sud-estică (1204-1241)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 44.

⁹ Fr. Dvornik, *op. cit.*, p. 85-86.

¹⁰ *Ibidem*, p. 86.

¹¹ Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, ediție de O. Pecican, Cluj, 2002, p. 130, § 276 (în continuare: Villehardouin).

¹² T. Teoteoi, *Civilizația statului Asăneștilor între Roma și Bizanț*, în *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 83.

¹³ Villehardouin, p. 140, § 311.

¹⁴ Hurmuzaki, I/1, p. 48, doc. XXXIV.

¹⁵ Villehardouin, p. 130-137, paragrafele 276-299; Clari, p. 157-162, § 98-105.

¹⁶ Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova, 1999, p. 161; Cf. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1963, p. 352.

¹⁷ Fr. Dvornik, *op. cit.*, p. 86.

¹⁸ Choniatae, p. 809.

¹⁹ Villehardouin, p. 146-147, § 333.

²⁰ Choniatae, p. 809-811; Villehardouin, p. 146, § 333-350.

²¹ *Ibidem*, p. 810.

²² Clari, p. 169, § 112.

²³ Hurmuzaki, I/1, p. 51, doc. XXXVII.

²⁴ Villehardouin, p. 149, § 343-344.

²⁵ *Ibidem*, p. 151, § 349, 351.

²⁶ *Ibidem*, p. 151, § 351.

²⁷ *Ibidem*, p. 153, § 359.

²⁸ *Ibidem*, p. 151, § 351-352.

²⁹ *Ibidem*, p. 152, § 353.

³⁰ Choniatae, p. 810.

³¹ Clari, p. 169, § 112.

³² Hurmuzaki, I/1, p. 51-52, doc. XXXVII: „*cum multitudine barbarorum innumera, Blachis videlicet et Commannis et aliis*”.

³³ Villehardouin, p. 151, § 352.

³⁴ Choniatae, p. 813.

³⁵ *Ibidem*, p. 815.

³⁶ Tatiana Ana Fluieraru, *Note la Geoffroy de Villehardouin, op. cit.*, p. 199, n. 61.

³⁷ Villehardouin, p. 153, § 357.

³⁸ *Ibidem*, p. 152, § 354.

³⁹ Choniatae, p. 812.

⁴⁰ Villehardouin, p. 152, § 355.

⁴¹ Choniatae, p. 812.

⁴² *Ibidem*, p. 812-813.

⁴³ Villehardouin, p. 152-153, § 356.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 154, 156, § 363, 368.

⁴⁵ Choniatae, p. 814.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 812-813.

⁴⁷ Villehardouin, p. 153, § 357.

⁴⁸ Choniatae, p. 813.

⁴⁹ Villehardouin, p. 153, § 358.

⁵⁰ Choniatae, p. 813-814.

⁵¹ Clari, p. 170, § 112.

⁵² Villehardouin, p. 153, § 358-359.

⁵³ Choniatae, p. 814.

⁵⁴ Villehardouin, p. 155, § 364.

⁵⁵ Clari, p. 170, § 112.

⁵⁶ Villehardouin, p. 154, § 361.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 154, § 362-363.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 156, 158-159, § 368, 376-379.

⁵⁹ Choniatae, p. 814.

⁶⁰ Clari, p. 170, § 112.

⁶¹ Villehardouin, p. 155, § 364-366.

⁶² *Ibidem*, p. 156, § 369.

⁶³ *Ibidem*, p. 157, § 374.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 157-158, § 374.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 161, § 385-387.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 161, § 386-387.

⁶⁷ Choniatae, p. 815-816, 818; Villehardouin, p. 161-162, § 386-387, 389.

⁶⁸ Hurmuzaki, I/1, p. 51-53, doc. XXXVII; Cf. Villehardouin, p. 161-162, § 388.

⁶⁹ Choniatae, p. 816-817, 819, 829-830; Villehardouin, p. 161, § 392-394.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 829-830; *Ibidem*, p. 161, § 399-401.

⁷¹ Fr. Dvornik, *op. cit.*, p. 86.

⁷² S. Brezeanu, *Bizanțul*, p. 256-257.

ATACURI ALE HUNILOR ASUPRA FRONTIEREI ROMANO-BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL V-LEA

Dr. ALEXANDRU MADGEARU

Abstract

The Hunnic art of war was based on high-speed light cavalry attacks. The main weapon was the powerful long composite bow, but swords were also used.

The Huns arrived from Central Asia in Eastern Europe around 370, and after few years conquered the area inhabited by Alans and Ostrogoths between Dniepr and Dniestr. In 376, the Visigoths took refuge in the Roman Empire, followed by an Ostrogothic group in 377; other North-Danubian barbarians (Carpi, Ostrogoths, Skiri), stirred by the Hunnic advance, launched invasions in the empire between 381 and 394. The Huns established a real domination north of the Lower Danube only around 400. The first invasions led by king Uldin occurred in 404 and 408, when were destroyed the bridge-heads of Hinova, Ostrovul Banului, Drobeta and Sucidava, as well as several forts south of the Danube.

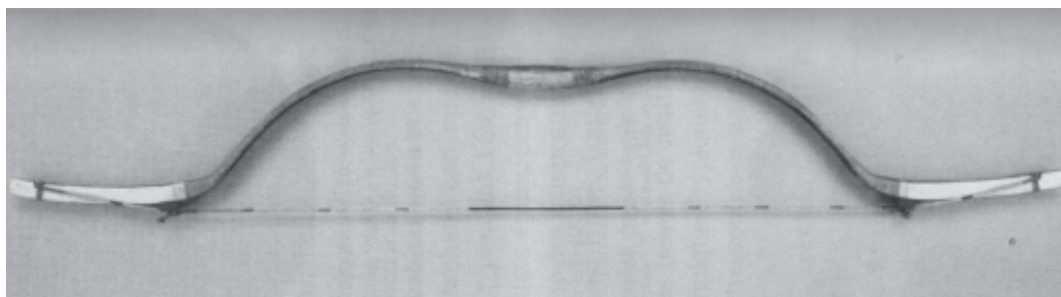
The next invasion (422) started from the Hunnic center of power located north of the Black Sea, led by king Rua. Several fortifications in northern Scythia Minor were affected, and the empire accepted to pay a tribute. This payment was doubled in 440, when a new peace was closed at Margum, with the new ruler Attila (the Huns were then already moved in Pannonia). The peace was violated by Attila in 441. The attacks that lasted until 442 covered a large part of the frontier and reached important inland cities. The strategic plan was to reach Constantinople, but the Roman army defeated the Huns in the Thracian Chersonesus. The most powerful invasion took place in 447. It covered the entire eastern part of the Balkan Peninsula, and a strip between Singidunum și Novae was annexed to the Hunnic empire.

After 448, the Huns changed direction to West, and in 454 their domination collapsed after the sudden death of Attila. Various warrior groups splitted from the Hunnic confederation continued to attack the Lower Danubian provinces between 466 and 474.

Keywords: Huns, Late Roman Empire, Limes, Attila, nomad art of war

Întâiul imperiu al nomazilor care a marcat istoria Europei în primul mileniu creștin a fost cel al hunilor. Conflictele dintre sedentari și nomazi au o istorie străveche în Asia, unde China a ridicat Marele Zid pentru a se proteja de acești prădători

din partea de est a stepei eurasiatice. De asemenea, Persia a trebuit să facă față în nenumărate rânduri asalturilor diferitelor grupuri nomade venite din nord. În secolul al IV-lea a venit rândul Imperiului Romano-Bizantin să se confrunte cu nomazii stepei

▪ Arc hunic

eurasiatice ajunși la frontierele sale. Crescuți într-un mediu natural ostil și obișnuiți de la cea mai fragedă vârstă cu călăria și tragerea cu arcul, toți acești nomazi, de la huni până la mongoli, au dezvoltat o artă militară bazată pe atacuri rapide ale cavaleriei ușoare. Până la apariția armelor de foc, aceste forțe ale călăreților nomazi, cu mare mobilitate și manevrabilitate, bine instruite, folosind arcul, spada și sabia, au fost superioare armatelor sedentare în operațiunile ofensive. Capacitatea acestor călăreți de a lansa săgeți atât în față, cât și din retragere, a fost un mare avantaj tactic în luptele în câmp deschis contra infanteriei, dar și a cavaleriei, prin procedeul de luptă al fugii simulate, urmate de contraatac. Arma principală pe care o foloseau era arcul reflex asimetric, care era compus din două segmente de lemn flexibile curbate în S, întărite cu plăcuțe de os sau corn în partea centrală și la extremități. Aceste arcure aveau lungimea între 130 și 160 cm și lansau săgeți dotate cu vârfuri cu trei aripioare, care erau mai penetrante decât cele triunghiulare. Forța de izbire mare era o consecință și a lungimii arcului. De aceea, arcurile hunice erau superioare celor folosite de romani sau de barbarii europeni. Pentru lupta de aproape, hunii erau înarmați cu spade și săbii scurte, dar arcul rămânea arma cea mai importantă¹.

Confruntarea cu marile puteri ale antichității și evului mediu (China, Persia, Imperiul Roman, apoi Bizantin) a determinat apariția unor forme de organizare politico-militară superioară la nomazii care au populat stepa eurasiatică, acel spațiu întins pe circa 7 000 km între frontierele vestice ale Chinei și Dunăre: imperiile stepei. Această expresie a fost introdusă în cartea publicată în 1938 de către unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei antice și medievale a Eurasiei, René Grousset. Un asemenea imperiu poate fi definit ca o societate

nomadă organizată militar, care exploatează regiunile vecine sedentare prin jaf organizat sau tribut. Exemplul clasic este cel al Imperiului Mongol, care a atins extinderea maximă și a stabilit controlul asupra întregului traseu al Drumului Mătăsii, dar în această categorie se încadrează și statele mai mici, precum cele create de huni și avari, ori hanatele apărute după destrămarea Hoardei de Aur. Imperiile stepei erau confederații de triburi sau de etnii diferite, iar numele lor era dat de tribul sau etnia conducătoare. Aceste componente ale confederației se bucurau de o anumită autonomie, deoarece sursa puterii lor era dată de bogăția acumulată prin prăzi, care puteau fi obținute în mod independent, prin raiduri ocazionale. Această autonomie a generat adesea lupte pentru putere, care au condus fie la spargerea confederației, fie la preluarea conducerii de către alt trib sau clan, sau de către altă etnie. Baza puterii militare a imperiilor nomazilor a fost calul. Caii de talie mică, rapizi, aveau suficientă hrană în spațiile largi ale stepei, dar atunci când acești nomazi pătrundeau în teritorii fără resurse de pășunat suficiente, campaniile militare nu puteau dura mult. Este de reținut că un războinic nomad avea nevoie de cel puțin zece cai simultan, iar un cal avea nevoie pentru o lună de hrana de pe circa patru hectare de pășune. În Asia Centrală nu era o problemă hrănirea unui mare număr de cai, dar în Pannonia, unde au ajuns rând pe rând toți acești nomazi, terenul de pășunat nu putea hrăni decât circa 150 000 de cai, adică animalele deținute de circa 15 000 de luptători călare. De aceea, toți nomazii care au ocupat Pannonia sau alte regiuni europene de la vest de Nistru au sfârșit prin a se sedentariza, iar modul de purtare a războiului a suferit modificări, apărând și infanteria, furnizată în cele mai multe cazuri de către sedentarii cucerți (romanici,

germanici, apoi slavi). Chiar și în Asia Centrală, unde resursele de pășunat erau suficiente, unele armate ale nomazilor aveau în compunere și formațiuni pedestre. Dispariția diferenței dintre modul de luptă al nomazilor și cel al sedentarelor a permis înfrângerea celor dintâi în bătălii organizate. Absența unor resurse suficiente în Pannonia a făcut ca societățile nomade instalate acolo să se adapteze la sedentarism și să piardă avantajele militare oferite de puterea cavaleriei².

Veniți din apropierea frontierelor apusene ale Chinei, hunii erau conduși de un clan türccic care își impusese supremația asupra unor triburi de origine mongolă. Ei au pătruns în Europa prin „poarta Uralilor” de la Ekaterinburg și au ajuns în teritoriul din bazinul inferior al Donului (Tanais) care era stăpânit de alani, în jurul anului 370. Această populație din grupul indo-iranian ducea o viață nomadă similară hunilor, astfel că a fost ușoară integrarea sa în confederația hunică. Hunii și alanii au ocupat bazinul Niprului, de unde au gonit o parte dintre goții greuthungi. Șefii acestora, Alatheus și Saphrax, au hotărât retragerea pe aliniamentul Nistrului pentru a organiza mai bine apărarea. La vest de Nistru, regele goților tervingi Athanarich a încercat să reziste în fața invaziei în dreptul valului Leova-Copanca, dar nu a reușit și s-a retras în *Caucaland* cu o parte dintre supușii săi (adică în depresiunile de pe versantul transilvănean al Carpaților Orientali, situate între pasurile Buzău și Tulgheș)³. După abandonarea ultimei linii de apărare situate între gurile Siretului și Prutului, zeci de mii de tervingi conduși de Fritigern și Alaviv au cerut azil în imperiu în primăvara anului 376, unde ulterior s-au revoltat pentru că au suferit foametea și tratamente umilitoare din partea autorităților romane. În 377, grupul condus de Alatheus și Saphrax a pătruns fără permisiune în imperiu, împreună cu unii huni și alani. Coaliția pe care aceștia au constituit-o împreună cu tervingii a reușit să obțină o victorie surprinzătoare și catastrofală la Adrianopole contra armatei lui Valens, la 9 august 378⁴. Faptul că acești huni și alani au luptat ca aliați ai goților arată că ei rămăneau o forță de ordin secundar în zona dunăreană. Dacă s-ar fi constituit deja un centru de putere hunic, hunii nu ar fi fost doar auxiliari. Ei erau încă o confederație de triburi lipsită de o autoritate centrală. Raidurile pe care le-au desfășurat în primele decenii după 376 au fost întreprinse în grupuri mici, fără o coordonare dată de un conducător suprem. Nici

măcar nu sunt cunoscute numele șefilor huni din această perioadă de autonomie a triburilor hune.

Venirea hunilor a stârnit însă apetitul diferitelor grupuri barbare din apropierea frontierei (ostrogoți, skiri, carpi) pentru razii la sud de Dunăre. Asemenea atacuri sunt atestate în anii 381, 386, 391 și 394⁵. A existat însă se pare și un atac asupra cetății Halmyris (Murighiol) care poate fi atribuit hunilor. Într-un izvor pus recent în valoare de către Mihai Ovidiu Cătoi, „Viața Sfântului Hypathios”, se arată că acest Hypathios a fost un călugăr care a viețuit cândva în perioada 386-395 la o mănăstire situată lângă Halmyris. Se menționează că mănăstirea fusese fortificată „din cauză că hunii le erau vecini și năvăleau ușor în locurile acelea”⁶. Prădarea cetății Halmyris de către unii barbari (nenominalizați) este menționată și în istoria bisericească a lui Philostorgios (X. 6). Împăratul Theodosius I l-a exilat pe ereticul Eunomius la Halmyris: „Acest loc se află în Moesia, adică în Europa, în regiunea Dunării. Când Dunărea a înghețat, Halmyris a fost cucerită de barbarii care au traversat-o, iar Eunomius a fost surghiunit de acolo în Caesarea Cappadociei”⁷. Până în prezent, datarea atacului s-a făcut cu aproximație, variind între anii 383-384⁸, 384-385 sau 385-386⁹. Controversa a fost soluționată de specialistul în patristică Richard Vaggione, care a reconstituit cu exactitate etapele vieții lui Eunomius, ajungând la concluzia că exilul la Halmyris se datează în vara anului 389 și că plecarea la Caesarea s-a petrecut în primăvara anului 390¹⁰. Prin urmare, atacul barbarilor a avut loc în iarna 389/390, iar aceștia pot fi identificați cu hunii.

Hunii revin în atenția surselor romane abia la un sfert de secol după prima lor apariție în regiune, dovadă că abia atunci dominația lor s-a mutat mai aproape de Dunărea de Jos. În decembrie 400, rebelul *magister militum* Gainas (de origine gotică), înfrânt de corpul de armată al generalului Fravitta, a fost silit să se refugieze la nord de Dunăre, împreună cu trupele aflate sub comanda sa. Gainas a fost ucis de conducătorul hun Uldin, care „a socotit că nu e prudent să lase ca un barbar având armată proprie să locuiască dincolo de Istru”, iar capul i-a fost trimis împăratului Arcadius. Uldin se temea ca supremația sa să nu fie amenințată de trupele gotice ale lui Gainas, care s-ar fi putut coaliza cu ostrogoții supuși hunilor, Gainas fiind născut tot la nord de Dunăre. Uldin a urmărit consolidarea poziției sale prin recunoașterea sa de către romani și prin eliminarea unui potențial ri-

val, care ar fi atras de partea sa pe toți ostrogoții¹¹. El a fost primul șef hun cunoscut care și-a exercitat dominația undeva la nord de Dunărea de Jos. Alianța lui cu Arcadius nu a durat prea mult. Probabil că Uldin nu a fost satisfăcut de darurile primite ca aliat al imperiului, astfel că în iarna 404-405 hunii au trecut Dunărea înghețată și au devastat dioceza Thracia¹². Potrivit cronicarului din secolul al XIV-lea Nikephor Callistos Xanthopoulos, această invazie a fost condusă de Uldin. Această sursă a dispus și de lucrări pierdute astăzi¹³.

În 408, Uldin a declanșat alt atac în dioceza Thracia. După invazie, Uldin și-a îngăduit să ceară plata unui tribut, dar la începutul anului 409, după ce mulți dintre luptătorii săi au trecut de partea romanilor, el s-a văzut nevoit să încheie pace și să se retragă la nord de Dunăre cu rămășițele oastei sale. Alți huni au fost capturați sau uciși, iar skirii au fost alungați din Castra Martis și transformați în coloni așezați în dioceza Thracia în aprilie 409¹⁴. În final, armata romană a reușit respingerea invaziei hunice, profitând de lipsa de coeziune din confederația hunică, de care se temuse anterior și Uldin atunci când se confruntase cu Gainas. Nu se știe ce se va fi petrecut ulterior cu Uldin, deoarece el nu va mai fi menționat în izvoare. Probabil că eșecul a condus și la răsturnarea sa de la putere. În 408, sau eventual în 404, au fost nimicite sau afectate capetele de pod de la Hinova, Ostrovul Banului (Transdiana) și Drobeta/Turnu-Severin¹⁵. În privința fortificației de la Sucidava/Celei, existența unei distrugerii în acești ani a fost pusă la îndoială, deoarece nivelul de incendiu databil în 408 nu acoperă toată suprafața¹⁶. Tezaurile descoperite în cetate, care pot fi asociate cu momentul 404-408¹⁷, sugerează totuși atacarea cetății în acest moment. Pe malul de sud al Dunării, au fost afectate sau distruse fortificațiile de la Smorna (Boljetin)¹⁸, Taliata (Veliki Gradac)¹⁹, Hajdučka Vodenica²⁰, Transmarisca (Tutrakan)²¹, Dinogetia (Garvăn)²² și Aegyssus (Tulcea)²³. În 408, aliații skiri au cucerit prin trădare orașul Castra Martis (Kula), una dintre fortificațiile importante din Dacia Ripensis, sediu episcopal. Cucerirea capetelor de pod de la nord și chiar a unei fortificații în interior de către aliații skiri denotă o strategie clară care viza ocuparea unor puncte strategice într-o zonă bine delimitată în Dacia Ripensis și vestul Moesiei Secunda, care putea fi o bază pentru atacuri ulterioare. Valea râului Utus (Vit) a fost folosită ca direcție principală de înaintare (trecerea s-a făcut prin vadul Sucidava-

Oescus, ori chiar pe podul de acolo, dacă acesta mai exista).

În timpul lui Uldin, hunii au devenit un factor de putere important la frontiera dunăreană a Imperiului Romano-Bizantin, dar încă ușor de respins de către armata romană. Pierderile înregistrate de sistemul defensiv nu au fost grave. Din acești primi ani ai secolului al V-lea putem vorbi de o dominație hunică veritabilă în anumite zone ale Daciei post-romane, adică în Moldova, Muntenia și Oltenia. Aceste atacuri au pornit din sudul Olteniei, dar și din nord-estul Munteniei sau sudul Moldovei, deoarece, după cum am văzut, ele au afectat și fortificațiile Dinogetia și Aegyssus. Efectul a fost abandonarea unor fortificații de pe malul nordic și concentrarea apărării în doar câteva capete de pod precum Sucidava (refăcută cândva

▪ Spada de la Pannonhalma

după 408) și Sapaja. Hinova, Drobeta și Dierna au fost însă abandonate. Apărarea frontierei prin capete de pod s-a redus la strictul necesar, fiindcă s-a dovedit că ea nu a avut eficacitate în confruntarea cu cavaleria ușoară și rapidă a hunilor. Aceste capete de pod puteau avea valoare strategică doar contra unui inamic sedentar, deoarece puteau servi ca baze de pornire a atacurilor în teritoriul acestuia, pentru a nimici așezările (așa cum s-a întâmplat în războiul romano-gotic din 367-369). În noua situație, inamicul nu mai avea așezări, ci era în permanentă mișcare.

În anii 420 mai exista un centru de putere hunic și în stepele nord-pontice. Regele Rua care stăpânea acolo a declanșat un atac asupra diocezei Thracia în 422, profitând de faptul că trupele care apărau regiunea au fost deplasate pentru războiul cu Persia. Hunii au avansat până la trecătoarea Succi (Trojanova Vratza). Pentru a face față invaziei care amenința Constantinopolul, a fost readusă armata din Orient. Hunii au fost convinși să se retragă, iar Imperiul Romano-Bizantin se obliga la plata unui tribut anual de 350 de livre de aur (circa 114,5 kg)²⁴. Se pare că atacul din 422 a afectat nordul provinciei Scythia Minor (distrugerii sau tezaure care pot fi asociate cu acest moment există la Aegyssus-Tulcea, Babadag-Topraichioi, Beștepe)²⁵. Faptul este normal, dacă în acel moment centrul de putere hunic se afla încă la nordul Mării Negre. Trecerea Dunării a putut avea loc pe la Noviodunum.

Rua căuta să-și consolideze autoritatea asupra supușilor, cerând Imperiului Roman extrădarea fugarilor. În caz contrar, el amenința cu o nouă invazie. Diferendul a fost reglementat abia după moartea lui Rua, când la putere au ajuns frații Attila și Bleda. Prin pacea încheiată la Margus între Attila și ambasadorii Plinthus (*magister militum*) și Epigenes (*quaestor sacri palatii*)²⁶ se dubla tributul la 700 livre (circa 229 kg) de aur, iar pentru fiecare prizonier răscumpărat se plăteau 8 *solidi* (*solidus* era moneda de aur cu greutatea de 4,5 grame). S-a convenit retrocedarea transfugilor ajunși de la huni pe teritoriul imperiului și se permitea comerțul liber peste Dunăre. Orașul Margus (Dubravica), situat la capătul importantei căi de comunicație de pe valea Moravei, a devenit principalul punct de contact cu centrul de putere hunic din Pannonia²⁷. Data la care a fost încheiat acest tratat de pace a fost fixată de obicei în anul 435. Deoarece se știe acum că Epigenes a devenit *quaestor sacri palatii*

abia în 438, Constantin Zuckerman a ajuns la concluzia că încheierea tratatului de la Margus nu se poate data decât în iarna 439/440²⁸. Priscus relatează că, după încheierea păcii de la Margus, hunii au primit înapoi pe cei care se refugiaseră în imperiu, între care și prinții Mama și Atakam, care au fost executați (aceștia erau posibili pretendenți la putere). Predarea lor s-a făcut într-o cetățuie (*phourion*) din Thracia denumită *Karsus*²⁹. De regulă, se consideră că este vorba de *Carsium* din Scythia Minor (Hârșova), afirmându-se chiar, fără un temei în ceea ce spune izvorul, că aceasta se afla sub dominația sau ocupația hunilor³⁰. De fapt, după cum atrăgea atenția Gheorghe Popa-Lisseanu, *Karsus* nu trebuie confundată cu *Carsium*. Suntem de acord, din două motive. Mai întâi, *Karsus* este denumită *phourion*, termen aplicat doar micilor fortificații. În același fragment, Priscus numește *phourion* și Constantia (Kuvin), care se afla în fața orașului Margus, care era denumit în schimb *polis*. În opera sa, Priscus face distincția între *polis*, pe de o parte, și *phourion* și *kastellon* pe de altă parte. Acești doi din urmă termeni sunt rezervați fortificațiilor cu funcție strict militară, nu și orașelor, așa cum era *Carsium*. În al doilea rând, Priscus folosește mereu denumirile provinciilor, nu ale diocezelor. De exemplu, chiar pentru Margus el precizează că se află în Illyricum (dioceza), dar în Moesia (Superior). *Carsium*-Hârșova nu era în provincia Thracia, ci în dioceza Thracia. De fapt, este posibil ca după atacul hunilor din 422 locuirea de la *Carsium* să fi fost întreruptă, deoarece nu se cunosc monede mai târzii din secolul al V-lea³¹. Acel loc unde au fost predați fugarii este o fortificație de undeva din Thracia, imposibil de identificat, situată cel mai probabil pe drumul Vardar-Morava care era calea de acces către Margus.

Pacea din 440 a fost încălcată de huni după foarte scurt timp, în primăvara anului 441, folosindu-se de pretextul că episcopul de Margus a trecut la nord de Dunăre și a jefuit mormintele regale ale hunilor. Se pare că asemenea violări de morminte nu erau ceva neobișnuit în epocă³². În orice caz, pretextul a servit de minune pentru un nou atac în provinciile balcanice, atunci când armata romană era ocupată cu războiul contra vandalilor și cu un nou conflict cu Persia. Attila nu era mulțumit cu ceea ce obținuse prin tratatul din 440 și a profitat de slăbiciunea momentană a imperiului pentru a extorca un tribut și mai mare și

▪ Harta provinciilor dunărene

pentru a jefui orașele pe care le-au întâlnit în cale hoardele sale. Primul întâlnit în cale după Margus a fost Viminacium (Kostolac), după cum aflăm din relatarea lui Priscus. Marcellinus Comes consemna și el că, în anul 441, regii huni, adică Attila și Bleda, au distrus mai multe orașe din Illyricum, între care Sirmium, Naissus, Margus și Singidunum. Atacurile au continuat în 442, când au fost distruse diverse mici fortificații și a fost devastat orașul Ratiaria. Hunii au ajuns până aproape de Constantinopol (au fost cucerite și orașele Philippopolis și Arcadiopolis). Ei au fost opriți abia la Chersonesul Tracic, unde *magister militum* Aspar a fost înfrânt în prima bătălie în câmp deschis dintre armata romano-bizantină și huni³³. Nu au existat două conflicte, în 441 și 442, ci un singur război, început la sfârșitul anului 441 și încheiat în 442³⁴, al cărui plan strategic era distrugerea principalelor puncte de sprijin ale apărării provinciilor din partea de est a Peninsulei Balcanice și pătrunderea spre Constantinopol. Apărarea romană a fost surprinsă nepregătită. Cercetările arheologice au stabilit că au existat distrugerii databile în anii 441-442 în fortificații precum cele de la Campsa (Ravna)³⁵, Castrum Novae (Čezava)³⁶, Diana (Karatas)³⁷ și Iatrus³⁸. Este posibil ca nivelul 8 de la Halmyris să fi fost distrus tot atunci (un tezaur de pe acest nivel se încheie cu o monedă din 425-435)³⁹. În 441-442, hunii au demonstrat că aveau capacitatea de a întreprinde operațiuni militare de anvergură, pe un teritoriu vast, pe mai multe direcții de atac și în mod repetat. Aceasta înseamnă că se trecuse de la stadiul simplelor raiduri de pradă ale unor grupuri restrânse de războinici, lipsite de coordonare, la o organizare militară superioară. De fapt, după

mutarea în Pannonia și după ce la putere a ajuns Attila ca unic conducător, a început evoluția către forme statale, desigur în cadrele specifice ale unui stat nomad.

În 445, Attila s-a hotărât să-l elimine pe fratele său Bleda, rămânând singurul rege al hunilor; cei care fuseseră supușii lui Bleda au trecut sub stăpânirea sa. Cândva, după ce Attila a dobândit puterea supremă, a fost trimis în solie la el fostul consul Senator, care era socrul istoricului got Cassiodorus. Acesta a călătorit pe mare și a ajuns la Odessos, unde fusese trimis comandant generalul Theodoulus⁴⁰. Nu este clar dacă Senator a ajuns atunci la Attila și nici când anume a avut loc această solie, dar este sigur că pe atunci Attila era singur la putere, deci ea se datează după 445, eventual chiar în acest an⁴¹. Speculând datele sumare oferite de izvor, unii istorici au admis ca sigură această solie a lui Senator și chiar au presupus că acesta a trecut prin Scythia Minor pentru a ajunge la centrul de putere al lui Attila, care în anii 434-444 s-ar fi aflat în zona Ploiești-Buzău (în timp ce Bleda ar fi domnit în Pannonia)⁴². Este o ipoteză care nu se poate verifica. S-a mai susținut și că după atacul din 442 a fost negociată în 443 o pace de către Flavius Anatolius, *magister militum per Orientem*⁴³, dar analiza atentă a fragmentelor rămase din opera lui Priscus efectuată de Constantin Zuckerman se opune acestei interpretări. A existat o singură solie a lui Anatolius, cea din 448 la care ne vom referi mai jos⁴⁴.

Cel mai grav atac al hunilor asupra provinciilor din estul Peninsulei Balcanice a avut loc în 447. El a fost mult mai puternic decât cele din 441-442. Tot estul Peninsulei Balcanice a fost devastat, hunii ajungând până la Thermopylae. În zona Dunării, a avut loc o bătălie mai importantă undeva pe valea

râului Utus (Vit), unde un mare corp de armată plecat din Marcianopolis, comandat de *magister militum* Arnegisclus, a fost înfrânt, iar comandantul ucis. După această victorie, hunii au putut distruge în voie toate provinciile din Peninsula Balcanică, fiind în pericol de a fi asediat chiar și Constantinopolul⁴⁵. În unele cazuri, cetățile au reușit să reziste asediilor. Astfel, la Asamus (Čerkovica), locuitorii s-au apărut și contraatacat, luând chiar prizonieri dintre huni și oferind refugiu unor romani refugiați⁴⁶. Aceasta a fost însă o situație de excepție. Cercetările arheologice efectuate în fortificațiile de pe *limes* care scăpaseră de atacurile din 441-442 confirmă relațiile despre gravitatea invaziei din 447. De exemplu, fortificația de la Kostol (Transdrobeta / Pontes) a fost distrusă atunci. În nivelul de incendiu s-a descoperit o monedă emisă în 443. Autorul cercetărilor s-a bazat pe ea pentru a data distrugerea în 443⁴⁷, dar în acel an se încheiaseră deja invaziile din 441-442. De aceea, suntem de părere că moneda este un *terminus post quem* care se corelează cu atacul următor al hunilor din 447. Tot în 447 a avut loc și noua distrugere a Sucidavei, singurul cap de pod care mai fusese menținut în Dacia post-romană⁴⁸. Este posibil ca pe acolo să fi trecut hunii care au câștigat victoria de la râul Utus. Tezaurele îngropate din cauza atacului din 447 arată că acesta a afectat o mare parte din provincia Moesia Secunda⁴⁹. În unele fortificații din Scythia Minor, precum Sacidava (nivel IV) și Histria (nivel VI), există distrugereri care pot fi asociate cu atacul din 447⁵⁰.

Atacul din 447 a fost ultimul desfășurat asupra provinciilor sud-est europene ale imperiului. Ca și în campaniile anterioare, hunii au urmărit forțarea imperiului la plata unui tribut mai mare. După încetarea atacurilor, în 448, la Attila a fost trimisă o nouă ambasadă, condusă de Flavius Anatolius, *magister militum praesentalis*. Hunii au primit 6 000 de livre, iar pe viitor acest tribut creștea la 2100 livre anual. Potrivit interpretării lui C. Zuckerman, această sumă de 6000 de livre era compusă din tributul restant pe anii 441-447 (4 900 de solidi) și 1 100 de livre pentru răscumpărarea a 10 000 de prizonieri. Altă consecință a războiului din 447 a fost cucerirea de către huni a unei fâșii de-a lungul Dunării între Singidunum și Novae. Lățimea acestei fâșii lungi de circa 500 km era „de cinci zile de drum pentru un om iute de picior”, adică între 150-200 km. Naissus devenea locul unde se va desfășura pe viitor comerțul cu hunii⁵¹.

În 448, puterea confederației hunice a atins apogeul. În mod concret, aceasta însemna

hegemonia în spațiul Dunării de Mijloc și de Jos, până la gurile Dunării. Pentru sectorul frontierei din Dacia Ripensis și Moesia Secunda, faptul este indiscutabil. Dacă valea râului Utus a fost folosită ca direcție de atac în 447 ca și în 408, aceasta înseamnă că Oltenia continua să se afle sub dominația directă a hunilor și după mutarea centrului de putere în Pannonia. Imperiul Romano-Bizantin a pierdut supremația în zona dunăreană. Este de remarcat că armata romană nu a reușit să efectueze nici o ofensivă în teritoriul inamic în timpul dominației hunice, purtând doar lupte de defensivă pe *limes* sau în adâncimea teritoriului imperiului, chiar și în apropierea capitalei. La nord de *limes*, Attila era șeful unic al unei confederații războinice care controla prin perceperea de tribut un spațiu întins, dar greu de determinat cu precizie. După 448, hunii au desfășurat doar ofensive contra Imperiului Roman de Apus, iar moartea lui Attila survenită în 453 a pus capăt împărăției hunice. În 454, o coaliție condusă de regele gepizilor Ardarich i-a înfrânt pe fiii lui Attila, iar unele grupuri hunice s-au deplasat în zonele de la nord de Dunărea de Jos, în stepele nord-pontice sau au cerut azil în imperiu. Uneori, grupurile desprinse din confederația lui Attila au atacat provinciile dunărene. În iarna 466-467, hunii conduși de Hormidac au trecut cu carele peste Dunărea înghețată și au pătruns până la Serdica, unde au fost înfrânți de *magister militum* Anthemius (viitorul împărat din apus)⁵². Având în vedere direcția atacului, este posibil ca traversarea Dunării să se fi făcut prin vadul Sucidava-Oescus. Doi dintre fiii lui Attila i-au solicitat împăratului Leon I încheierea unui tratat și acordul pentru a se redeschide pentru comerț un oraș la Dunăre. Împăratul nu a fost de acord, iar această decizie a creat discordie între ei. Dengizich era hotărât să atace imperiul, dar Ernak (care era mezinul) a evitat aceasta, deoarece „războaiele interne îl abăteau de la aceasta”. Aflăm astfel că luptele pentru putere continuau între urmașii lui Attila, probabil și pe teritoriul Daciei post-romane. Hunii lui Dengizich se aflau probabil în Oltenia și Muntenia, deoarece Transilvania intrase sub dominația gepizilor, iar Pannonia sub cea a ostrogoților. În 468, Dengizich a ocupat poziții de-a lungul Dunării, amenințând că va ataca dacă nu va primi pământ. Nu a vrut să negocieze cu Anagastes (*magister militum per Thracias*), care apăra întregul *limes* al diocezei Thracia, și a trimis o solie direct la Leon I. Împăratul a acceptat în

principiu, dar până la urmă au izbucnit ostilitățile, iar armata romană a reușit să-i înfrângă pe huni în 469. Dengizich a fost ucis, capul lui fiind dus la Constantinopol⁵³. Ultima incursiune a unui grup hunic peste Dunăre s-a produs, fără a întâmpina rezistență la trecerea frontierei, în jurul anului 474⁵⁴. Este posibil ca atacatorii să fi plecat tot din Oltenia sau Muntenia. Astfel s-au încheiat tulburările provocate de hunii care găsiseră refugiu într-o parte a Daciei post-romane după bătălia de la Nedao.

¹ M. Kazanski, *À propos des armes et des éléments d'harnachement "orientaux" en Occident à l'époque des Grandes Migrations (IVe-Ve s.)*, „Journal of Roman Archaeology”, 4, 1991, p. 132-137; I. Lebedynsky, *Armes et guerriers barbares au temps des Grandes Invasions (IVe au VIe siècle apr. J.-C.)*, Paris, 2001, p. 176-180, 197-199.

² R. P. Lindner, *Nomadism, Horses and Huns*, „Past and Present”, 1981, 92 (August), p. 3-19.

³ Vezi pe larg în A. Madgearu, *Istoria militară a Daciei post-romane, 275-376*, Târgoviște, 2008, p. 79-82.

⁴ N. Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley, 2002, p. 325-340; P. Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, Oxford, 2006, p. 158-189.

⁵ Zosimos, *Historia*, IV, 34.6; 35, 38-39 (FHDR, II, p. 312/313); Marcellinus Comes, *Cronica*, an 386 (FHDR, II, p. 360/361); Claudianus, *Panegyricus de tertio consulatu Honorii Augusti*, VII, 147-150; *Panegyricus de quarto consulatu Honorii Augusti*, 623-636; *In Rufinum*, II, 26-28, 36-38; *De Consulatu Stilichonis*, I, 94-115; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, tome I. *De l'état romain à l'état byzantin* (284-476), Paris, 1959, p. 194; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. II, Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 405; O. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns. Studies in their History and Culture*, Berkeley, 1973, p. 40, 47-48; M. Zahariade, *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province* (284-681), Amsterdam, 2006, p. 27-28.

⁶ M. O. Cătoi, *Discuție asupra localizării Mănăstirii Halmyrisos din Vita Sancti Hypatii*. Comunicare prezentată la sesiunea „Pontica”, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 4 octombrie 2007.

⁷ Philostorgios, *Church History*, Translated by Philip R. Amidon, Atlanta, 2007, p. 137.

⁸ M. Zahariade, *op. cit.*, p. 27.

⁹ A. Suceveanu, M. Zahariade, *Du nom antique de la cité romaine tardive d'Independența (dep. Tulcea), „Dacia”*, NS, 31, 1987, p. 95.

¹⁰ R. Vaggione, *Eunomius of Cyzicus and the Nicene Revolution*, Oxford, 2000, p. 356.

¹¹ Zosimos, V. 22. 1-3 (FHDR II, p. 316/317); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 59; S. Williams, G. Friell, *The Rome that did not fall: the survival of the East in the fifth century*, London, 1999, p. 12.

¹² Sozomenos, VIII. 25. 1 (FHDR, II, 228/229); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 62-63; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 28.

¹³ Nikephor Callistos Xanthopoulos, *Ekklesiastike Historia*, XIII, 35 (*Patrologia Graeca*, vol. 146, col. 1040); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 63.

¹⁴ Sozomenos, IX. 5 (FHDR, II, 228/229); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 63-66; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 108-109; M. Rouche, *Attila. La violence nomade*, Paris, 2009, p. 113-114.

¹⁵ D. Bondoc, *The Roman Rule to the North of the Lower Danube during the Late Roman and Early Byzantine Period*, Cluj-Napoca, 2009, p. 61, 64, 69-70.

¹⁶ O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică (sec. III-XI)*, Craiova, 1976, p. 32-34.

¹⁷ Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, *Contributions à l'histoire du Bas Empire Romain à la lumière des deux trésors monétaires des IV-V siècles, découvertes a Celeiu, „Dacia”*, NS, 14, 1970, p. 294.

¹⁸ L. Zotović, *Boljetin (Smorna), camp romain et paléobyzantin, „Starinar”*, NS, 33-34, 1982-1983 (1984), p. 222, 225.

¹⁹ V. Popović, *Donji Milanovac – Veliki Gradac (Taliata). Forteresse romano-byzantine, „Starinar”*, NS, 33-34, 1982-1983 (1984), p. 282.

²⁰ A. Jovanović, *Hajdučka Vodenica, fortification antique tardive et paléobyzantine, „Starinar”*, NS, 33-34, 1982-1983 (1984), p. 331.

²¹ L. Vagalinski, *Die spätrömische nördliche Festungsmauer von Transmarisca*, in G. von Bülow, A. Milcheva (ed.), *Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios. Vorträge der internationalen Konferenz Svishtov, Bulgarien (1.-5. September 1998)*, Sofia, 1999, p. 235.

²² M. Comșa, *O casă romană târzie situată extra muros de la Dinogetia, „Pontica”*, 21-22, 1988-1989, p. 329, 331.

²³ A. Opaît, A. Sion, I. Vasiliu, *Aegyssus'79, „Materiale și cercetări arheologice”*, 14, 1980, p. 270.

²⁴ Olympiodoros, frg. 27 (*Fragmenta Historicorum Graecorum*), ed. Karl Müller, vol. IV, Paris, 1851, p. 63); Marcellinus Comes (an 422) (FHDR, II, p. 360/361); Theodoretos, V. 37. 4-10 (FHDR, II, p. 236-237); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 76; B. Croke, *Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A. D. 422, „Greek, Roman and Byzantine Studies”*, 18, 1977, 4, p. 346-367.

²⁵ L. Oța, *Hunii în Dobrogea, „Istros”*, 10, 2000, p. 369.

²⁶ Vezi carierele celor doi în J. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. II (395-527), Cambridge, 1980, 396, 892-893.

²⁷ Priscus, frg. 1 (*Ambasadele*), ed. Gh. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VIII, București, 1936 p. 39-40, 81-82); E. Stein, *op. cit.*, p. 289-290; O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 90-94; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 55; M. Rouche, *op. cit.*, p. 128-130.

²⁸ C. Zuckerman, *L'empire d'Orient et les Huns. Notes sur Priscus*, „Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines”, Paris, 12, 1994, p. 160-163.

²⁹ Priscus, frg. 1 (ed. Popa-Lisseanu, p. 40, 82).

³⁰ De exemplu: R. Vulpe, I. Barnea, *op. cit.*, p. 407; L. Oța, *op. cit.*, p. 372.

³¹ C. Nicolae, *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, „Pontica”, 28-29, 1995-1996, p. 154. Două monede emise în intervalul 408-423 au fost publicate ulterior: C. Chiriac, S. Grămăticu, G. Talmățchi, C. Nicolae, *Noi descoperiri monetare la Carsium (Hârșova-jud. Constanța)*, „Pontica”, 32, 1999, p. 326 (nr. 33, 34), 338.

³² O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 110.

³³ Priscus, frg. 2 (ed. Popa-Lisseanu, p. 67-68, 117-118); frg. II (*Fragmenta Historicorum Graecorum*, vol. V/1, Paris, 1873, p. 25-26); Marcellinus Comes (anii 441, 442) (FHDR, II, 360/361); E. Stein, *op. cit.*, p. 291-292; O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 109-116; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 63-72; M. Rouche, *op. cit.*, p. 153-156.

³⁴ C. Zuckerman, *op. cit.*, p. 165.

³⁵ M. Tomović, *Ravna - the Roman and Early Byzantine Fortification*, în *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, ed. by P. Petrović, Belgrade, 1996, p. 79.

³⁶ M. Vasić, *Čezava = Castrum Novae. La stratigraphie, la chronologie et les phases architectoniques*, în *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum*, Wien, 1990, vol. 2, p. 905-906.

³⁷ M. Vasić, *L'architecture à l'intérieur des camps romains des Portes de Fer au IVème et Vème siècle*, în *Roman Frontier Studies 1989. Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies*, ed. by V. A. Maxfield, M. J. Dobson, Exeter, 1991, p. 310.

³⁸ G. von Bülow, *Die Entwicklung des Siedlungsbildes von Iatrus in der Periode B / C*, în *Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau*, V. *Studien zur Geschichte des Kastells Iatrus (Forschungsstand 1989)*, Berlin, 1995, p. 44-49.

³⁹ A. Suceveanu, M. Zahariade, F. Topoleanu, G. Poenaru-Bordea, *Halmyris I. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 2003, p. 36, 113, 162.

⁴⁰ Priscus, frg. 4 (ed. Popa-Lisseanu, p. 40, 83). Acest Theodoulus era *magister militum per Thraciae*, după cum reiese din frg. 5 (ed. Popa-Lisseanu, p. 69, 120). Pentru cariera sa vezi J. Martindale, *op. cit.*, p. 1105-1106.

⁴¹ O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 119.

⁴² I. Bóna, *Das Hunnenreich. Vom Hunnensturm im Jahr 376 bis zum Tod Attilas: Geschichte, Kultur und Archäologie der Hunnen*, Budapest, Stuttgart, 1991, p. 54 (datează în 441); M. Rouche, *op. cit.*, p. 130-131 (datează în 445).

⁴³ W. Bayless, *The Treaty with the Huns of 443*, „The American Journal of Philology”, 97, 1976, 2, p. 176-179; I. Bóna, *op. cit.*, p. 58-59; M. Rouche, *op. cit.*, p. 158-159.

⁴⁴ C. Zuckerman, *op. cit.*, p. 186-187.

⁴⁵ Marcellinus Comes (an 447) (FHDR, II, 360/361); Iordanes, *Romana*, 331 (FHDR, II, 410/411); E. Stein, *op. cit.*, p. 292-293; O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 117-125; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 77-79, 109; M. Rouche, *op. cit.*, p. 165.

⁴⁶ Priscus, frg. 5 (ed. Popa-Lisseanu, p. 69-70, 120-121).

⁴⁷ M. Garašanin, M. Vasić, *Castrum Pontes*, în „Cahiers de Portes de Fer”, Belgrad, 4, 1986, p. 91; M. Vasić, *Transdrobeta (Pontes) in the Late Antiquity*, în G. von Bülow, A. Milcheva (ed.), *Der Limes an der unteren Donau ...*, p. 34-35.

⁴⁸ O. Toropu, *op. cit.*, p. 33-34 nu admite decât această distrugere, nu și cea din 408.

⁴⁹ D. Vladimirova-Aladžova, *Numismatic Evidence about the Intensity of Barbarian Invasions into the Province of Lower Moesia during the 5th Century*, în *Stephanos nomismatikos. Edith Schöner-Geyss zum 65. Geburtstag*, hrsg. von U. Peter, Berlin, 1998, p. 645.

⁵⁰ C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortifications on the Lower Danube*, Oxford, 1980, p. 123-125. În schimb, L. Oța, *op. cit.*, p. 369-370 susține că atacul din 447 nu ar fi afectat Dobrogea, dar nu ține seama de existența acestor niveluri de distrugere.

⁵¹ Priscus, frg. 5, 6 (ed. Popa-Lisseanu, 68-69, 70, 118-119, 122); O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 124; B. Croke, *The Context and Date of Priscus Fragment 6*, „Classical Philology”, 78, 1983, 4, 298-307; C. Zuckerman, *op. cit.*, p. 168; M. Rouche, *op. cit.*, p. 158-159 (pacea datată eronat în 443), 166-168.

⁵² Sidonius Apollinaris, *Poems and Letters, with an English Translation, Introduction, and Notes by W. B. Anderson*, vol. I, Cambridge (Mass.), London, 1963, p. 30-33 (*Panegiricul pentru Anthemius*, 269-287); V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (Studies and Materials)*, Amsterdam 1977, p. 42-43; J. Martindale, *op. cit.*, p. 97, 212-213, 1201.

⁵³ Priscus, frg. 38, 39 (ed. Popa-Lisseanu, p. 77, 78, 133, 134); Marcellinus Comes (an 469) (FHDR, II, 362/363); R. Vulpe, I. Barnea, *op. cit.*, p. 408; O. Maenchen-Helfen, *op. cit.*, p. 163-168; S. Williams, G. Friell, *op. cit.*, p. 110; L. Oța, *op. cit.*, p. 371.

⁵⁴ Evagrius, *Historia*, III. 2 (FHDR, II, 524/525); Theophanes, an 5966 (FHDR, II, 596/597); E. Stein, *op. cit.*, p. 362.

ȘCOALA DE OFIȚERI TEHNICI DE AVIAȚIE DE LA MEDIAȘ

Dr. ing. ITZHAC GUTTMAN BEN ZVI, Israel

Abstract

Founded on October 18, 1920, by King Ferdinand I, the Romanian Army Aviation School was soon relocated from Bucharest to Mediaș (during the summer of 1921), where it functioned without interruption until September 1st, 2004. The article signed by Itzhac Guttman Ben-Zvi is a vivid recollection of the author's days as a student at the school in Mediaș during the 1950s, successfully capturing both the hardships and the successes of the Romanian school of aviation in shaping new generations of engineers.

Keywords: King Ferdiand I, Romanian Army Aviation School, Mediaș

Prima școală tehnică aeronautică din România, devenită ulterior o prestigioasă instituție de învățământ a oștirii române, s-a înființat oficial la 18 octombrie 1920 când, prin Înaltul Decret Regal nr.4167, regele Ferdinand pune la bazele **Școlii de meseriași militari ai aeronauticii** pentru „a da cu timpul maestri, submaestri și lucrători specializați în mecanică, ajustaj, tâmplărie, tapițerie, tinichigerie, necesari aviațiunii și aerostațiunii militare”.

A fost o măsură imperios necesară, determinată de dezvoltarea aeronauticii românești în perioada Primului Război Mondial și în anii postbelici, materializată în creșterea numărului și diversității aparatelor de zbor intrate în dotarea aviației militare.

În primul an al existenței sale, școala a funcționat pe aerodromul Pipera-București, după care, începând cu vara anului 1921, instituția a fost dislocată la Mediaș, inițial într-o veche cazarmă de husari, iar din 1927 într-un local nou construit pe malul Târnavei Mari, ocupând o suprafață de cca 80 hectare pe care s-a amenajat și un aerodrom cu infrastructura corespunzătoare. S-a realizat astfel un adevărat „campus tehnic de aviație”, care a oferit toate condițiile de pregătire și instruire viitorilor subofițeri și ofițeri tehnici de aviație.

Școala, aureolată pe rând de numele pionierilor aviației românești – Aurel Vlaicu și Traian Vuia –, a funcționat neîntrerupt la Mediaș, timp de 83 de ani, până la 1 septembrie 2004, când, urmare a măsurilor radicale de restructurare a organismului militar, a fost mutată în garnizoana Boboc-Buzău, funcționând într-o nouă concepție împreună cu Școala de Aplicație a Forțelor Aeriene. Vechiul local din urbea medieșană nu mai păstrează aproape nimic din măreția tradițiilor de odinioară. Un însemn memorial ridicat în fața fostei intrări în școală, prin osârdia oficialităților locale și a cadrelor militare în rezervă din garnizoana Mediaș, omagiază contribuția personalului și a absolvenților celor peste 75 de promoții la „zborul spre înălțimi al aeronavelor românești”.

Perioada interbelică a fost cea mai fecundă din istoria școlii, prestigiul instituției crescând de la an la an. Începând cu 26 iulie 1931, timp de șase ani, Principele moștenitor Mihai I a fost înscris în registrele Școlii tehnice aeronautice. Herman Oberth și-a experimentat teoriile de construcție a rachetelor în atelierele Școlii de aviație din Mediaș. Șeful primei promoții, viitorul căpitan-comandor Cucu Ilie, avea să devină doctor în aeronautică.

După război, au absolvit cursurile școlii viitorii generali Gheorghe Zărnescu și Ștefan Ispas, comandantul Aviației Militare și, respectiv, rectorul Academiei Militare Tehnice.

Tot la Mediaș se desfășurau convocările periodice de pregătire militară în urma cărora primeau gradul de ofițer în rezervă tinerii absolvenți ai Secției aviație din Institutul Politehnic București. Din rândul acestora remarcăm pe viitorul vicepreședinte al Industriei Aeronautice Israeliene, prof. ing. Itzhac Guttman Ben-Zvi, un discipol al academicianului Elie Carafoli, un prieten devotat al României și un colaborator fidel al „Revistei de Istorie Militară”. Iată câteva amintiri ale domniei sale despre Școala tehnică aeronautică din Mediaș. (G.V.)

Născut la București în 1931, am recrutat în armată în 1949. Nu am fost încorporat, căci am început studiile universitare la Politehnica din București. După patru ani de studii (1949-1953) la Facultatea de Mecanică, secția de Aviație, am obținut diploma de inginer în ianuarie 1954, după predarea proiectului de diplomă și examenul de stat; proiectul de diplomă era proiectul unui avion

de luptă (cu reacție) de viteză mare subsonică, și l-am realizat sub îndrumarea directă a profesorului meu Ion Grosu, cunoscutul constructor de avioane de la IAR-Brașov. Din cele ce mi-a spus Ion Grosu, cu care am făcut și studii de aspirantură în 1957-1958, el mi-a dat nota maximă, dar notele din anii trecuți, în special la discipline nu neapărat tehnologice, mi-au redus media la nivelul „bine”.

■ Școala militară aeronautică în perioada interbelică

▪ Pavilionul învățământ

În anul trei de studii, în 1952, a apărut o lege prin care studenții universităților din România, care trebuiau să-și facă serviciul militar, erau încorporați și își executau acest serviciu militar în cadrul universităților, cu scopul de fi pregătiți ca ofițeri în armată, la diferite arme, în diferite specialități. Studenții Facultății de Mecanică de la Politehnica din București erau pregătiți pentru a deveni ofițeri de artilerie. Dar studenții secției de aviație a facultății erau destinați, cum era și firesc, să fie ofițeri tehnici de aviație.

Aranjamentul era ca, o zi pe săptămână, să facem pregătire militară, cursuri de ofițeri și o instrucțiune militară limitată. În timpul verii, în timpul vacanței, eram concentrați (se numea, cred, convocare) în cazarmă, în uniformă militară și urmam un program de pregătire militară completă, nu numai cursuri teoretice, ci și instrucția militară, cu tot ce conține această fază de pregătire, cu exercițiile fizice aferente, trageri cu arme etc.

În 1952, secția de aviație de la Politehnică din anul trei cuprindea vreo 15 studenți, din care numai

12 trebuiau să-și facă serviciul militar; s-au mai adăugat câțiva studenți din anul patru și câțiva asistenți, care trebuiau să-și facă acest serviciu militar – și un total de vreo 16-17, am fost împreună, în vara lui 1952, la Școala de ofițeri tehnici de aviație la Mediaș, pe timp de o lună.

Printre cei care am fost atunci la Mediaș, era – după câte îmi amintesc – Virgil Constantinescu, care mai târziu a făcut o carieră impresionantă în cercetare, a fost profesor și rector la Politehnică, a fost academician și ales Președintele Academiei Române, iar un timp a fost ambasador al României în Belgia. Am avut cu el relații de prietenie de lungă durată. În același grup a fost și profesorul Dan Pantazopol, care l-a urmat pe veneratul și marele savant care a fost academicianul Elie Carafoli, cel care a creat și dezvoltat aeronautica în România, cel care a fost profesorul nostru, al tuturor celor ce am învățat aviația la București. Sunt onorat să spun că am avut relații de prietenie cu Dan Pantazopol timp de mulți ani; onoarea și mândria mea deosebite sunt însă că am avut relații de apreciere și prietenie, în decurs de mulți ani, cu acest profesor de prestigiu

internațional, care a fost academicianul Elie Carafoli (Facultatea de Aviație a Universității Politehnice din București poartă acum numele academicianului Elie Carafoli).

În grupa noastră, la Mediaș, era atunci și Teodor Zanfirescu, care a fost mai târziu directorul general al industriilor aeronautice din România; un alt coleg a fost Anghel Victor, care a fost directorul Uzinei de avioane de la Craiova; Lăzărescu Honoriu (Bebe) a fost șeful serviciului de proiectări de la Pipera; Larisch Ernst, cercetător la Institutul de Mecanică Aplicată (Aerodinamică) al Academiei Române (condus de Elie Carafoli) și care a făcut doctoratul la Sorbona (Paris); Militaru Petre și Smochina, ingineri principali la Tarom; Dumitrescu Lucian, care și-a luat doctoratul în aerodinamică (s-a specializat în tuburi de șoc) și a fost cercetător de mare calitate la Institutul de Mecanică Aplicată al Academiei; Kain Bela, fost inginer șef la Școala de aviație civilă la Popești-Leordeni, a părăsit România, este în Franța, dar nu și-a continuat cariera aeronautică. Regret că nu îmi amintesc de toți foștii colegi. Ceea ce m-a impresionat, când am fost în România la începutul anilor '90, a fost când m-am văzut cu Anghel Victor, care mi-a spus că el are lista tuturor colegilor noștri, cu mențiunea funcțiilor și carierei fiecăruia; era o listă de mare prestigiu, mulți dintre noi având o asemenea carieră în diferite țări, în SUA, Franța, Israel.

La Mediaș am cunoscut oarecum școala, unde erau sute de soldați, care erau destinați să devină ofițeri tehnici de aviație, în special ca ofițeri de întreținere de avioane.

Noi, studenții, aveam un program separat; clădirile școlii de ofițeri erau la marginea aerodromului de la Mediaș, un aerodrom cu o pistă de iarbă (pe pământ); avioanele (puține), care aterizau și decolau, veneau în special pentru a se efectua anumite operații de reparații și revizii la Atelierele de reparații material rulant (ARMV) care se aflau la cealaltă parte a terenului de aviație.

În cadrul programului nostru, am făcut o anumită practică pe avioane și motoare la aceste ateliere. Țin minte că inginerul șef al Atelierelelor era un locotenent-major Matei, pe care l-am cunoscut puțin, dar de care mi s-a spus ca a făcut o carieră frumoasă.

Am cunoscut atunci, la Mediaș, o seamă de avioane din trecut, ca IAR-38, IAR-27, era cred și un Messerschmidt M-109 G, avion de luptă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fabricat la IAR în România. Pe vremea aceea, la Mediaș erau numai avioane vechi (mai noi erau la URMV 3 la Brașov și la Pipera IL-10, IAK-11 și altele).

În anul școlar 1952-1953, am urmat cursurile militare – o zi pe săptămână –, iar vara ne-am reîntâlnit la Mediaș pentru două luni.

▪ Pavilionul comandă al școlii cu bustul lui Traian Vuia

Viața în cazarma de la Mediaș nu era deloc ușoară în acele vremuri. Penuria de alimente era resimțită în armată. Nu vreau să-mi amintesc de acele timpuri când numai trei zile pe săptămână aveam pâine neagră cu aspect de lut, arpacașul fiert și magiunul de sfeclă, cu oase care aveau și ceva carne. În 1953 era perioada Festivalului Tineretului, când în România se desfășura, pe lângă Festival, și Foametea festivalului. Ca studenți-soldați la Mediaș, foloseam din plin cantina care funcționa acolo și unde puteam cumpăra ceva de mâncare.

Din punct de vedere profesional, am avut atunci, în 1953, ocazia să cunoaștem la Mediaș un avion modern pe acea vreme, MIG-15. Era acesta avionul de luptă, care în Războiul din Coreea (1950-1953) a fost un inamic de talie contra avioanelor americane de luptă, în special F-86. Fiind la Moscova în 1991, invitat la uzinele (biroul) MIG, de către directorul general Beliakov, i-am spus acestuia că am cunoscut avioanele MIG-15 și MIG-19 în România; Beliakov s-a emoționat și mi-a spus că el a proiectat trenul de aterizare al lui MIG-15 (primul său proiect important); a vrut să-mi ofere o machetă a avionului, dar nu mai existau nici la ei; mi-a dat, în schimb, un model al lui MIG-21.

Școala, aerodromul și atelierile erau toate împreună pe un teren mare, care se afla pe malul Târnavelor. Ofițerii care erau comandanții noștri se purtau în general frumos cu noi, nu ca soldații-elevi obișnuiți, căci totuși eram studenți și puțin timp mai târziu deveneam ingineri de aviație; mai mult, în ce privește profesiunea, erau discipline în care eram mai competenți decât ei.

La sfârșitul celor două luni, în 1953, am dat examenul final și am obținut gradul de sublocotenent.

Din 1954 și până în 1960, când am părăsit România și am emigrat în Israel, am lucrat în Aviația Civilă, ca inginer principal.

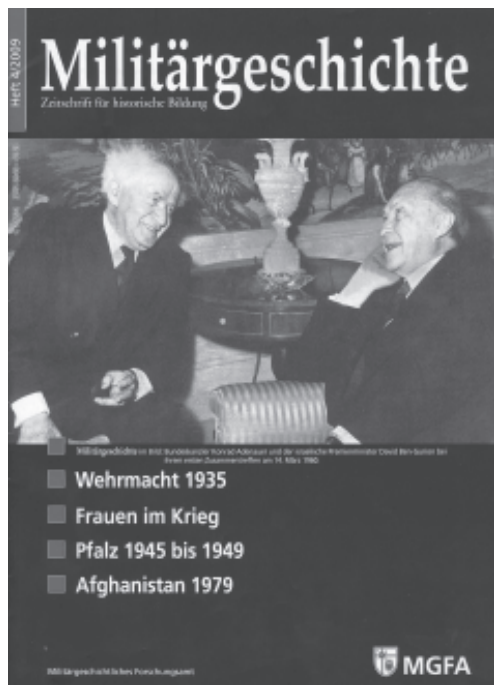
În vara lui 1958, am fost concentrat (convocat) în armată la Mediaș pe trei luni, din august până în noiembrie; programul, de data aceasta, a fost de a învăța, ca ofițer tehnic de aviație, noile avioane, în special MIG-19, cu prioritate, sistemele instalate la bordul avionului.

A fost o perioadă grea pentru mine personal, în special că am fost singurul inginer într-o grupă de 30 de sublocotenenți, cu care m-am înțeles însă foarte bine.

La multe din cursurile pe care trebuia să le urmez, cunoșteam materia cel puțin atât de bine ca ofițerul care predă cursul. Uneori interveneam pentru a completa câte ceva, dar mi se acceptau cu politețe aceste intervenții. La finele acestor trei luni, trebuia să mi se confere gradul de locotenent-major; formal, acest grad nu mi s-a mai conferit, căci puțin timp după terminarea convocării, am depus cererea de plecare în Israel și am fost retrogradat din funcția de inginer principal în aviația civilă, primind un salariu micșorat la o treime din salariul normal; am fost ținut „în frigider” timp de peste un an și jumătate, continuând să execut toate funcțiile ce le aveam înainte de retrogradare. În vara lui 1960, am primit aprobarea de plecare în Israel, unde am început să lucrez în august 1960, la Industria Aeronautică Israeliană (IAI). Am lucrat la IAI ca șef al Serviciului de proiectări de avioane, iar apoi ca vicepreședinte și director general adjunct al IAI, până la pensionare. În paralel, începând din 1968 și până în 2005, am predat cursul de construcții de avioane la Facultatea de Aeronautică a Tehnionului din Haifa și la Facultatea de inginerie a Universității Tel-Aviv.

Cariera mea de inginer de aviație, constructor de avioane, începută în România în 1954, a continuat timp de peste 50 de ani. Ca inginer de aviație, sunt un produs al aviației românești, absolvent al Politehnicii, al școlii de la Mediaș și cu experiența de șase ani de lucru în aviația civilă românească. Activitatea mea în decurs de 50 de ani m-a condus în multe țări, cu legături multiple cu uzine, centre de cercetări, universități și instituții aero-astronautice dintre cele mai cunoscute în lume, unde întotdeauna m-am prezentat ca originar din România, chiar dacă evoluția mea profesională a fost puternic susținută de un complex universitar, industrial, de cercetări și activități instituționale relevante în Israel și în alte țări occidentale.

„Militärgeschichte Zeitschrift für Historische Bildung”, 4/2009

Semn al bunelor relații stabilite între Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Institutul de Cercetări de Istorie Militară de la Potsdam primim la redacția „Revistei de Istorie Militară”, numărul patru al periodicului colegilor și prietenilor germani. Revista apare sub conducerea colonelului dr. Hans Ehlert și a colonelului dr. Hans-Hubertus Mack, în persoana celui din urmă având plăcerea să salutăm pe noul director al Institutului din Potsdam.

Actualul număr al revistei, îngrijit de locotenent-colonelul dr. Harald Potempa care semnează editorialul, se deschide chiar cu un articol al aceluiași, consacrat trecerii de la Reichswehr la Wehrmacht (Evoluția forțelor militare germane. 1933-1945). Preocupându-se atât de creșterea efectivelor (de la 100 000 de oameni armata de uscat și 15 000 marina în 1935 la saltul de 550 000 de oameni la finele lui 1936 și 2,75 milioane în 1939), cât și de impregnarea

ideologică național-socialistă a armatei, autorul distinge trei etape de evoluție 1933-1939, 1939-1942, 1942-1945. Dr. Rüdiger von Dehn de la Universitatea din Wuppertal se ocupă de chipul femeii în propaganda militară nord-americană în anii 1917-1945, cercetare deosebit de interesantă și pentru istoria mentalităților. Căpitanul dr. Falko Heinz prezintă împrejurările generale și relațiile dintre populația locală și armata franceză de ocupație și în garnizoane în Landau din Palatinat. Cum se știe, conform hotărârilor Conferinței de la Ialta s-a prevăzut și crearea unei zone franceze de ocupație în Germania și printr-o dispoziție a guvernului generalului de Gaulle s-a constituit la 15 iunie 1945. „Commandement en Chef Français en Allemagne” cu sediul la Baden-Baden. Aspectele ocupației franceze în Landau (garnizoane, rechiziții, aprovizionare, restricții și represii) în anii 1945-1949 sunt atent analizate. O circumspectă cercetare a

„intrării” și ocupației sovietice (1979-1989) în Afganistan este datorată locotenent-colonelului dr. Bernhard Chiari. Abordarea acestui deosebit de actual subiect începe, așa cum de altfel ne așteptam, cu explicarea termenului *mudjahed* (pl. *mudjahedin*), de origine persană, acoperind pe luptătorii „războiului sfânt” (*Djihad*). Se înfățișează apoi evoluția Afganistanului în preajma și în timpul ocupației sovietice și efectele acesteia asupra Uniunii Sovietice, în primul rând a armatei dislocate (642 000 oameni, din care 70% au fost răniți sau s-au îmbolnăvit, numai hepatita și tifosul exantematic atingând 150 000 de militari). În sfârșit, Heiner Bumüller oferă într-o „pastilă” operația „Weserubung” (Exercițiul Weser) Nord, invadarea și înstăpânirea hitleristă a Norvegiei (9 aprilie-10 iunie 1940). La rubrica de comemorări sunt evocate reuniunea de început a Societății Națiunilor la Geneva (15 noiembrie 1920), începuturile Republicii independente Congo (iulie 1960) și prima întâlnire a cancelarului Konrad Adenauer cu premierul israelian David Ben Gurion (martie 1960).

Articolele cuprinse între cele 32 de pagini ale revistei bucură printr-o bogată ilustrație, cuprin-

zând fotografii ale trupelor și liderilor politico-militari (între care a lui Nadjibulah luându-și rămas bun de la o parte din trupele sovietice), afișe, hărți.

Colegii germani au avut buna idee să închidă rubrica „Media on line/digital” cu noi site-uri și dvd-uri interesând istoria militară – la ultima categorie remarcând producția Ard și Canalul franco-german „Arte” „Napoleon și Germanii”, o evocare a legăturilor generalului, primului consul și împăratului francezilor cu lumea germană. O foarte interesantă rubrică de scurte prezentări ne fac cunoscute ultimele apariții în domeniul istoriei militare, între care de interes și pentru noi sunt sinteticele monografii referitoare la evoluția Prusiei (Monika Wienfort, *Geschichte Preussens*, München, 2008, 128 p.), Hohenzollernii (Franz Lothar Kroll, *Die Hohenzollern*, München, 2008, 128 p.), colocolul Mauern als Grenzen (Zidurile ca frontiere), editat de Astrid Nunn, Mainz, 2009, 216 p.). Revista publică și un document din arhivele militare federale de la 29 martie 1945 privind regimul de teroare din Reich-ul crepuscular.

Trebuie să felicităm colegii germani și pentru această nouă și exemplară reușită editorială.

„Străjer în calea furtunilor”, Magazin al Fundației „Mareșal Alexandru Averescu”, Anul III, nr. 6, decembrie 2009

La Buzău, un grup de oameni inimoși, pasionați atât de istoria armatei române, cât și de prezentul și viitorul ei, au pus bazele unei fundații, care poartă numele unei ilustre personalități militare, nimeni altul decât mareșalul Alexandru Averescu. Acesta a fost întâiul comandant al Armatei a 2-a, creată în

august 1916 și care s-a acoperit de glorie în bătălia de la Mărăști din iulie 1917.

La Buzău a funcționat mai bine de două decenii Comandamentul Armatei a 2-a, tradițiile acesteia fiind preluate și purtate cu cinste de „Comandamentul Operațional Întrunit”, care are drept sarcină principală coordonarea forțelor militare române aflate pe diverse teatre de operații internaționale.

Fundația „Mareșal Averescu” a desfășurat o serie de activități interesante, dintre care cităm sesiunea științifică din martie 2009, dedicată împlinirii a 150 de ani de la nașterea patronului spiritual al Armatei a 2-a. Cu acest prilej s-au reunit la Buzău personalități remarcabile ale istoriografiei românești, care au analizat din diverse unghiuri personalitatea complexă a lui Alexandru Averescu.

Fundația editează și o revistă – „Străjer în calea furtunilor” – care s-a impus atât prin conținutul materialelor, cât și prin eleganta ținută grafică. Ultimul număr ajuns la redacție, nr. 6/decembrie 2009, confirmă din plin aceste aprecieri. Publicația se deschide cu un editorial consacrat Zilei Naționale și semnat de general-maior dr. Visarion Neagoe, președintele Fundației, dar și comandantul Comandamentului Operațional Întrunit. Din agenda Fundației mai aflăm și despre o inițiativă „rara

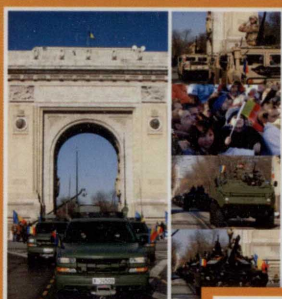
avis” în peisajul educațional românesc, un concurs de istorie organizat cu sprijinul Inspectoratului Școlar Județean și consacrat semnificației zilei de 1 Decembrie. Au participat 11 instituții de învățământ preuniversitar din județ, iar rezultatele au întrecut așteptările organizatorilor.

Sumarul revistei este variat, cuprinzând atât subiecte de istorie militară națională și locală semnate de Emil Niculescu, colonel Paul Rădulescu, locotenent-colonel Liviu Corciu, maior Romeo Feraru, Gabriel Stăicuț, cât și de teorie militară, cum ar fi cele ale comandorului Costel Avrămescu și căpitanul comandor Alfred Vasilescu.

O rubrică de real interes este cea dedicată prezențelor românești din teatrele de operații, activitatea militarilor români din Irak, Kosovo și Afganistan fiind evocată de locotenent-colonel Daniel Oprea, locotenent Răzvan Bratu și plutonier adjutant Dan Tincă.

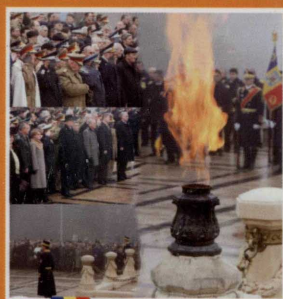
„Mozaic buzoian” încheie sumarul acestei reviste elegante. De aici am reținut știrea decorării de către președintele României, Traian Băsescu, a drapelului de luptă al Comandamentului Operațional Întrunit, cu prilejul încheierii misiunii din Irak.

PETRE OTU

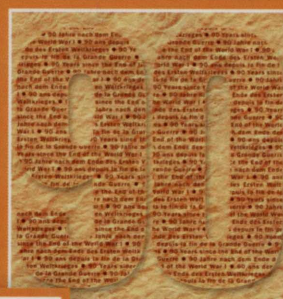
rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN
• Anul 1917 sub semnul
• Planșele României
• Alături, între țări
• „Judele istoric”

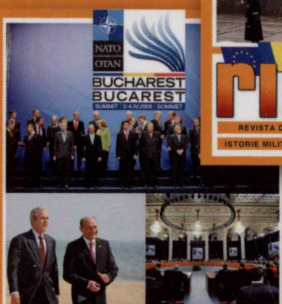
rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN SUMAR
• 190 de ani de la Trădarea Primului Război Mondial
• 190 de ani de la Marea Neagră a românilor
• Auditor și alinaș
• Statutul viitor de la Frontiera militară sovietică

nh
SPECIAL ISSUE, 2008

REVIEW OF MILITARY HISTORY

rim
REVISTA DE
ISTORIE MILITARĂ

DIN SUMAR
• Summit NATO la București
• 23 august 1944 și principalii săi actori
• România și Germania, de o parte și de alta
• a Corinții de Fier
• Militari de elită, diplomați de prestigiu

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ Nr. 3-4 (107-108): 2008
EDITIE SPECIALĂ ROMÂNIO-ELENĂ